

Jaarverslag

2016

Datum: 13 juni 2017

Auteur: Pensioenbureau SPHDHV

Inhoudsopgave

1.	Voorwoord	4
2.	Kerncijfers	5
2.1	Kerncijfers compartiment SPH	5
2.2	Kerncijfers compartiment SPDHV	7
3.	Verslag van het bestuur	9
3.1	Het jaar 2016.....	9
3.2	Bestuur en commissies	10
3.3	Geschillen	10
3.4	Bij NN opgebouwde aanspraken	10
3.5	Dekkingsgraad	11
3.6	Toeslagen.....	12
3.7	Herstelplan compartiment SPDHV.....	13
3.8	Gebeurtenissen na balansdatum	13
3.9	Vooruitblik 2017	14
4.	Het pensioenfonds	15
4.1	Profiel.....	15
4.2	Missie.....	15
4.3	Doelstelling.....	15
4.4	Uitvoeringsovereenkomst	15
4.5	Compartimenten	15
4.6	Pensioenregeling	16
5.	Organisatiestructuur.....	17
5.1	Bestuur.....	17
5.2	Bestuurscommissies	18
5.3	Verantwoordingsorgaan.....	20
5.4	Visitatiecommissie	21
5.5	Pensioenbureau	21
5.6	Externe ondersteuning.....	22
5.7	Uitbesteding	22
5.8	Compliance officer	22
6.	Governance-aspecten	23
6.1	Code Pensioenfondsen	23
6.2	Deskundigheidsbevordering	23
6.3	Gedragscode	23
6.4	Beloningsbeleid	24
7.	Risicomanagement	25
7.1	Risicohouding en haalbaarheidstoets	25
7.2	Doelstelling risicomanagement	26
7.3	Risico's.....	27
8.	Financiën compartiment SPH	30
8.1	Beleggingen compartiment SPH	30
8.2	Financiële paragraaf compartiment SPH.....	31
8.3	Herstelplan compartiment SPH	32
8.4	Actuariële analyse compartiment SPH	33
8.5	Uitvoeringskosten compartiment SPH	34
8.6	Premie compartiment SPH.....	37
9.	Financiën compartiment SPDHV	39
9.1	Beleggingen compartiment SPDHV	39

9.2	Financiële paragraaf compartiment SPDHV	40
9.3	Herstelplan compartiment SPDHV.....	41
9.4	Actuariële analyse compartiment SPDHV	41
9.5	Uitvoeringskosten compartiment SPDHV.....	42
9.6	Premie compartiment SPDHV	45
10.	Verantwoordingsorgaan.....	47
10.1	Oordeel over 2016	47
10.2	Reactie van het bestuur	51
11.	Visitatiecommissie	52
11.1	Verslag van de visitatiecommissie	52
11.2	Reactie van het bestuur	54
12.	Personalia	55
12.1	Bestuur.....	55
12.2	Nevenfuncties bestuursleden	55
12.3	Verantwoordingsorgaan.....	56
12.4	Nevenfuncties leden verantwoordingsorgaan	56
12.5	Visitatiecommissie	56
12.6	Externe ondersteuning.....	57
13.	Geconsolideerde jaarrekening SPHDHV	58
13.1	Balans per 31 december 2016 (geconsolideerd)	58
13.2	Staat van baten en lasten (geconsolideerd)	60
13.3	Kasstroomoverzicht (geconsolideerd)	63
13.4	Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling	65
13.5	Overig	69
14.	Toelichting jaarrekening voor compartiment SPH	70
14.1	Toelichting behorende tot de jaarrekening 2016.....	70
14.2	Bestemming van het saldo van baten en lasten	93
14.3	Gebeurtenissen na balansdatum	94
14.4	Actuariële verklaring	94
15.	Toelichting jaarrekening voor compartiment SPDHV	96
15.1	Toelichting	96
15.2	Bestemming van het saldo van baten en lasten	116
15.3	Gebeurtenissen na balansdatum	116
15.4	Actuariële verklaring	116
16.	Overig	118
16.1	Verklaring compliance officer	118
16.2	Controleverklaring onafhankelijke accountant	119
17.	Pensionering en overlijden SPH	126
18.	Pensionering en overlijden SPDHV	127
19.	Begrippenlijst.....	128

1. Voorwoord

Beste lezer,

Met veel plezier mag ik hierbij het Jaarverslag 2016 van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV aanbieden.

Er is in 2016 hard gewerkt aan het verder vormgeven van ons nieuwe pensioenfonds, dat is ontstaan uit de fusie van de pensioenfondsen Haskoning en DHV. Dit jaarverslag vertelt u alles over het tweede jaar van het multi-ondernemingspensioenfonds (multi-opf) HaskoningDHV.

Belangrijk in dit jaar was de afwikkeling van het garantiecontract met Nationale-Nederlanden (NN). Tevens is de administratie ondergebracht bij het pensioenbureau. Sinds begin 2017 kunnen hierdoor ook alle vragen die betrekking hebben op pensioenen die tot en met 2014 zijn opgebouwd bij NN door ons eigen pensioenbureau worden beantwoord. Ook hebben we dit jaar in het bestuur veel aandacht besteed aan het grote deelnemersonderzoek over onze communicatie, de risicobereidheid en verantwoord beleggen. De resultaten van dit onderzoek helpen ons bij het ontwikkelen van het fondsbeleid. Het beleid ten aanzien van verantwoord beleggen dat we in november 2016 hebben vastgesteld is hierbij een goed voorbeeld. Daarnaast was in ons beleggingsbeleid de aanpassing van het rentemandaat een flinke klus die, mede dankzij het goede werk van het pensioenbureau en de Beleggingsadviescommissie, naar tevredenheid is afgerond.

Het jaarverslag bestaat uit één bestuursverslag (met waar nodig onderscheid ten aanzien van bijzonderheden per compartiment), een balans, staat van baten en lasten, kasstroomoverzicht en grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling en afzonderlijke toelichtingen per compartiment. Het bestuur heeft op 13 juni 2017 de jaarrekening voor het jaar 2016 vastgesteld.

U vindt in dit document ook het verslag van de visitatiecommissie en het algemene oordeel van het verantwoordingsorgaan over 2016, inclusief de reacties van het bestuur.

Een jaarverslag blijft vaak een technisch document dat niet voor iedereen even gemakkelijk leesbaar is. Daarom ben ik blij dat we dit jaar voor het eerst een kortere, meer toegankelijke versie publiceren op onze website. Ik nodig u dan ook van harte uit om een kijkje te nemen op www.pensioenfondshaskoningdhv.nl.

Henriëtte de Lange
Voorzitter

2. Kerncijfers

2.1 Kerncijfers compartiment SPH

	2016	2015	2014	2013	2012
Aantal verzekerden					
Actieve deelnemers	1.193	1.306	1.445	1.504	1.634
Gewezen deelnemers	1.672	1.590	1.514	1.475	1.387
Pensioengerechtigden	662	653	639	612	564
	3.527	3.549	3.598	3.591	3.585
Verleende toeslagen					
Werknemers (1)	1,53%	0,87%	0,00%	0,00%	0,00%
Gewezen werknemers en pensioengerechtigden (1)	0,54%	0,38%	0,00%	0,00%	0,00%
Eénmalige verhoging aanspraken garantiecontract NN (2)		1,60%			
Pensioenuitvoering (x € 1.000)					
Feitelijke ontvangen premie	14.245	15.005	16.387	16.929	17.754
Kostendekkende premie (3)	13.276	13.865	-	-	-
Feitelijk betaalde herverzekeringspremie	-	-	12.671	12.146	12.681
Uitkeringen	9.627	9.268	8.968	8.634	8.450
Kosten pensioenbeheer (4)	929	1.018	1.397	964	996
Kosten pensioenbeheer per deelnemer (5) (€ per deelnemer)	487	504	665	447	441
Vermogenssituatie en solvabiliteit (x € 1.000)					
Pensioenvermogen voor risico fonds	593.600	545.192	500.869	402.857	391.113
Pensioenvermogen voor risico deelnemers	1.767	1.741	1.835	1.546	1.580
Technische Voorzieningen (x € 1.000):					
Voor risico fonds: "nieuwe opbouw"	42.868	18.910	-	-	-
Voor risico fonds: kostenvoorziening	2.319	2.232	2.220	-	-
Afgedekt door garantiecontract o.b.v. RTS/UFR	477.909	447.606	417.635	336.378	345.028
Voor risico deelnemers	1.767	1.741	1.835	1.546	1.580
Aanwezige dekkingsgraad	113,4%	116,2%	119,3%	119,8%	113,4%
Beleidsdekkingsgraad (gemiddelde 12 maanden)	112,9%	117,6%	-	-	-
Minimaal vereiste dekkingsgraad	101,5%	101,4%	101,0%	101,0%	101,0%
Vereiste dekkingsgraad	102,5%	101,4%	101,0%	101,0%	101,0%
Gemiddelde rekenrente voor TV (nominaal)					
Nominale rente risico fonds	1,58%	1,98%			
Nominale rente herverzekerd deel	1,40%	1,77%	2,02%	2,85%	2,54%

	2016	2015	2014	2013	2012
Beleggingsportefeuille (x € 1.000)					
Voor risico fonds: eigen vrij vermogen	77.654	82.953	69.115	34.329	25.138
Voor risico fonds: nieuwe opbouw	34.904	12.177	-	-	-
 Voor risico deelnemers	 1.767	 1.741	 1.835	 1.546	 1.580
Garantiecontract Nationale-Nederlanden (x € 1.000)					
Technische voorziening o.b.v. 4% rekenrente	260.810	255.119	252.752	245.592	237.209
Belegd vermogen gesepareerd depot	n.v.t.	n.v.t.	374.880	315.366	305.768
Aandeel technisch resultaat	-762	-844	708	1.184	718
Kosten vermogensbeheer (% van gesepareerd depot)	n.v.t.	n.v.t.	0,25%	0,21%	0,21%
 Beleggingsrendement	 6,9%	 4,6%			
Benchmarkrendement (6)	6,9%	5,3%			
Kosten vermogensbeheer (% van belegd vermogen)	0,42%	0,51%			

- 1) Een eventuele toeslag wordt toegekend per 1 april van elk jaar. De toeslag is voorwaardelijk.
- 2) De eenmalige verhoging van de aanspraken en ingegane pensioenen uit NN garantie contract geldt voor alle deelnemers. Dit is een compensatie voor het opgeven van de overrentedeling.
- 3) De kostendeekkende premie wordt vastgesteld op basis van fondsgrondslagen en een gedempt premiebeleid.
- 4) Vanaf 2015 worden de algemene kosten verdeeld over pensioenbeheer en vermogensbeheer conform de nader uitgewerkte 'Aanbevelingen uitvoeringskosten' van de Pensioenfederatie.
- 5) De kosten per deelnemer zijn berekend met het gemiddelde aantal deelnemers en pensioengerechtigden. Zie voor detaillering Hoofdstuk 8.5.
- 6) Dit is het rendement van de portefeuille als deze conform de strategische mix belegd zou zijn in de door het fonds gekozen benchmarks (beursindices) voor de afzonderlijke beleggingscategorieën.

Kerncijfers zijn een samenvattende weergave. Verklarende begrippenlijst is te vinden in Hoofdstuk 19.

2.2 Kerncijfers compartiment SPDHV

	2016	2015	2014	2013	2012
Aantal verzekerden					
Actieve deelnemers	1.525	1.428	1.423	1.465	1.645
Gewezen deelnemers	2.152	2.060	1.968	2.013	1.905
Pensioengerechtigden	1.167	1.168	1.118	1.081	1.042
	4.844	4.656	4.509	4.559	4.592
Verleende toeslagen					
Werknemers (1)	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Gewezen werknemers en pensioengerechtigden (1)	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Doorgevoerde korting van aanspraken en rechten (2)	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	5,60%
Pensioenuitvoering (x € 1.000)					
Feitelijke ontvangen premie	16.912	16.199	16.339	18.292	19.181
Kostendekkende premie (3)	13.926	13.377	15.455	17.602	17.547
Uitkeringen	21.542	21.127	20.383	20.069	20.213
Kosten pensioenbeheer (4)	543	810	565	445	934
Kosten pensioenbeheer per deelnemer (5) (€ per deelnemer)	205	315	222	170	348
Vermogenssituatie en solvabiliteit (x € 1.000)					
Pensioenvermogen	783.895	726.073	710.382	616.204	587.412
Technische Voorziening voor korting per 1 april 2013	-	-	-	-	630.078
Technische Voorziening na korting per 1 april 2013	765.178	709.425	676.051	572.288	594.942
Aanwezige dekkingsgraad (Aanwezige dekkingsgraad voor korting per 1 april 2013)	102,4%	102,4%	105,1%	107,7%	98,7%
Beleidsdekkingsgraad (gemiddelde 12 maanden)	-	-	-	-	93,2%
(gemiddelde 12 maanden)	96,2%	104,4%	108,3%	-	-
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,2%	104,2%	104,2%	104,2%	104,2%
Vereiste dekkingsgraad	123,0%	124,9%	118,2%	119,8%	117,7%
Gemiddelde rekenrente voor TV (nominaal)	1,35%	1,71%	1,88%	2,75%	2,43%
Beleggingsportefeuille (x € 1.000)					
Vastgoed	62.621	55.789	53.360	40.325	39.782
Aandelen	362.883	316.411	301.595	266.375	253.666
Vastrentende waarden (6)	326.034	323.266	325.865	272.863	262.793
Grondstoffen	32.662	28.493	27.850	30.525	29.050
Liquide middelen	1.996	4.158	3.918	7.769	3.389
	786.196	728.117	712.588	617.857	588.680
Beleggingsrendement	9,0%	3,3%	17,0%	5,6%	13,6%
Benchmarkrendement (7)	8,7%	3,7%	16,4%	4,9%	13,1%
Kosten vermogensbeheer (% van belegd vermogen) (8)	0,36%	0,40%	0,43%	0,48%	0,44%

- 1) Een eventuele toeslag wordt toegekend per 1 april van elk jaar. De toeslag is voorwaardelijk.
- 2) De korting van 5,6% is per 1 april 2013 doorgevoerd, maar is conform de richtlijnen van de Raad voor de jaarverslaggeving al in het jaarverslag 2012 opgenomen.
- 3) Vanaf 2012 is de kostendeekkende premie gedempt.
- 4) Vanaf 2013 worden de algemene kosten verdeeld over pensioenbeheer en vermogensbeheer conform de nader uitgewerkte "Aanbevelingen uitvoeringskosten" van de Pensioenfederatie. Deze verdeling is in 2014 aangepast aan het Besluit van 12 december 2014 tot wijziging van het Besluit uitvoering Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling in verband met transparantie over uitvoeringskosten en enige andere wijzigingen.
- 5) De kosten per deelnemer zijn berekend met het gemiddelde aantal deelnemers en pensioengerechtigden. Zie voor detaillering Hoofdstuk 9.5.
- 6) SPHDHV heeft met ingang van oktober 2016 een (discretionair) mandaat aan PIMCO Europe Limited verstrekt voor het individuele beheer van de vastrentende waarden uit de beleggingsportefeuille in het compartiment SPDHV. Volgens onze strategische mix valt dit (discretionair) mandaat volledig onder vastrentende waarden.
- 7) Dit is het rendement van de portefeuille als deze conform de strategische mix belegd zou zijn in de door het fonds gekozen benchmarks (beursindices) voor de afzonderlijke beleggingscategorieën.
- 8) Exclusief acquisitiekosten voor discretionair mandaat vastrentende waarden.

Kerncijfers zijn een samenvattende weergave. Verklarende begrippenlijst is te vinden in Hoofdstuk 19.

3. Verslag van het bestuur

3.1 Het jaar 2016

Per kwartaal worden hieronder de belangrijkste werkzaamheden en bestuursbesluiten samengevat.

Eerste kwartaal

In het eerste kwartaal van het jaar besteedde het bestuur zoals gewoonlijk veel aandacht aan de financiële aspecten van het pensioenfonds. Op basis van de (voorlopige) dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad per eind 2015 kon het bestuur de toeslag per 1 april voor compartiment SPH vaststellen. En moest het bestuur constateren dat een toeslag voor het Compartiment SPDHV niet mogelijk was. Daarnaast noopte de lage dekkingsgraad in compartiment SPDHV tot een actualisering van het herstelplan. Ook stelde het bestuur in het eerste kwartaal de definitieve begroting voor 2016 vast. Op organisatorisch vlak besloot het bestuur om de Juridische Commissie op te heffen. Een deel van de werkzaamheden van de Juridische Commissie is ondergebracht in een ad hoc Commissie Klachten en Geschillen. De visitatie over 2015 heeft in het eerste kwartaal 2016 plaats gevonden. Beleidsmatig heeft het bestuur een normenkader voor de pensioencommunicatie vastgesteld en het integriteitsbeleid, het crisisplan en het Handboek Risicomanagement ter hand genomen.

Tweede kwartaal

Het tweede kwartaal stond traditioneel in het teken van het jaarverslag. Bestuur en pensioenbureau besteden hier jaarlijks veel tijd aan. Een ieder onderkent het belang van een goede verslaglegging en (financiële) verantwoording, maar vanuit communicatief oogpunt is het jaarverslag niet het meest geschikte medium om de belanghebbenden te informeren. Vandaar dat vanaf verslagjaar 2016 naast het jaarverslag ook een kortere en meer toegankelijke versie is opgesteld. Naast het jaarverslag 2015 stelde het bestuur in het tweede kwartaal ook het communicatiejaarplan 2016 vast. Belangrijkste onderwerp in dit kwartaal was echter de afwikkeling van het garantiecontract met Nationale-Nederlanden (NN). Na een intensieve onderhandelingsperiode heeft het pensioenfonds overeenstemming bereikt met NN over het achterlaten van de per 31 december 2014 opgebouwde pensioenen. De tijdelijke commissie NN kon daarom per 1 juli 2016 worden ontbonden. Verder zijn het uitbestedingsmandaat vastrentende waarden en leidraad renteafdekking voor compartiment SPDHV geïmplementeerd.

Derde kwartaal

In september 2016 was het grote deelnemersonderzoek. Deelnemers en gepensioneerden werden gevraagd een online enquête in te vullen met vragen over de communicatie van het pensioenfonds, hun risicobereidheid en verantwoord beleggen. Uiteindelijk is het onderzoek 1.111 keer ingevuld, bijna 25 procent. De uitkomsten hebben het bestuur geholpen bij het ontwikkelen van het fondsbeleid op deze punten en bij het verbeteren van de communicatie. Verder was er in het derde kwartaal veel aandacht voor het ontwikkelen van een risicodashboard en de werving van een risicomanager. Dit om de uitvoering van het risicobeleid van het bestuur meer ondersteuning te geven. De voorbereiding door pensioenbureau en BAC van de transitie van het mandaat vastrentende waarden en leidraad renteafdekking voor compartiment SPDHV is in het derde kwartaal gedaan en de implementatie daarvan in oktober.

Vierde kwartaal

Belangrijk in het vierde kwartaal was het opzetten van de administratie van de garantieaanspraken bij NN, bij het pensioenbureau. In het vierde kwartaal is dit traject afgerond. Dit betekent dat deelnemers vanaf 2017 nog maar te maken hebben met één loket. Binnen het pensioenbureau vindt de administratie plaats van alle pensioenaanspraken, zowel van de aanspraken die worden opgebouwd vanaf 1 januari 2015 als van de aanspraken die bij NN zijn opgebouwd tot en met 31 december 2014. Deelnemers hebben één aanspreekpunt, ontvangen één UPO en na pensionering vanuit één kanaal

een pensioenuitkering. Hiermee is een wens van het bestuur in vervulling gegaan. Het bestuur heeft het beleid Verantwoord Beleggen vastgesteld en zal dit in 2017 verder effectueren. Het bestuur heeft zich daarnaast verdiept in een aantal toekomstscenario's voor het pensioenfonds. Vanaf 1 januari 2021 is namelijk de rechtsvorm multi-opf voor een pensioenfonds niet meer toegestaan. Dit is een gevolg van de invoering van het Algemeen pensioenfonds per 1 januari 2016. Hoewel het nog even duurt voordat het 2021 is, wil het bestuur tijdig een goed beeld hebben van de toekomstmogelijkheden van ons fonds en deze bespreken met de onderneming en de ondernemingsraad. Deze verkenning zal in 2017 worden voortgezet en een belangrijk aandachtspunt zijn.

3.2 Bestuur en commissies

De verschillende organen van het pensioenfonds hebben in 2016 frequent vergaderd, om zorgvuldig te kunnen besturen. Hieronder een overzicht van deze vergaderingen.

Gremium	#
Bestuur (inclusief kennissessies)	16
Bestuur en Visitatie Commissie	2
Dagelijks bestuur	19
Dagelijks bestuur en verantwoordingsorgaan	3
Beleggingsadviescommissie (inclusief studiedagen)	16
Risicoadviescommissie	14
Verantwoordingsorgaan	6
Ad hoc Commissie Klachten en Geschillen	1
Communicatiecommissie	4
Tijdelijke NN-commissie	3
Tijdelijke Commissie Toekomst	2
Totaal	86

3.3 Geschillen

In 2016 heeft het bestuur één geschil behandeld. De vordering inzake dit geschil is begin 2017 afgewezen door het bestuur. Tegen dat besluit is geen beroep aangetekend bij de rechter of Ombudsman Pensioenen.

Er zijn nog twee geschillen in behandeling bij de rechtbank. Eén zaak is aangehouden voor uitspraak van een tweede tussenvonnis of instructievonnis in 2017. Bij de andere zaak is de deelnemer in beroep gegaan tegen het vonnis van 10 augustus 2016. Het fonds loopt hier geen grote financiële risico's.

3.4 Bij NN opgebouwde aanspraken

In 2016 bereikte het bestuur overeenstemming met de herverzekeraar Nationale-Nederlanden (NN) over het premievrij, zonder voortzetting van de overrentedeling, achterlaten van de per eind 2014 opgebouwde aanspraken en ingegane pensioenen in het compartiment SPH. Het bestuur heeft de afgelopen jaren, samen met haar adviseurs, uitgebreid met NN gesproken over de beëindigingsvoorwaarden van het garantiecontract. Die gesprekken richtten zich vooral op de contractuele aanpassing van de garantiekosten per 1 januari 2015. Deze waren in de optiek van het bestuur te hoog. Daarom is ook naar alternatieve opties gekeken. Uiteindelijk is het bestuur tot de

conclusie gekomen dat - bij een keuze voor premievrij achterlaten met voortzetting van de overrentedeling, of bij een keuze voor de door NN aangeboden alternatieve opties - de daadwerkelijke kans op het realiseren van overrente te klein was. Het bestuur heeft daarom met NN afgesproken dat de per eind 2014 opgebouwde aanspraken en ingegane pensioenen bij NN herverzekerd blijven en dat NN deze pensioenen per 1 januari 2015 verhoogt met 1,6%. Die eenmalige verhoging is een compensatie voor het opgeven van de overrentedeling. De hiermee samenhangende verhoging van de Technische Voorziening voor risico fonds en het herverzekeringsdeel van de technische voorziening van € 6.992.000 is reeds in de balans per 31 december 2015 verwerkt.

Vanwege het beëindigen van de overrentedeling is het compartiment SPH met ingang van 1 januari 2015 geen garantiekosten en overige kosten meer verschuldigd. Gezien het feit dat, hangende de gesprekken tussen het bestuur en NN, het gesepareerd beleggingsdepot tot april 2016 in stand is gehouden, hebben het bestuur en NN afgesproken dat ieder 50% van de totale beheerkosten van het depot voor zijn rekening neemt. Deze kosten zijn voor het compartiment SPH € 400.000. Dit bedrag is in de staat van baten en lasten 2015 opgenomen onder de overige lasten.

De per 31 december 2014 opgebouwde aanspraken en ingegane pensioenen, inclusief de verhoging met 1,6%, blijven door NN levenslang gegarandeerd. Dit betekent nog wel een, op zich niet waarschijnlijk, risico mocht NN zelf in financiële problemen komen.

3.5 Dekkingsgraad

Compartiment SPH

De dekkingsgraad bij compartiment SPH is in 2016 met 2,8 procentpunt gedaald. Dit komt voornamelijk door de toeslagverlening per 1 april 2016 en de daling van de rekenrente. Zie onderstaande tabel.

	2016	2015
Dekkingsgraad per 1 januari	116,2%	119,2%
Premie	-0,8%	-0,7%
Uitkering	0,3%	0,4%
Toeslagen	-1,2%	-0,7%
Verhoging aanspraken garantiecontract NN (1,6%)	0,0%	-0,3%
Wijziging rekenrente	-2,5%	-1,7%
Rendement	1,5%	0,6%
Wijziging regeling (arbeidsongeschiktheid)	0,0%	-0,2%
Wijziging grondslagen	0,1%	0,0%
Overige	-0,2%	-0,4%
Dekkingsgraad per 31 december	113,4%	116,2%

Volgens www.pensioenthermometer.nl bedroeg de gemiddelde dekkingsgraad van pensioenfondsen in Nederland eind 2016 102%, gelijk aan de gemiddelde dekkingsgraad eind 2015.

De dekkingsgraad van compartiment SPH is met 113,4% dus circa 11% hoger dan dit gemiddelde. De daling van de dekkingsgraad in 2016 met 2,8% is 2,8% meer dan de gelijk gebleven gemiddelde dekkingsgraad.

Hierbij wordt aangetekend dat de cijfers ten opzichte van het gemiddelde in Nederland slecht vergelijkbaar zijn, omdat het karakter van het compartiment SPH (door de garantieregeling) anders is dan die van een gemiddeld pensioenfonds.

Compartiment SPDHV

De dekkingsgraad bij compartiment SPDHV is in 2016 gelijk gebleven. Dit komt voornamelijk door de daling van de rekenrente, ondanks het positieve effect van het rendement op de beleggingen. Zie de tabel.

	2016	2015
Dekkingsgraad per 1 januari	102,4%	105,1%
Premie	-0,1%	0,1%
Uitkering	0,1%	0,2%
Indexering	0,0%	0,0%
Wijziging rekenrente	-8,5%	-5,8%
Rendement	9,3%	3,3%
Wijziging grondslagen	0,3%	0,0%
Overig	-1,1%	-0,5%
Dekkingsgraad per 31 december	102,4%	102,4%

Volgens www.pensioenthermometer.nl bedroeg de gemiddelde dekkingsgraad van pensioenfonds in Nederland eind 2016 102%, gelijk aan de gemiddelde dekkingsgraad eind 2015.

De dekkingsgraad van 102,4% van SPDHV is dus gelijk aan dit gemiddelde.

De dekkingsgraad in 2016 is gelijk gebleven aan die van eind 2015, net als dat ook het geval was bij de gelijk gebleven gemiddelde dekkingsgraad van pensioenfonds in Nederland.

3.6 Toeslagen

Het pensioenfonds kent een voorwaardelijke toeslagregeling. Uitgangspunt hierbij is dat de pensioenaanspraken en pensioenrechten in principe jaarlijks per 1 april worden aangepast. Het bestuur streeft ernaar dat op de pensioenaanspraken van deelnemers jaarlijks een toeslag wordt verleend van de procentuele verhoging van de door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde loonindex cao-lonen per maand, exclusief bijzondere beloningen, totaal cao-sectoren (over het voorgaand kalenderjaar).

Het bestuur streeft ernaar dat op de ingegane pensioenen en opgebouwde pensioenaanspraken van gewezen deelnemers jaarlijks een toeslag wordt verleend van de procentuele verhoging van het door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gepubliceerde consumentenprijsindexcijfer alle huishoudens afgeleid (over het voorgaand kalenderjaar).

De mate van toeslagverlening wordt jaarlijks per 1 april door het bestuur vastgesteld en is afhankelijk van de beleidsdekkingsgraad van het betreffende compartiment per 31 december van het voorgaande jaar. Er bestaat geen recht op toeslagen. Er is in de premie geen component voor financiering van toeslagen opgenomen. Bovendien wordt er geen reserve aangehouden om in de toekomst toeslagen te kunnen toekennen. De toeslagen worden derhalve gefinancierd uit de beleggingsrendementen en risicobuffers, het (eigen) vermogen ten opzichte van de verplichtingen.

Het bestuur zal bij het toekennen van de toeslagen, de richtlijnen toekomstbestendig indexeren (een vereiste uit het Financieel Toetsingskader) volgen. Dit houdt in dat een compartiment voldoende eigen vermogen moet hebben om de toeslag die het op enig moment toekent, ook in toekomstige jaren gestand te kunnen doen. De beleidsdekkingsgraad vanaf welke (gedeeltelijk) toeslagverlening mag worden verleend heet de toeslagdrempel. Deze bedraagt volgens het FTK voor niet hybride fondsen 110%.

Toeslag 2016 compartiment SPH

Het compartiment SPH heeft een hybride karakter en bestaat uit twee gedeelten:

- De tot en met 31 december 2014 opgebouwde pensioenen. Deze zijn door ons fonds verzekerd in het garantiecontract bij Nationale-Nederlanden.
- De pensioenopbouw vanaf 1 januari 2015. Deze is bij het pensioenfonds in eigen beheer.

Vanwege het hybride karakter wordt voor compartiment SPH een gewogen toeslagdrempel gehanteerd. Bij deze gewogen toeslagdrempel wordt voor het eigen beheer deel de 110%-grens gehanteerd en voor het bij Nationale-Nederlanden verzekerde deel en de voorziening voor risico deelnemers een 101%-grens (100% + minimaal vereist eigen vermogen). Deze gewogen toeslagdrempel bedroeg 101,4% per 31 december 2015.

Per eind december 2015 bedroeg de beleidsdekkingsgraad van compartiment SPH 117,6%. Dat betekent dat er voldoende vermogen aanwezig was voor een volledige toeslagverlening. Per 1 april 2016 zijn de pensioenen van de actieve deelnemers verhoogd met 1,53%. De pensioenen van de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers zijn per deze datum verhoogd met 0,54%. Deze toeslagen hadden een dalend effect op de actuele dekkingsgraad van ca. 1,2%.

Toeslag 2016 Compartiment SPDHV

De beleidsdekkingsgraad voor compartiment SPDHV was per 31 december 2015 gelijk aan 104,4% en bevond zich daarmee onder de toeslagdrempel van 110%. De pensioenen van de actieve deelnemers, de pensioengerechtigden en de gewezen deelnemers zijn derhalve niet verhoogd per 1 april 2016.

3.7 Herstelplan compartiment SPDHV

Uit 2015 was de beleidsdekkingsgraad in compartiment SPDHV gelijk aan 104,4%. Dit was lager dan de vereiste dekkingsgraad van 124,9%. Het bestuur heeft daarom in maart 2016 een herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank (DNB). Feitelijk is dit een actualisering van het herstelplan 2015.

Uit de berekeningen die ten grondslag liggen aan het herstelplan blijkt dat bij ongewijzigd beleid de beleidsdekkingsgraad naar verwachting binnen 8 jaar (eind 2023) ten minste gelijk is aan de vereiste dekkingsgraad. Dit is binnen de gekozen hersteltermijn van 10 jaar. Hiermee wordt voldaan aan de wettelijke eisen. In de herstelperiode is naar verwachting gedeeltelijke toeslagverlening mogelijk vanaf 2019. Vanaf 2025 kan naar verwachting volledige toeslagverlening plaatsvinden.

In de berekeningen zijn de door DNB beschreven veronderstellingen meegenomen over de rente en de beleggingsrendementen. Het bestuur is van mening dat deze veronderstellingen optimistisch zijn en houdt er rekening mee dat de kans bestaat dat de werkelijke ontwikkeling afwijkt van deze veronderstellingen en dat het herstel daarom pas later zal optreden.

DNB heeft op 18 mei 2016 ingestemd met het herstelplan.

3.8 Gebeurtenissen na balansdatum

Per 31 december 2016 bedroeg de beleidsdekkingsgraad voor compartiment SPH 112,9%. Dit betekent dat er ruimte is voor een gedeeltelijke toeslagverlening van ca. 78% van de maatstaf. Per 1 april 2017 is een toeslag toegekend van 1,32% voor de actieve deelnemers en van 0,73% voor pensioengerechtigden en gewezen deelnemers.

Voor compartiment SPDHV bedroeg de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2016 96,2%. Hierdoor was er geen ruimte voor toeslagverlening. Eind maart 2017 heeft het bestuur opnieuw een actualisering van het herstelplan ingediend bij DNB. Berekeningen in het herstelplan (gebaseerd op modelmatige doorrekeningen) laten zien dat de beleidsdekkingsgraad van het compartiment SPDHV

naar verwachting eind 2022 weer op het vereiste niveau uitkomt. Hierbij geldt dezelfde kanttekening als in de vorige paragraaf; het bestuur houdt er rekening mee dat het herstel pas later zal optreden.

3.9 Vooruitblik 2017

Het pensioenfonds is, zoals al genoemd, een multi-opf met twee gescheiden compartimenten. Het is tot nog toe niet mogelijk gebleken de beide compartimenten samen te voegen. Een multi-opf is wettelijk niet meer toegestaan vanaf 2021. Het bestuur studeert daarom op toekomstige uitvoeringsmogelijkheden.

Verder zal het bestuur in 2017 wederom veel aandacht besteden aan het beleggingsbeleid. In het eerste halfjaar van 2017 vindt er een Asset-Liability Management Studie (ALM-studie) plaats. Deze studie geeft inzicht in de onderlinge afhankelijkheden in de ontwikkeling van rechten en verplichtingen. De uitkomsten hiervan leiden mogelijk tot aanpassingen in de beleggingsportefeuille(s), die in dat geval in de tweede helft van het jaar zullen worden doorgevoerd. Ook zal het beleid omtrent maatschappelijk verantwoord beleggen in 2017 stapsgewijs verder worden geïmplementeerd.

Aan het eind van 2017 treden de twee bestuursleden namens de pensioengerechtigden af. Het bestuur heeft de verkiezingen voor hun opvolging vervroegd naar het begin van het jaar. Hierdoor hebben de gekozen aspirant bestuursleden voldoende tijd om zich in te werken, zodat zij eind 2017 goed voorbereid de toetsing door DNB kunnen ingaan.

Per 1 januari 2018 wordt de (fiscale) pensioenrichtleeftijd verhoogd van 67 naar 68. Dit betekent dat de pensioenregeling aangepast zal moeten worden. Het bestuur heeft de sociale partners gevraagd om tijdig aan te geven hoe de pensioenregeling vanaf 2018 zal worden vormgegeven.

4. Het pensioenfonds

4.1 Profiel

De Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV is per 1 januari 2015 ontstaan uit een juridische fusie van Stichting Pensioenfonds Haskoning en Stichting Pensioenfonds DHV. De aangesloten ondernemingen zijn: Koninklijke HaskoningDHV Groep B.V., HaskoningDHV Nederland B.V. en DHV NPC B.V.

Pensioenfonds HaskoningDHV is een ondernemingspensioenfonds in de zin van artikel 1 van de Pensioenwet. Het fonds is statutair gevestigd in Amersfoort en is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 62306723. Het pensioenfonds is lid van de Pensioenfederatie.

Er zijn ongeveer 8.400 deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en andere aanspraakgerechtigden. Het pensioenfonds heeft een belegd vermogen van circa € 900 miljoen in eigen beheer, aangevuld door een garantiecontract met Nationale-Nederlanden ter waarde van circa € 480 miljoen.

4.2 Missie

De missie van het pensioenfonds luidt:

Het fonds is een betrouwbaar en klantgericht ondernemingspensioenfonds dat dicht bij zijn (gewezen) deelnemers en gepensioneerden staat en een betaalbaar en voor zover mogelijk waardevast pensioen voor hen verzorgt.

4.3 Doelstelling

Het pensioenfonds heeft als doel het uitvoeren van de met de werkgever gesloten uitvoeringsovereenkomst, het toekennen evenals beheren van pensioenaanspraken en uitkeren van pensioenen aan de deelnemers, de gewezen deelnemers en de pensioengerechtigden. Dit in overeenstemming met de bepalingen van de statuten, de pensioenreglementen, de Pensioenwet en andere wet- en regelgeving.

Concreet betekent dit dat Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV verantwoordelijk is voor de uitvoering van de collectieve pensioenregeling van de aangesloten ondernemingen.

4.4 Uitvoeringsovereenkomst

Op 16 februari 2015 hebben het fonds en de aangesloten ondernemingen een uitvoeringsovereenkomst getekend. In de uitvoeringsovereenkomst zijn afspraken over de uitvoering van de pensioentoezegging opgenomen. De uitvoeringsovereenkomst is per 1 januari 2015 ingegaan en afgesloten voor onbepaalde tijd, waarbij niet voor 1 januari 2020 kan worden opgezegd.

4.5 Compartimenten

Het fonds heeft twee compartimenten: compartiment Stichting Pensioenfonds Haskoning (SPH) en compartiment Stichting Pensioenfonds DHV (SPDHV), met volledig gescheiden vermogens.

SPH

Het compartiment SPH omvat alle deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden die per 31 december 2014 hun pensioenaanspraken en –rechten hadden opgebouwd bij voormalig pensioenfonds Haskoning. In het compartiment SPH zullen geen nieuwe deelnemers meer toetreden. Dit is zo overeengekomen met de werkgever bij het fuseren van de beide fondsen en vastgelegd in de uitvoeringsovereenkomst.

De per 31 december 2014 opgebouwde pensioenaanspraken en -rechten zijn volledig verzekerd door middel van een garantiecontract met Nationale-Nederlanden. De pensioenaanspraken die de deelnemers vanaf 1 januari 2015 opbouwen, worden in eigen beheer verder opgebouwd.

SPDHV

Het compartiment SPDHV omvat alle (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden die hun pensioenaanspraken en –rechten per 31 december 2014 hadden opgebouwd bij voormalig pensioenfonds DHV. Werknemers die vanaf 1 januari 2015 bij de aangesloten ondernemingen in dienst komen, worden als deelnemer opgenomen in het compartiment SPDHV. De pensioenaanspraken die de deelnemers vanaf 1 januari 2015 opbouwen, blijven in eigen beheer opgebouwd worden.

4.6 Pensioenregeling

De pensioenregeling behelst de uitvoering van de tussen de werkgever en de werknemers gesloten pensioenovereenkomst. De pensioenregeling is een collectieve beschikbare premieregeling (Collective Defined Contribution) op basis van een uitkeringsovereenkomst, met een door de werkgever beschikbaar gestelde premie.

Premie

Voor deelnemers in compartiment SPH is de pensioenpremie 25,9% van de pensioengrondslag. De totale pensioenpremie voor deelnemers in compartiment SPDHV is 28,1% van de pensioengrondslag. Het premieniveau ligt vast tot 1 januari 2020. Van deze premie dragen de deelnemers 8,2% van de pensioengrondslag zelf bij (verrekening door de werkgever).

Regeling

De pensioenen die verkregen kunnen worden volgens de pensioenregeling zijn:

- Ouderdomspensioen
Het ouderdomspensioen is gelijk aan 1,875% per jaar voor de dat jaar geldende pensioengrondslag. Hierbij geldt een maximum pensioengevend salaris van € 101.519 (2016).
- Partnerpensioen
Het partnerpensioen is gelijk aan 1,3125% per jaar voor de dat jaar geldende pensioengrondslag. Hierbij geldt een maximum pensioengevend salaris van € 101.519 (2016).
- Tijdelijk partnerpensioen (ANW-hiaat)
Het tijdelijk partnerpensioen is gelijk aan 10% van het pensioengevend salaris met een minimum van € 9.005 (2016). Hierbij geldt een maximum pensioengevend salaris van € 101.519 (2016).
- Wezenpensioen
Het wezenpensioen bedraagt 14% van het te bereiken ouderdomspensioen.
- Arbeidsongeschiktheidspensioen
Het arbeidsongeschiktheidspensioen is bij volledige arbeidsongeschiktheid 75% van het pensioengevende salaris boven het WIA-maximumsalaris. Het maximum van het pensioengevend salaris is niet van toepassing op het arbeidsongeschiktheidspensioen. Indien een deelnemer gedeeltelijk arbeidsongeschikt is, wordt een percentage (conform het bepaalde in de WIA) van het arbeidsongeschiktheidspensioen uitgekeerd.

De na te streven jaarlijkse opbouw van de pensioenaanspraken is mede afhankelijk van de CDC-premie en de bovenstaande percentages.

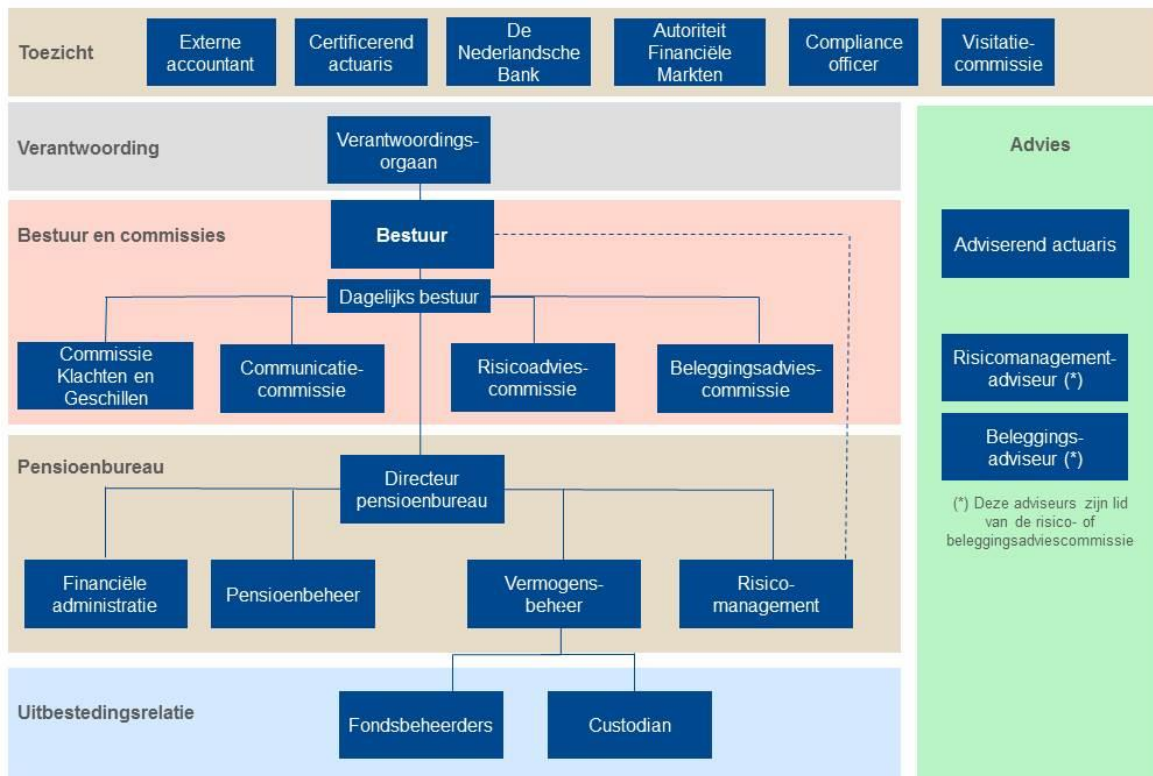
De pensioenrichtdatum is de dag waarop een (gewezen) deelnemer 67 jaar wordt.

5. Organisatiestructuur

Het bestuur heeft zich bij het inrichten van de nieuwe bestuursorganisatie per 1 januari 2015 laten leiden door de Code Pensioenfonds. De Code richt zich op de drie bestuurlijke kernfuncties: besturen, toezicht houden en verantwoording afleggen. Dit alles in goede balans via een sluitend systeem van interne controle en evenwicht tussen de functies.

De organisatie van het fonds is weergegeven in het onderstaande schema.

5.1 Bestuur

Het bestuur is collectief (eind)verantwoordelijk voor beide compartimenten. Het is belast met het besturen van de zaken van het fonds en met het beheer en beschikking over zijn vermogen. Bevoegdheden en verantwoordelijkheden van het bestuur zijn vastgelegd in de statuten en een bestuursreglement.

Het fonds heeft een paritair bestuur bestaande uit acht leden; drie vertegenwoordigers vanuit de werkgevers, drie namens de werknemers en twee namens de pensioengerechtigden. Van de bestuursleden zijn er drie namens compartiment SPH en drie namens compartiment SPDHV benoemd.

Het is het beleid van het fonds om te werken met aspirant-bestuursleden zodat deze zich optimaal kunnen voorbereiden op een eventuele toekomstige rol en verantwoordelijkheid in het bestuur. De aspiranten nemen deel aan alle bestuurlijke activiteiten, maar hebben geen stemrecht.

Het bestuur van pensioenfonds HaskoningDHV bestaat voor een groot deel uit bestuursleden van de voormalige pensioenfonds Haskoning en DHV. Er zijn twee externe leden benoemd in het bestuur: Henriëtte de Lange (voorzitter, namens de werkgever) en Hedwig Peters (namens de werknemers).

Voor zittingsperiode bestuursleden zie paragraaf 12.1.

Per 31 december 2016 is het bestuur als volgt samengesteld:

- Alexander Crena de longh	werkgever	SPDHV
- Anton Driesse	werkgever	SPH
- Wim Janssen	pensioengerechtigden	SPH
- Johan Krijgsman	werknemers	SPDHV
- Henriëtte de Lange	werkgever	voorzitter (extern)
- Henk Liekens	werknemers	SPH
- Kees Nije	pensioengerechtigden	SPDHV
- Hedwig Peters	werknemers	extern

Aspirant bestuursleden:

- Maarten Faber	SPH
-----------------	-----

Anton Driesse is afgetreden per 31 december 2016, hij is opgevolgd door Maarten Faber per 1 januari 2017 (werkgever, SPH).

5.2 Bestuurscommissies

Het bestuur heeft voor de diverse beleidsterreinen specifieke commissies ingesteld. De commissies hebben de verantwoordelijkheid om ontwikkelingen op hun beleidsterrein te volgen en te beoordelen wat de impact is voor het fonds. Ze initiëren beleid en geven gevraagd en ongevraagd advies over beleidsmatige onderwerpen. Tevens doen ze voorstellen aan het bestuur. Besluitvorming vindt plaats in het bestuur.

Commissieleden worden benoemd door het bestuur. De commissies bestaan uit bestuursleden, maar het bestuur kan ook externe leden in een commissie benoemen.

Countervailing power binnen het bestuur

Het bestuur acht het voor goede besluitvorming noodzakelijk dat er op alle terreinen voldoende personen zijn die voorstellen goed kunnen beoordelen, zonder dat ze meegewerkt hebben aan het opstellen van het voorstel, bijvoorbeeld in de commissies. Deze bestuursleden hebben voldoende kennis om een voorstel van de commissies goed te kunnen beoordelen en zorgen voor een frisse kijk en countervailing power ten opzichte van de commissies.

Dagelijks bestuur

Het dagelijks bestuur bestaat uit de voorzitter en twee leden van het bestuur. Het dagelijks bestuur bepaalt samen met de directeur van het pensioenbureau het dagelijks beleid van het fonds. Het dagelijks bestuur heeft uitsluitend bevoegdheden conform de statuten en reglementen van het fonds, zoals vastgelegd in de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN). De voornaamste taak is het voorbereiden van bestuursbesluiten en het toezien op het uitwerken en uitvoeren van genomen besluiten.

Per 31 december 2016 is het dagelijks bestuur als volgt samengesteld:

Johan Krijgsman	werknemers	SPDHV
Henriëtte de Lange	werkgever	voorzitter (extern)
Henk Liekens	werknemers	SPH

Communicatiecommissie

De communicatiecommissie doet beleidsvoorstellen aangaande het communicatiebeleid aan het bestuur, stelt het communicatiebeleidsplan op en ziet toe op de uitvoering van het communicatiebeleidsplan. Ook vallen externe uitingen, waaronder de website en de nieuwsbrief, onder de verantwoordelijkheid van de communicatiecommissie.

Per 31 december 2016 is de communicatiecommissie als volgt samengesteld:

Kees Nije	voorzitter (pensioengerechtigde)
Linda Broenink	lid (HRM, HaskoningDHV Nederland B.V.)
Flip Dötsch	lid (M&C, HaskoningDHV Nederland B.V.)
Ina Koers	secretaris (pensioenbureau)
Henriëtte de Lange	lid (voorzitter pensioenfonds)
Koos Loeffijn	lid (pensioenbureau)

Beleggingsadviescommissie

De beleggingsadviescommissie (BAC) adviseert het bestuur over de beleggingsaangelegenheden in brede zin en heeft een voorbereidende en adviserende rol voor het strategische beleggingsbeleid richting het bestuur. Daarnaast is zij verantwoordelijk voor de uitvoering hiervan. Hieronder moet onder andere worden verstaan: de vertaling van de uitkomsten uit de ALM-studie naar de invulling van de portefeuille, het selecteren en monitoren van vermogensbeheerders of fondsen (binnen het mandaat; goedkeuring blijft bij het bestuur), het monitoren en beheersen van de risico's, het handhaven van de vermogensallocatie en het bijhouden van beleggingstechnische kennis. De BAC vergadert minimaal acht tot tien keer per jaar. De BAC maakt gebruik van een externe expert. Deze expert is lid van de commissie.

Per 31 december 2016 is de beleggingsadviescommissie als volgt samengesteld:

Johan Krijgsman	voorzitter
Rutger van Asselt	lid (Sprenkels & Verschuren)
Maarten Faber	lid
Hedwig Peters	lid (extern bestuurslid)
Paul Canisius	lid (directeur pensioenfonds)

Risicoadviescommissie

De risicoadviescommissie (RAC) adviseert het bestuur over het integrale risicomanagement in brede zin en heeft een voorbereidende en adviserende rol voor het strategische beleid richting het bestuur. Daarnaast is de commissie verantwoordelijk voor de uitvoering van het risicomanagement door het pensioenfonds. Hieronder moet onder andere worden verstaan het borgen van onafhankelijk risicomanagement bij het pensioenfonds, het monitoren en toezien op beheersen van risico's en het terugkoppelen hiervan aan het bestuur en het bijhouden van de kennis over risicomanagement. De RAC vergadert minimaal zes keer per jaar.

Per 31 december 2016 is de risicoadviescommissie als volgt samengesteld:

Hedwig Peters	voorzitter (tot 15 november 2016 daarna extern lid)
Henk Liekens	voorzitter (vanaf 15 november 2016)
Henri Castillion	lid (per 1 november 2016, pensioenbureau)
Alexander Crena de longh	lid
Anton Driesse	lid
Wim Janssen	lid (tot 15 november 2016)
Isabel Klee	secretaris (pensioenbureau)

Op 15 november 2016 is Hedwig Peters teruggetreden als voorzitter, zij blijft wel lid van de RAC. Wim Janssen is per 15 november 2016 teruggetreden als lid. Henk Liekens is per 15 november 2016 toegetreden als voorzitter en op 1 november 2016 is Henri Castillion toegetreden (risico manager van het pensioenbureau).

Anton Driesse is per 31 december 2016 afgetreden

Ad hoc Commissie Klachten en Geschillen

De Commissie Klachten en Geschillen komt voort uit de Juridische Commissie en is verantwoordelijk voor de behandeling van de klachten en geschillen van deelnemers aan het pensioenfonds. De commissie heeft een ad hoc karakter en bestaat uit Maeike van Bijsterveld ((Legal Affairs, HaskoningDHV Nederland B.V.) en een extern lid. De commissie kan per klacht/geschil van samenstelling verschillen.

Tijdelijke Commissie Toekomst

Het bestuur heeft in 2016 een tijdelijke Commissie Toekomst ingesteld die onderzoek doet naar de mogelijkheden voor uitvoering van de pensioenregeling na 2020, als het multi-opf niet meer is toegestaan. De commissie bestaat uit:

Alexander Crena de Jongh	lid
Henriëtte de Lange	voorzitter
Henk Liekens	lid

Tijdelijke commissie Nationale-Nederlanden

Het (garantie)contract met Nationale-Nederlanden (NN) is per 31 december 2014 geëxpireerd. De tijdelijke commissie Nationale-Nederlanden had als doel het afwikkelen van het garantiecontract met NN. De commissie liet zich door externe adviseurs begeleiden.

In 2016 was de commissie als volgt samengesteld:

Anton Driesse	voorzitter
Maarten Faber	lid, aspirant lid bestuur
Wim Janssen	lid
Johan Krijgsman	lid
Henk Liekens	lid
Hedwig Peters	lid

Per 1 juli 2016 is de tijdelijke commissie Nationale-Nederlanden opgeheven.

5.3 Verantwoordingsorgaan

Het bestuur legt aan het verantwoordingsorgaan rekenschap af over het gevoerde beleid en de beleidskeuzes die betrekking hebben op de toekomst. Het verantwoordingsorgaan adviseert het pensioenfonds desgevraagd of uit eigen beweging over aangelegenheden die het pensioenfonds betreffen.

De verdeling van de zetels in het verantwoordingsorgaan tussen de werknemersvertegenwoordigers en vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden vindt plaats op basis van de onderlinge getalsverhouding. Het pensioenfonds HaskoningDHV heeft bij aanvang een verantwoordingsorgaan bestaande uit twee werkgeversvertegenwoordigers, drie werknemersvertegenwoordigers en twee vertegenwoordigers van pensioengerechtigden.

Overige bepalingen met betrekking tot de samenstelling van het verantwoordingsorgaan zijn nader vastgelegd en uitgewerkt in het *reglement verantwoordingsorgaan*.

Per 31 december 2016 is het verantwoordingsorgaan als volgt samengesteld:

Hans Bus	lid	pensioengerechtigden
Nynke Dalstra	voorzitter (tot 30 november 2016)	werkgever
Erik Goldsteen	secretaris	werkgever
Madeleine Inckel	lid	werknemer
Jos Reinders	voorzitter (vanaf 1 december 2016)	werknemer
Frits Smedts	lid	werkgever
Arie Vijfhuizen	lid	werknemer
Martien Würdemann	lid	pensioengerechtigden

Per 1 januari 2016 is het verantwoordingsorgaan benoemd voor de reglementair vastgelegde termijn van vier jaar.

Wet versterking pensioenfondsbesturen

Het bestuur leeft de normen uit Wet versterking pensioenfondsbesturen na. Dit ziet met name op het toepassen van artikel 115a lid 3 van de Pensioenwet, waarin beschreven staat dat het pensioenfonds het verantwoordingsorgaan in de gelegenheid stelt om advies uit te brengen over:

- het beleid inzake beloningen;
- de vorm en inrichting van het intern toezicht;
- de profielschets voor leden van de raad van toezicht;
- het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure;
- het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van het pensioenfonds of de overname van verplichtingen door het pensioenfonds;
- liquidatie, fusie of splitsing van het pensioenfonds;
- het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst;
- het omzetten van het pensioenfonds in een andere rechtsvorm.

Het verantwoordingsorgaan heeft het recht om een oordeel te geven over het bestuursjaar. Het oordeel over het jaar 2016 is opgenomen in hoofdstuk 10 van dit jaarverslag, inclusief de reactie van het bestuur.

5.4 Visitatiecommissie

Het bestuur van het pensioenfonds draagt zorg voor de organisatie van transparant intern toezicht door middel van een visitatiecommissie. De visitatiecommissie heeft tot taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken van het pensioenfonds. Zij is belast met het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. Bij vervulling van haar taak richt de visitatiecommissie zich naar de belangen van de bij het pensioenfonds betrokken deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden, andere aanspraakgerechtigden, en de aangesloten ondernemingen en zorgt er voor dat deze belanghebbenden zich door haar op evenwichtige wijze vertegenwoordigd kunnen voelen.

De visitatiecommissie bestaat uit ten minste drie onafhankelijke natuurlijke personen die deskundig zijn op het gebied van de uitoefening van het bedrijf van een pensioenfonds. Daarbij zijn de aandachtsgebieden financiën (vermogensbeheer), risicomanagement en governance ieder geborgd via één van de leden van de visitatiecommissie. De leden van de visitatiecommissie zijn financieel en hiërarchisch volledig onafhankelijk van elke belanghebbende bij het fonds. Het bestuur benoemt de leden van de visitatiecommissie, na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan.

De visitatiecommissie die het jaar 2016 heeft beoordeeld, is ongewijzigd ten opzichte van de commissie die het jaar 2015 heeft beoordeeld.

Marlies van Boom	lid
Els Janssen	voorzitter
Jeroen Tuijp	lid

Het verslag van de visitatiecommissie over het jaar 2016 is opgenomen in hoofdstuk 12 van dit jaarverslag, inclusief de reactie van het bestuur.

5.5 Pensioenbureau

Het pensioenfonds beschikt over een eigen pensioenbureau. De bestuursondersteuning en de werkzaamheden die voortvloeien uit de pensioenadministratie, de financiële administratie en een groot deel van het vermogensbeheer worden er verzorgd. Daarnaast valt ook het aandachtsgebied Risicomanagement onder het pensioenbureau.

De werknemers van het pensioenbureau zijn in dienst van HaskoningDHV Nederland B.V. Eind 2016 was er een directeur en een tiental medewerkers werkzaam op het pensioenbureau. De salariskosten worden doorbelast door de onderneming aan het fonds.

5.6 Externe ondersteuning

Het fonds laat zich bijstaan door externe adviseurs voor specifieke vraagstukken op het gebied van bijvoorbeeld communicatie, beleggingsbeleid, juridische aspecten en risicobeheersing.

5.7 Uitbesteding

Het fonds voert het vermogensbeheer en pensioenbeheer zelf uit. Echter, voor compartiment SPH is een groot deel herverzekerd bij Nationale-Nederlanden. De uitvoering daarvan was tot eind 2016 belegd bij AZL. Per 1 januari 2017 worden de bij NN herverzekerde aanspraken geadministreerd bij het eigen pensioenbureau.

5.8 Compliance officer

De compliance officer is belast met het onafhankelijk toezicht op de naleving van de gedragscode van het pensioenfonds. De heren Musa Elmas en Albert de Jong, verbonden aan het Nederlands Compliance Instituut, treden op als compliance officer.

6. Governance-aspecten

6.1 Code Pensioenfonds

Per 1 januari 2014 is de Code Pensioenfonds in werking getreden. In de Code zijn normen geformuleerd voor 'goed pensioenfondsbestuur'. Veel van de daarin voorgestelde bepalingen stonden ook al in de eerdere principes voor goed pensioenfondsbestuur. Het bestuur onderschrijft de Code van harte. De Code geeft goede aangrijpingspunten om de governance van het fonds te verbeteren.

In 2016 heeft het bestuur in het derde kwartaal een onderzoek onder de deelnemers uitgevoerd, waarin onder meer werd gevraagd naar de houding ten opzichte van verantwoord beleggen. De uitkomsten van dit onderzoek zijn gedeeld met de deelnemers door middel van een nieuwsbrief. Deze uitkomsten hebben tevens gediend als input voor het bestuur bij het opstellen van een beleid verantwoord beleggen. Dit beleid is uiteindelijk in november 2016 vastgesteld. Hiermee heeft het bestuur voldaan aan de normen 27 (overwegingen verantwoord beleggen vastleggen) en 29 (zorgen voor draagvlak onder de belanghebbenden), die in 2015 nog openstonden. Het pensioenfonds voldoet daarmee aan het merendeel van de normen. Aan de volgende normen voldoet het pensioenfonds nog niet geheel:

- Het bestuur moet zorgen voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen (norm 4). Dit is weliswaar geborgd door interne afspraken, maar niet geformaliseerd in een procedure. In 2017 zijn de interne afspraken vastgelegd in een noodprocedure.
- Conform de Code Pensioenfonds streeft het bestuur naar diversiteit met ten minste één man en één vrouw en één lid boven en één lid onder de veertig jaar (norm 68). Bij de samenstelling van de bestuursorganen zijn de doelstellingen voor wat betreft mannen en vrouwen gerealiseerd. Dit geldt niet voor de ambitie om bestuursleden onder de 40 jaar tot het bestuur te laten toetreden. Geschiktheid prevaleert boven diversiteit, maar bij gelijke geschiktheid in geval van een vacature heeft een bestuurslid jonger dan 40 jaar de voorkeur.

6.2 Deskundigheidsbevordering

Het bestuur draagt zorg voor het permanent op peil houden van zijn deskundigheid en neemt dit mee in de jaarlijkse persoonlijke evaluatie. Nieuwe bestuursleden nemen deel aan een basis en verdiepende cursus op het gebied van het besturen van een pensioenfonds. Daarnaast vindt verdieping en uitbreiding plaats door het lezen van vakliteratuur. Nieuwe leden van het verantwoordingsorgaan volgen ook opleidingen op pensioengebied.

De bestuursleden hebben in 2016 deelgenomen aan diverse seminars en bijeenkomsten van onder meer de Pensioenfederatie en DNB. Verder vonden er in 2016 twee kennissessies plaats. De eerste studiedag was gewijd aan de SER varianten voor een nieuw pensioenstelsel en het afschaffen van de doorsneepremie. De tweede studiedag stond in het teken van rentederivaten in het kader van het nieuwe mandaat van PIMCO voor compartiment SPDHV.

6.3 Gedragscode

De leden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de visitatiecommissie, het pensioenbureau en andere bij het fonds betrokken personen handelen integer. Zij zorgen ervoor dat hun eigen functioneren wordt getoetst. Zij vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstrengeling met een partij waarmee het pensioenfonds een band heeft op welke manier dan ook. Richtlijnen hiervoor zijn vastgelegd in een gedragscode. Betrokkenen leggen jaarlijks een verklaring van naleving van de gedragscode af.

6.4 Beloningsbeleid

Het fonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het fonds. Ook is het beleid passend, gelet op het beloningsbeleid van de aangesloten ondernemingen waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert. De beloning staat in redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheden, de aan de functie gestelde eisen en het tijdsbeslag. Er worden geen prestatie gerelateerde beloningen betaald.

Bezoldiging bestuurders

- De bestuursleden die in dienst zijn van de aangesloten ondernemingen ontvangen geen extra beloning van het fonds. De salariskosten van de tijdsbesteding van deze bestuursleden worden door de werkgever bij het fonds in rekening gebracht op basis van de werkelijk bestede tijd.
- De bestuursleden namens de gepensioneerden ontvangen een vaste vergoeding van € 10.000 op jaarbasis, alsmede een forfaitaire kostenvergoeding van € 1.000 op jaarbasis. Leden van het verantwoordingsorgaan ontvangen een vaste vergoeding van € 2.000 op jaarbasis. Voor een eventueel lidmaatschap van de beleggingsadviescommissie bedraagt de vergoeding € 3.000 op jaarbasis; voor de overige adviescommissies € 1.000 op jaarbasis.
- De externe bestuursleden ontvangen een vergoeding van € 125.000 tot € 175.000 bruto (inclusief pensioenopbouw) op full time basis. De vergoeding wordt bepaald op basis van de overeengekomen tijdsbesteding en functie van het lid, waarbij mede rekening wordt gehouden met specifieke vaardigheden en ervaring.

7. Risicomanagement

Het bestuur streeft er naar van de sociale partners zo veel mogelijk duidelijkheid te verkrijgen over de doelstellingen, het ambitieniveau van de toeslagverlening en de risicohouding, die ten grondslag liggen aan de pensioenregelingen waarvan ze de uitvoering aan het fonds hebben overgedragen. In dit hoofdstuk volgt een beschrijving van risicohouding, doelstelling ten aanzien van risico's en maatregelen om doelen te behalen. In de jaarrekeningen van de beide compartimenten zijn vervolgens de financiële risico's beschreven en toegelicht.

7.1 Risicohouding en haalbaarheidstoets

De risicohouding van het fonds komt via de volgende procedure tot stand. Het bestuur treedt in overleg met sociale partners om te vernemen wat de risicobereidheid van sociale partners is. Als de sociale partners inzicht hebben gegeven in de door hen gewenste risicohouding en het bestuur zich daarin kan vinden, treedt het bestuur in overleg met het verantwoordingsorgaan. Als het verantwoordingsorgaan zich herkent in de risicohouding, draagt het bestuur zorg voor de vastlegging van de risicohouding van het pensioenfonds. Voorafgaand aan de opdrachtaanvaarding tot uitvoering van de door sociale partners overeengekomen pensioenregelingen toetst het bestuur die aan de risicohouding. Het pensioenfonds voert jaarlijks een haalbaarheidstoets voor beide compartimenten uit. Daarbij wordt met een door DNB voorgeschreven methodiek - op een vergelijkbare wijze voor alle pensioenfonds - beoordeeld of een compartiment aan zijn verplichtingen op de lange termijn kan voldoen. De haalbaarheidstoets biedt ook inzicht in de mate waarin de voorwaardelijke toeslagverlening naar verwachting op de lange termijn (zestig jaar) kan worden toegekend aan de huidige deelnemers in het compartiment. Het bestuur bespreekt jaarlijks de resultaten van de haalbaarheidstoets in relatie tot de risicohouding met sociale partners en het verantwoordingsorgaan.

Risicohouding kwalitatief

Beleidsuitgangspunten voor de risicohouding zijn als volgt:

- De premie is een vaste CDC-premie voor een periode van 5 jaar;
- Prioriteit aan een stabiele opbouw boven sterk wisselende indexaties;
- Het premiebeleid is gedempt en gebaseerd op een prudent verwacht rendement;
- De opbouw van ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen is fiscaal maximaal (OP van 1,875% met een NP van 70% van het OP);
- De indexatie ambitie is loon-/prijsinflatie voor actieven/inactieven;
- De indexatie is voorwaardelijk;
- Het verwachte pensioenresultaat (50% kans) is ongeveer prijsinflatie;
- Het 'slecht weer'-pensioenresultaat (5% kans) is ongeveer nominaal (bij aanvang met risicobuffers op orde) of iets minder (bij aanvang lagere risicobuffers);
- De kans op korten is circa 10%, de omvang maximaal circa 6% (zie ALM en het kortingsbeleid in het crisisplan voor de momenten en jaaromvang van eventueel korten);
- Het fonds moet bij opdrachtaanvaarding bij aanvang voldoen aan de haalbaarheidstoets.

Kwantitatieve risicohouding en pensioenresultaat conform haalbaarheidstoets

Het bestuur beschouwt onderstaande grenswaarden met betrekking tot het pensioenresultaat als richtinggevend, gegeven de beleidskeuzes die in het verleden zijn gemaakt.

Vanuit de feitelijke dekkingsgraad:

- mediaan pensioenresultaat van 95%
- 5e percentiel pensioenresultaat van 60%

Vanuit de VEV-dekkingsgraad:

- mediaan pensioenresultaat van 95%
- 5e percentiel pensioenresultaat van 70% (circa nominaal)

Kanttekening bij haalbaarheidstoets compartiment SPH

De voorgeschreven methodiek van de haalbaarheidstoets leidt ertoe dat 'vanuit het vereist eigen vermogen' per 1 januari 2015 voor compartiment SPH niet voldaan kan worden aan de ondergrens voor het mediane pensioenresultaat. Dit komt vooral omdat de berekening (vooralsnog verplicht) uitgaat van een VEV van 104% voor de bij aanvang nog vrijwel geheel verzekerde verplichtingen. Dit lijkt echter niet passend voor een hybride fonds met een toenemend deel eigen beheer (zowel verplichtingen als beleggingen) gedurende de beschouwde periode van 60 jaar. Gedurende deze looptijd neemt het VEV toe (tot maximaal 126% bij volledig eigen beheer). Als er in eigen beheer beleggingsrisico's worden genomen zou de haalbaarheidstoets 'vanuit de VEV-dekkingsgraad' uit moeten gaan van een passende hogere waarde met betere pensioenresultaten als gevolg.

Het bestuur zal in overleg treden met DNB om bij de toetsing 2017 te komen tot een meer passende werkwijze voor het hybride compartiment SPH.

7.2 Doelstelling risicomanagement

De doelstelling van het risicomanagementbeleid van het pensioenfonds is het beheersen van de risico's die aanwezig zijn bij het behalen van de doelstelling van het pensioenfonds. Beheersing van de risico's vindt plaats door inbedding in goede bestuurlijke processen en het navenant handelen van personen. Door dit samenspel van procedures, processen en bemensing wordt uitvoering gegeven aan een beheerste en integere bedrijfsvoering. Dit betekent dat zoveel mogelijk risico's en de daarbij behorende consequenties op voorhand in beeld moeten zijn gebracht om de risicohouding van het fonds te kunnen vaststellen.

Verder is het bestuur erop gericht om een gezonde risicocultuur te handhaven en risicobewustzijn te implementeren bij alle besluiten en uitvoering van werkzaamheden.

Hiermee zijn de risico's niet per definitie weggenomen, maar worden zij beter beheerst dan wel gereduceerd tot een aanvaardbaar niveau.

In 2016 is een parttime risicomanager aangesteld om het bestuur en de diverse commissies te ondersteunen. De risicomanager is verantwoordelijk voor het periodiek rapporteren aan het bestuur over de operationele en financiële risico's en de effectiviteit van de genomen beheersmaatregelen. In 2017 zal er aandacht geschonken worden aan de nieuwe Europese Privacy wetgeving (de Algemene Verordening Gegevensbescherming) waaraan vanaf 25 mei 2018 dient te worden voldaan, Het fonds zal waar nodig de processen aanpassen om te voldoen aan deze wet.

Beleidsuitgangspunten

De beleidsuitgangspunten van het risicomanagement zijn:

- Risicomanagement is integraal onderdeel van alle beleidsvorming, de uitvoering en het vermogensbeheer van het pensioenfonds;
- Het bestuur is verantwoordelijk voor de implementatie en uitvoering van een effectief en efficiënt risicomanagementproces;
- Het bestuur is verantwoordelijk voor de beheersing van risico's en de keuzes die daarin gemaakt worden;
- Risico's worden integraal geanalyseerd bij de totstandkoming van alle bestuursbesluiten en vormen een vast onderdeel van uit te voeren evaluaties. Een analyse van de risico's maakt onderdeel uit van ieder voorstel voor een bestuursbesluit;
- Voor alle risico's worden duidelijke tolerantiegrenzen vastgesteld en indien wenselijk en mogelijk worden mitigerende maatregelen geïmplementeerd;
- Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de standaarden die door de toezichthouder(s) aangereikt zijn. Daar waar deze ontbreken of niet van toepassing zijn, zal zoveel mogelijk gebruik worden gemaakt van inzichten verkregen van andere, vergelijkbare fondsen;
- Bij de invulling van Integraal Risicomanagement (IRM) worden de verschillende risico's onderverdeeld naar categorieën aansluitend bij de risicocategorieën zoals die zijn opgenomen in

FIRM, het risicoraamwerk dat DNB hanteert. Daarnaast wordt ter ondersteuning een alternatieve indeling gehanteerd naar strategie, financieel, governance, omgeving en compliance;

- Risico's met potentieel een grote financiële of reputatie impact krijgen continue aandacht van het bestuur.

Nadat in 2015 het risicohandboek is vastgesteld heeft in 2016 de focus gelegen op de risico beoordeling (RSA) van zowel bestuur als de uitvoerder. Aan de hand van deze RSA is voortgang gemaakt met de monitoring en het in kaart brengen van de bestaande situatie. Het doel van deze nulmeting is om een vertrekpunt te creëren van waaruit verdere mitigerende maatregelen waar nodig kunnen worden uitgewerkt.

7.3 Risico's

Hieronder worden een aantal risico's concreet beschreven.

Marktrisico's

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico en het valutarisico. Marktrisico omvat het risico van daling van koersen, dividendinkomsten en rente-inkomsten vanwege negatieve ontwikkelingen in de financiële markten. De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. De overall marktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

Renterisico

Zowel de waarde van obligaties als de (nominale) Technische Voorziening zijn gevoelig voor fluctuaties in de rente. De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Het fonds heeft als beleid om bij de gekozen strategische beleggingsmix het renterisico af te dekken door het grootste deel van de obligaties onder te brengen in fondsen die beleggen in obligaties met een lange looptijd. Tevens maakt het compartiment SPDHV gebruik van rentederivaten.

Inflatierisico

Inflatierisico is het risico dat door inflatie het fonds onvoldoende in staat is door toeslagverlening de koopkracht van de pensioenen op peil te houden.

Het inflatierisico wordt gemitigeerd door te beleggen in zakelijke waarden. Ook is het inflatierisico gemitigeerd doordat er is gekozen voor een renteafdekking die zich beperkt tot het gebruik van langlopende obligaties.

Prijsrisico

Prijsrisico is het risico van waardedaling van een individuele belegging door de ontwikkeling van marktprijzen. De marktwaarderingen worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het marktrisico en prijsrisico worden gemitigeerd door diversificatie in de beleggingsmix.

Valutarisico

Het valutarisico van zakelijke waarden wordt niet afgedekt.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen door faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer gedacht worden aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Voor compartiment SPH speelt specifiek het kredietrisico op de herverzekeraar NN. NN Group (Nationale-Nederlanden Group) heeft sinds 11 april 2016 een A+ rating van kredietbeoordelaar Fitch, met een stabiel vooruitzicht. Volgens Fitch heeft de verzekeraar onder meer een sterke kapitalisatie. Verder kent NN een laag investeringsrisico.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van het kredietrisico is het tegenpartijrisico. Dit is het risico dat de tegenpartij waarmee het fonds transacties is aangegaan niet kan leveren (in stukken of in geld) terwijl het fonds wel al betaald heeft of stukken heeft geleverd.

Het kredietrisico wordt gemitigeerd door het spreiden van de beleggingen over verschillende kredietwaardige (minimaal investment grade) landen en bedrijven.

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's)

Het **langlevenrisico** is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Het is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan verwacht, waardoor de premie en het pensioenvermogen onvoldoende zijn voor de pensioenopbouw resp. pensioenuitkeringen. Door toepassing van prognosetafels met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het **overlijdensrisico** is het risico dat het fonds bij vroegtijdig overlijden van een actieve deelnemer een partnerpensioen moet uitkeren waarvoor onvoldoende voorzieningen zijn getroffen. Ter dekking van dit risico worden overlijdensrisicokapitalen voor compartiment SPH volledig herverzekerd bij ElipsLife en overlijdensrisicokapitalen voor compartiment SPDHV op stoploss basis herverzekerd bij Zwitserleven.

Het **arbeidsongeschiktheidsrisico** is het risico dat het fonds voor arbeidsongeschikten een arbeidsongeschiktheidspensioen moet toekennen en jaarlijks pensioen moet opbouwen waarvoor alleen een risicopremie is ontvangen. Ter dekking van dit risico worden voor compartiment SPH risicokapitalen herverzekerd bij ElipsLife.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn.

Dit risico wordt beheerst doordat in de strategische mix, met uitzondering van het niet-beursgenoteerd vastgoed (5% van de portefeuille) van compartiment SPDHV, alle beleggingen snel te gelde zijn te maken.

Concentratierisico

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan er ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen maakt het bestuur gebruik van diversificatie voor beleggen in landen, regio's en tegenpartijen. De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabellen die zijn opgenomen bij de toelichting op het prijsrisico en het kredietrisico.

Grote posten (meer dan 2% van het balanstotaal) zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Hiervoor wordt geen buffer aangehouden.

Het operationeel risico wordt beheerst door middel van afspraken met uitbestedingspartners door Service Level Agreements en de monitoring ervan. Voor de custodian, uitvoeringsorganisaties en vermogensbeheerders wordt de kwaliteit van de uitvoering eveneens gemonitord door ISAE 3402 rapportages.

Systeemrisico

Systeemrisico is het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico is het gevaar voor de aantasting van de (goede) reputatie, alsmede de bestaande en toekomstige bedreiging van het vermogen of resultaat van het pensioenfonds. Het bestuur van het Pensioenfonds HaskoningDHV heeft een integriteitsbeleid vastgesteld om te komen tot de beheersing van de integriteitsrisico's die SPHDHV loopt. In het beleid zijn tal van mitigerende maatregelen vastgelegd.

8. Financiën compartiment SPH

8.1 Beleggingen compartiment SPH

Voor compartiment SPH worden drie delen onderscheiden.

- *Garantiecontract*: de rechten opgebouwd tot 1 januari 2015 vallen onder het garantiecontract.
- *Eigen vrij vermogen*: het beschikbare eigen vrije vermogen.
- *Nieuwe opbouw*: het vermogen dat is benodigd voor de pensioenopbouw in eigen beheer (toegekend vanaf 1 januari 2015).

Beleggingsklimaat

De staatsobligaties voor de beleggingen “Nieuwe opbouw” (matchingbeleggingen) hebben het in 2016 goed gedaan met een rendement van 12,2%. De staatsobligaties voor de beleggingen “Eigen vrij vermogen” (returnbeleggingen) behaalden in 2016 een rendement van 3,6%. Het relatief grote verschil wordt veroorzaakt door de duration van de obligaties. Obligaties met een lange looptijd (in de “Nieuwe opbouw” portefeuille) hebben een hogere rente opbrengst en stijgen harder in waarde bij een rente daling. Ook de aandelen deden het goed in 2016 met een rendement van 9,2% voor de beleggingen “Eigen vrij vermogen” en 9,4% voor de beleggingen “Nieuwe opbouw”. Per saldo is 2016 een beleggingsjaar geweest met een rendement van 6,5% voor de beleggingen “Eigen vrij vermogen” en 11,1% voor de beleggingen “Nieuwe opbouw”.

Strategische beleggingsmix

	strategische mix %	bandbreedte %	feitelijke mix per 31-12-2016 % x € 1.000	
<u>Eigen vrij vermogen</u>				
Staatsobligaties	36,0%	33,3% - 38,8%	38,4%	29.822
Bedrijfsobligaties	19,0%	16,2% - 21,7%	20,4%	15.861
Aandelen ontwikkelde markten	40,5%	38,3% - 42,8%	37,4%	29.068
Aandelen opkomende markten	4,5%	2,3% - 6,8%	3,7%	2.903
Liquide middelen	0,0%	0% - 0%	0,0%	0
	100,0%		100,0%	77.654
<u>Nieuwe opbouw</u>				
Staatsobligaties	45,0%	40% - 50%	31,8%	11.110
Aandelen ontwikkelde markten	49,5%	46,8% - 52,3%	60,4%	21.088
Aandelen opkomende markten	5,5%	2,8% - 8,3%	7,4%	2.591
Liquide middelen	0,0%	0% - 0%	0,3%	115
	100,0%		100,0%	34.904
Totaal belegd vermogen				112.558

Eenmaal per jaar (in het voorjaar) wordt de actuele beleggingsmix weer in lijn gebracht met de strategische beleggingsmix.

Beleggingsrendement

	2016	2015
<u>Eigen vrij vermogen</u>		
Staatsobligaties	3,4%	1,7%
Bedrijfsobligaties	3,4%	0,1%
Aandelen Europa	2,7%	8,3%
Aandelen Pacific	7,3%	14,6%
Aandelen VS	14,9%	12,8%
Aandelen Canada	28,3%	-15,7%
Aandelen opkomende markten	14,4%	-5,4%
Liquide middelen	-0,2%	-9,4%
	6,5%	4,7%
<u>Nieuwe opbouw</u>		
Staatsobligaties	11,6%	1,9%
Aandelen Europa	2,7%	-5,4%
Aandelen Pacific	7,3%	-2,7%
Aandelen VS	14,9%	1,5%
Aandelen Canada	28,3%	-17,9%
Aandelen opkomende markten	14,4%	-13,5%
Liquide middelen	-0,2%	-4,1%
	11,1%	-1,2%
Totaal beleggingsrendement	6,9%	4,6%

8.2 Financiële paragraaf compartiment SPH

Samenvatting van de financiële positie van compartiment SPH en ontwikkelingen gedurende het jaar.

(in duizenden euro's)	Pensioen- vermogen	Technische voorziening			Resultaat
		voor risico fonds	voor risico deelnemers	afgedekt door garantiecontract	
Stand per 1 januari	546.933	21.142	1.741	447.606	
Premiebijdrage	13.319*)	14.851	0	0	-1.532
Uitkeringen	-9.728	-88	-48	-9.427	-165
Toeslagen	0	4.780	0	0	-4.780
Wijziging rekenrente	44.170	5.216	0	44.170	-5.216
Beleggingsresultaten	6.614**)	-22	74	-263	6.825
Wijziging grondslagen:					
i.v.m. aanpassing sterftetafels	1.330	184	0	1.330	-184
i.v.m. ervaringssterfte	-1.892	-117	0	-1.892	117
i.v.m. kostenvoorziening	0	-326	0	0	326
i.v.m. wezenopslag	0	42	0	0	-42
i.v.m. geboortedatumaanpassing	60	0	0	60	0
Overlevingskansen	-780	-505	0	601	-876
Overdracht voorziening ANW	-505	0	0	-505	0
Overdracht voorziening expat- regeling	-3.611	0	0	-3.611	0
Overige	-543	30	0	-160	-413
Resultaat	48.434	24.045	26	30.303	-5.940
Stand per 31 december	595.367	45.187	1.767	477.909	

- *) Dit is na aftrek van € 926.000 ter financiering van de kosten die niet worden gedekt door vrijval uit de voorziening.
- **) Dit is na aftrek van € 394.000 aan kosten van vermogensbeheer voor risico fonds (zie paragraaf 14.1.18).

Zie de paragraaf 'Actuariële analyse' voor een verdere analyse van het resultaat.

De dekkingsgraad per 31 december heeft zich de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld:

	2016	2015	2014	2013	2012
Aanwezige dekkingsgraad	113,4%	116,2%	119,3%	119,8%	113,4%
Beleidsdekkingsgraad (gemiddelde van 12 maanden)	112,9%	117,6%	-	-	-
Minimaal vereiste dekkingsgraad (voldoende dekking)	101,5%	101,4%	101,0%	101,0%	101,0%
Vereiste dekkingsgraad (voldoende reserves)	102,5%	101,4%	101,0%	101,0%	101,0%

De minimaal vereiste dekkingsgraad zoals die voortvloeit uit de solvabiliteitsvoorschriften volgens de Pensioenwet bedraagt 101,5%. Ultimo 2016 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 112,9%. Er is daarom geen sprake van een *dekkingstekort*. De beleidsdekkingsgraad ligt immers boven het *minimaal vereist eigen vermogen*. Er is ook geen sprake van een *reservetekort*, want de beleidsdekkingsgraad ligt boven het *vereist eigen vermogen*.

8.3 Herstelplan compartiment SPH

Er is geen herstelplan van toepassing voor compartiment SPH.

8.4 Actuariële analyse compartiment SPH

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Premieresultaat		
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	14.245	15.005
Pensioenopbouw	-14.851	-14.247
Betaalde premies herverzekering	4	-4
Uitvoeringskosten pensioenbeheer	-929	-1.018
Onttrekking uit Technische Voorziening voor uitvoeringskosten	3	-12
	-1.528	-276
Interestresultaat		
Indexering en overige toeslagen	-4.780	-2.613
Wijziging rekenrente	-5.216	-1.859
Beleggingsresultaten voor risico fonds	6.803	2.534
Rentetoevoeging Technische Voorziening *)	22	-25
Overige rentebaten	-2	1
	-3.173	-1.962
Overig resultaat		
Resultaat op uitkeringen eigen beheer	-27	-1
Resultaat op uitkeringen gedekt door garantiecontract	-138	22
Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing sterftetafels	-184	0
Wijziging grondslagen i.v.m. ervaringssterfte	117	0
Wijziging grondslagen i.v.m. kostenvoorziening	326	0
Wijziging grondslagen i.v.m. wezenopslag	-42	0
Wijziging regeling (arbeidsongeschiktheid)	0	-677
Resultaat op overlevingskansen	-876	-1.013
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-257	-129
Resultaat op waardeoverdrachten voor risico fonds	-3	1
Resultaat op waardeoverdrachten gedekt door garantiecontract	-173	-135
Overige baten en lasten **)	18	-400
	-1.239	-2.332
Totaal saldo van baten en lasten	-5.940	-4.570

*) Dit betreft de jaarlijkse toevoeging aan de Technische Voorziening met de rekenrente waartegen toekomstige kasstromen contant zijn gemaakt (2016: -0,06%; 2015: 0,181%)

**) Dit is een onderdeel van het in 2016 met NN bereikte akkoord over de beëindiging van het garantiecontract

Het saldo van baten en lasten zag er over de afgelopen twee jaar als volgt uit:

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Premieresultaat	-1.528	-276
Interestresultaat	-3.173	-1.962
Overig resultaat	-1.239	-2.332
Totaal saldo van baten en lasten	-5.940	-4.570

8.5 Uitvoeringskosten compartiment SPH

De compartiment gerelateerde kosten (specifieke kosten) worden rechtstreeks toegerekend aan het betreffende compartiment. De multi-opf gerelateerde kosten (gemeenschappelijke kosten) worden volgens kostenreglement 50/50 verdeeld over beide compartimenten. Alleen de gemeenschappelijke pensioenbureaukosten worden jaarlijks gecorrigeerd volgens de *tijdsbesteding* van de medewerkers van het pensioenbureau.

In 2016 heeft de Pensioenfederatie de "Aanbevelingen uitvoeringskosten" nader uitgewerkt. Volgens deze uitwerking moeten de algemene kosten (zoals algemene advieskosten en de kosten van de certificerend actuaire en de accountant) naar rato worden verdeeld over de kosten pensioenbeheer en de kosten vermogensbeheer.

Bij compartiment SPH bedragen de totale kosten vóór en na verdeling van de algemene kosten:

<i>(in duizenden euro's)</i>					2015			
	2016							
		totaal	prorato	totaal		totaal	prorato	totaal
Pensioenbeheer	68%	624	305	929	71%	706	312	1.018
Vermogensbeheer	32%	294	144	438	29%	289	127	416
Subtotaal excl. Algemeen	100%	918	449	1.367	100%	995	439	1.434
Algemeen		449	-449	0		439	-439	0
Totaal		1.367	0	1.367		1.434	0	1.434

De algemene kosten worden naar rato verdeeld: 68% pensioenbeheer (€ 305.000) en 32% vermogensbeheer (€ 144.000). De kosten bedragen dan:

Pensioenbeheer	€	929.000	€ 487 per deelnemer
Vermogensbeheer	€	438.000	0,42% van belegd vermogen
Totaal	€	1.367.000	

Voor de berekening van de kosten pensioenbeheer per deelnemer is gerekend met het gemiddelde aantal deelnemers en pensioengerechtigden. Gewezen deelnemers worden voor deze berekening niet meegeteld. Voor de berekening van de kosten pensioenbeheer, vermogensbeheer en transactiekosten als percentage van het belegde vermogen is gerekend met het gemiddelde belegd vermogen voor risico fonds.

Kosten uitsplitsing

<i>(in duizenden euro's)</i>						
	2016			2015		
Uitvoeringskosten pensioenbeheer en algemene uitvoeringskosten	totaal	pensioen beheer	vermogens beheer	totaal	pensioen beheer	vermogens beheer
- Bestuur en commissies	335			430		
- Pensioenbureau	564			478		
- Controle en toezicht	109			104		
- Advies	71			109		
- Eenmalige kosten	23			54		
	1.102	929	173	1.175	707	157
Bijdrage werkgever	0			0		
Uitvoeringskosten vermogensbeheer						
- Pensioenbureau	102			77		
- Advies	24			71		
- Investeringskosten en eenmalige kosten	0			0		
	126	0	126	148	0	148
Kosten vermogensbeheerder						
Fiduciair beheer	n.v.t.					
Gefactureerde kosten vermogensbeh.	95			82		
Kosten t.l.v. indirecte beleggingsopbr.	44			30		
Prestatieafhankelijke vergoedingen						
Kosten onderliggende fondsen						
	139	0	139	112	0	112
Overig						
Bewaarloon	n.v.t.					
Transactiekosten In- en uitstapvergoedingen						
Acquisitiekosten discretionair mandaat						
	0	0	0	0	0	0
Totale kosten	1.367	929	438	1.435	707	417
per deelnemer / % belegd vermogen		€ 487	0,42%		€ 504	0,51%

Uitvoeringskosten pensioenbeheer en algemene uitvoeringskosten

De algemene pensioenbureaukosten (personeel, huisvesting, communicatie en kantoorautomatisering) worden toegewezen aan pensioenbeheer en vermogensbeheer op basis van de *tijdsbesteding* van de medewerkers van het pensioenbureau. De overige resterende algemene uitvoeringskosten (controle & toezicht, advies en overig) worden *naar rato* van totale kosten pensioenbeheer en vermogensbeheer toegewezen aan pensioenbeheer en vermogensbeheer conform de "Aanbevelingen uitvoeringskosten" van de Pensioenfederatie. De allocatie van algemene pensioenbureaukosten op basis van tijdsbesteding naar vermogensbeheer plus de allocatie van de overige algemene uitvoeringskosten naar rato naar vermogensbeheer is in mindering gebracht op "Kosten pensioenbeheer en algemene uitvoeringskosten" in bovenstaande tabel.

De algemene uitvoeringskosten zijn de kosten die niet rechtstreeks zijn toe te wijzen aan pensioenbeheer en vermogensbeheer.

In 2016 zijn de uitvoeringskosten van compartiment SPH (€ 1.102.000). Dit zijn de kosten van pensioenbeheer en algemene kosten voordat allocatie naar kostencategorie heeft plaatsgevonden. De uitvoeringskosten zijn € 73.000 lager dan in 2015 (€ 1.175.000). Dit wordt verklaard door:

- De kosten van bestuur en commissies (dit is inclusief verantwoordingsorgaan en visitatiecommissie) zijn € 95.000 lager. Deze afname van de kosten wordt verklaard door minder bestede uren van bestuursleden.
- De kosten van het pensioenbureau in 2016 (€ 564.000) zijn € 86.000 hoger dan de kosten in 2015 (€ 478.000). Deze toename wordt veroorzaakt doordat in 2016 door het pensioenbureau naar verhouding meer uren zijn besteed aan compartiment SPH (47,7% in 2016 versus 37,6% in 2015). De uitbreiding van capaciteit van het pensioenbureau is voornamelijk ten laste gegaan van compartiment SPH (o.a. door het project transitie NN aanspraken). Daarnaast zijn de pensioenbeheerkosten van compartiment SPH toegenomen (o.a. door AZL verrichte werkzaamheden inzake indexatie en UPO).
- De advieskosten zijn € 38.000 lager, o.a. doordat AZL vanaf 2016 geen actuariael rapport meer levert.
- De eenmalige kosten in 2016 zijn € 31.000 lager dan in 2015. Dit is voornamelijk veroorzaakt doordat de werkelijke kosten van de afwikkeling van het NN-contract, inclusief implementatie van de bij NN hervesteerde aanspraken in de deelnemersadministratie van het fonds eind 2016 lager zijn uitgevallen dan vooraf verwacht.

Vanaf 2015 worden de bestuurskosten, de kosten van de visitatiecommissie en de bijdragen aan DNB en AFM volledig als kosten van pensioenbeheer opgenomen.

De kosten voor controle en toezicht betreffen de bijdragen aan DNB en AFM, de kosten voor de certificerende actuaris en de accountant. De kosten voor advies betreffen de kosten voor de adviserende actuaris en juridisch advies.

De kosten voor pensioenbureau worden gemaakt voor de pensioenadministratie, de inning van de premies, de uitkeringenadministratie, de betaling van pensioenuitkeringen en afdrachten aan fiscus en het centraal administratie kantoor (CAK), waardeoverdrachten, de financiële administratie en rapportages, de automatisering, voorlichting, communicatie, de website en de bestuursondersteuning.

Kosten vermogensbeheer:

- **Pensioenbureau.** Dit zijn de kosten die door het pensioenbureau worden gemaakt voor het portefeuillebeheer en de administratiekosten van vermogensbeheer. Het betreft personeelskosten, kosten voor de beleggingsadviseur, kosten voor het beleggingsadministratiepakket, kosten voor de onafhankelijke aanlevering van benchmarks en voor een onafhankelijke prestatiemeting.
- **Fiduciair beheer.** Het pensioenfonds heeft de beleggingsportefeuille in intern beheer. Het heeft het beheren van de beleggingsportefeuille niet uitbesteed aan een externe (fiduciaire) beheerder. Het fonds belegt indirect via beleggingsfondsen.
- **Gefactureerde kosten vermogensbeheer en kosten t.l.v. indirecte beleggingsopbrengsten.** Dit zijn de TER¹-kosten gesommeerd voor alle beleggingsfondsen.
- **Prestatieafhankelijke vergoedingen.** Dit zijn betaalde prestatieafhankelijke vergoedingen voor actief beheerde beleggingsfondsen die beter hebben gepresteerd dan de benchmark.
- **Kosten onderliggende fondsen.** Dit zijn de beheerkosten van onderliggende fondsen bij fund-of-funds voor zover deze kosten niet zijn inbegrepen in de TER van de fund-of-funds.
- **Bewaarloon.** Dit zijn de kosten voor een bewaarbedrijf die een deelneming in een beleggingsfonds voor het fonds in bewaring heeft.
- **Transactiekosten.** Dit zijn alle kosten verbonden aan het in- en uitstappen van beleggingsfondsen. Deze kosten worden rechtstreeks door beleggingsfondsen in rekening gebracht als in- of uitstapfee, of zij zijn bepaald uit de bied-laai-spread bij aan- of verkopen. De transactiekosten binnen de beleggingsfondsen zijn nog niet meegenomen.

¹ TER: Total Expense ratio.

Vergelijk van de kosten per deelnemer.

De kosten per deelnemer in de twee gescheiden compartimenten zijn fors afwijkend. Voor de details van het compartiment SPDHV zie paragraaf 9.5. De kosten van € 487 per deelnemer in compartiment SPH zijn hoger dan de € 205 per deelnemer bij compartiment SPDHV.

	SPH				SPDHV			
(in duizenden euro's)	2016				2016			
		totaal	prorato	totaal		totaal	prorato	totaal
Pensioenbeheer	68%	624	305	929	16%	469	74	543
Vermogensbeheer	32%	294	144	438	84%	2.479	388	2.867
Subtotaal excl. Algemeen	100%	918	449	1.367	100%	2.948	462	3.410

per deelnemer**€ 487****€ 205**

Dit heeft vooral de volgende drie oorzaken.

- Op de eerste plaats heeft compartiment SPDHV meer gepensioneerd dan compartiment SPH. Daardoor worden de kosten gedeeld door meer deelnemers en vallen de kosten per deelnemer (de actieve deelnemers plus de gepensioneerd) lager uit.
- Op de tweede plaats zijn bij compartiment SPDHV de kosten van vermogensbeheer (in euro's) relatief hoog omdat het vermogen geheel in eigen beheer is. (Bij compartiment SPH is slechts een klein deel in eigen beheer en valt nog een groot deel onder het premievrij garantiecontract). Hierdoor wordt bij compartiment SPDHV een relatief klein gedeelte (16%) van de algemene kosten toegerekend aan pensioenbeheer (bij compartiment SPH is dit 68%) en een groot deel aan vermogensbeheer.
- Op de derde plaats worden de kosten van leden van het bestuur, verantwoordingsorgaan en adviescommissies door de aangesloten ondernemingen doorbelast aan het fonds. Jaarlijks wordt een urenbegroting met bijbehorende tarieven, in overleg met het fonds en de aangesloten ondernemingen, vastgesteld. Tevens zijn de kosten van leden, die niet op de loonlijst staan van de werkgever, voor rekening van het fonds. Voorheen werden deze kosten voor compartiment SPDHV door de werkgever gedragen. Om compartiment SPDHV hiervoor te compenseren ontvangt het fonds van de werkgever een bijdrage van € 145.000 per jaar (inclusief btw) in de uitvoeringskosten. Hierdoor worden de pensioenbeheerkosten lager voor compartiment SPDHV. Deze afspraak geldt voor de periode van 1 januari 2015 tot en met 31 december 2019.

8.6 Premie compartiment SPH

De pensioenpremie bedraagt 25,9% van de pensioengrondslag voor compartiment SPH. Deze premie is gebaseerd op afspraken van de werkgever met de voormalige Stichting Pensioenfonds Haskoning en is voor vijf jaar tot en met 2019 overeengekomen. Voor alle medewerkers bedraagt de werknemersbijdrage in de premie 8,2% van de pensioengrondslag.

In 2016 en 2015 betaalden werkgever en werknemers 17,7% respectievelijk 8,2% van de totale premie van 25,9% van de pensioengrondslag.

Nieuwe medewerkers van de aangesloten ondernemingen na 1 januari 2015 worden deelnemer in het compartiment SPDHV. Door de instroom van alle nieuwe deelnemers in het compartiment SPDHV ontstaat mogelijk een verschil in vergrijzing tussen de compartimenten met als gevolg een verschil in de actuair benodigde premie per compartiment voor de jaarlijkse opbouw. Dit verschil wordt jaarlijks vereffend tussen de compartimenten door een correctie op de verdeling van de inkomende vaste pensioenpremie over de beide compartimenten. Deze vereffening is het bestuur overeengekomen in de uitvoeringsovereenkomst met de aangesloten ondernemingen.

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Premiebijdrage van werkgever	9.588	10.186
Premiebijdrage van werknemers	4.476	4.748
Premievereffening SPDHV - SPH	181	71
	14.245	15.005
<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Feitelijke ontvangen premie	14.245	15.005
Kostendeekkende premie (gedempt)	13.276	13.865
Zuivere kostendeekkende premie (excl. VEV opslag, incl. kostenopslag)	15.947	15.277
Zuivere kostendeekkende premie (incl. VEV opslag en kostenopslag)	20.542	18.981

Het verschil tussen de zuivere kostendeekkende premie (excl. VEV opslag, incl. kostenopslag, € 15.947.000) en de feitelijke ontvangen premie (€ 14.245.000) komt ten laste van het resultaat van het fonds.

De premiedekkingsgraad was in 2016 gelijk aan 89,7% (2015: 98,1%). Voor 2017 is de (ex ante) premiedekkingsgraad gelijk aan 76,1%.

De **zuivere** kostendeekkende premie is berekend met de *actuele* gepubliceerde RTS per 31 december van het voorgaand boekjaar.

Per 1 januari 2015 hanteert het fonds een kostendeekkende premie op basis van verwacht rendement conform het Besluit FTK. Deze methode zorgt ervoor dat de kostendeekkende premie minder afhankelijk is van de aanzienlijke (korte termijn) volatiliteit van de RTS. Daarnaast sluit deze systematiek goed aan bij de vaste premieafspraken voor een langere periode tussen het fonds en de aangesloten ondernemingen, die kenmerkend is voor het CDC-karakter van de pensioenregeling. Het verwacht rendement op vastrentende waarden is gebaseerd op de DNB rentetermijnstructuur per 1 januari 2015. Dit rendement staat vast voor de periode 2015-2019. Voor het verwacht rendement op aandelen is uitgegaan van een meetkundig rendement van 6,75% na kosten. Deze meetkundige rendementen zijn gelijk aan de maximale parameters, zoals vastgelegd in artikel 23a, eerste lid van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfonds. Het gemiddeld verwacht rendement is door toepassing van de prudentere strategische beleggingsmix lager dan maximaal is toegestaan.

De **gedempte kostendeekkende premie** is als volgt samengesteld:

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking	6.739	6.927
Opslag voor het bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	2.062	1.801
Opslag kosten pensioenbureau voor pensioenbeheer	929	1.018
Dotatie TV voor uitvoeringskosten	0	12
Indexatiekoopsom minus opslag voor VEV *)	3.546	4.107
	13.276	13.865

*) De toeslagambitie van het fonds: een gecombineerde loon/prijsindex van 1,25% in het eerste jaar, toegroeïend naar een gemiddeld niveau van 2,25% na 5 jaar.

9. Financiën compartiment SPDHV

9.1 Beleggingen compartiment SPDHV

Beleggingsklimaat

De aandelen opkomende markten hebben het in 2016 goed gedaan met een rendement van 17,5%. Ook de aandelen ontwikkelde markten deden het goed met een rendement van 7,8%. Staatsobligaties rendeerdde 7,3%, bedrijfsobligaties rendeerdde 4,3% en het vastgoed rendeerdde 1,7%. Ook de grondstoffen hebben het dit jaar goed gedaan met een rendement van 14,5%. Per saldo is 2016 een beleggingsjaar geweest waarbij het rendement van 9,0% hoger is dan het verwachte lange termijn meetkundig beleggingsrendement in het herstelplan van 3,9%.

Strategische beleggingsmix

	strategische mix %	bandbreedte %	feitelijke mix per 31-12-2016 %	x € 1.000
Staatsobligaties	20,0%	15% - 25%	18,9%	148.864
Bedrijfsobligaties	25,0%	20% - 30%	22,5%	177.170
Aandelen ontwikkelde markten	35,0%	30% - 40%	38,4%	302.251
Aandelen opkomende markten	7,5%	6% - 9%	7,7%	60.632
Vastgoed	7,5%	6% - 9%	8,0%	62.621
Grondstoffen	5,0%	4% - 6%	4,2%	32.662
Liquide middelen	0,0%	0% - 2%	0,3%	1.996
Totaal belegd vermogen				786.196

Eenmaal per jaar (in het najaar) wordt de actuele beleggingsmix weer in lijn gebracht met de strategische beleggingsmix.

Beleggingsrendement

	2016	2015
Staatsobligaties	7,3%	0,5%
Bedrijfsobligaties	4,3%	0,0%
Aandelen ontwikkelde markten	7,8%	10,6%
Aandelen opkomende markten	17,5%	-6,2%
Vastgoed	1,7%	3,6%
Grondstoffen	14,5%	-27,0%
Liquide middelen	0,1%	0,3%
Totaal belegd vermogen	9,0%	3,3%

Rentederivaten en Collateral zijn in de bovenstaande tabellen meegenomen in de erbij behorende staatsobligatieportefeuille dan wel bedrijfsobligatieportefeuille.

In de staatsobligatieportefeuille zit voor een waarde van € 296.000 aan rentederivaten en € 4.495.000 aan collateral. In de bedrijfsobligatieportefeuille zit voor een waarde van - € 790.000 aan rentederivaten en € 4.173.000 aan collateral.
(zie voor gedetailleerde uitsplitsing ook 15.1.1 en 15.1.12)

9.2 Financiële paragraaf compartiment SPDHV

Samenvatting van de financiële positie van het fonds en ontwikkelingen gedurende het jaar.

<i>(in duizenden euro's)</i>	Pensioen- vermogen	Technische Voorziening	Resultaat
Stand per 1 januari	726.073	709.425	
Premiebijdrage (feitelijk ontvangen) *) eerste kolom	16.803	17.296	-493
Uitkeringen **) eerste kolom	-21.522	-21.237	-285
Toeslagen	0	0	0
Wijziging rekenrente	0	64.482	-64.482
Beleggingsresultaten ***) eerste kolom	64.474	-425	64.899
Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing sterftetafels	0	1.799	-1.799
Wijziging grondslagen i.v.m. ervaringssterfte	0	-3.553	3.553
Wijziging grondslagen i.v.m. kostenvoorziening	0	-667	667
Wijziging grondslagen i.v.m. toevoeging wezenopslag	0	373	-373
Overige	-1.933	-2.315	382
Resultaat	57.822	55.753	2.069
Stand per 31 december	783.895	765.178	

*) Dit is na aftrek van € 109.000 ter financiering van kosten die niet worden gedekt door vrijval uit de voorziening.

**) Dit is inclusief afkoop (€ 11.000) en inclusief ontvangen pensioenuitkeringen uit hoofde van herverzekering (€ -20.000), zie paragraaf 15.1.24.

***) Dit is na aftrek van € 1.017.000 aan kosten van vermogensbeheer (zie paragraaf 15.1.19).

Zie de paragraaf 'Actuariële analyse' voor een verdere analyse van het resultaat.

De dekkingsgraad per 31 december heeft zich de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld:

	2016	2015	2014	2013	2012
Aanwezige dekkingsgraad	102,4%	102,4%	105,1%	107,7%	98,7%
Aanwezige dekkingsgraad voor korting per 1 april 2013					93,2%
Beleidsdekkingsgraad (gemiddelde van 12 maanden)	96,2%	104,4%	108,3%		
Minimaal vereiste dekkingsgraad (voldoende dekking)	104,2%	104,2%	104,2%	104,2%	104,2%
Vereiste dekkingsgraad (voldoende reserves)	123,0%	124,9%	118,2%	119,8%	117,7%

De minimaal vereiste dekkingsgraad zoals die voortvloeit uit de solvabiliteitsvoorschriften volgens de Pensioenwet bedraagt 104,2%. Ultimo 2016 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 96,2%. Er is daarom sprake van een *dekkingsstekort*. De beleidsdekkingsgraad ligt onder het *minimaal vereist eigen vermogen*. Er is ook sprake van een *reservetekort*, want de beleidsdekkingsgraad ligt onder het *vereist eigen vermogen*. Ultimo 2008 tot en met 2015 was er eveneens sprake van een reservetekort.

9.3 Herstelplan compartiment SPDHV

Omdat op 1 januari 2016 de beleidsdekkingsgraad lager was dan de vereiste dekkingsgraad, heeft het fonds op 1 april 2016 een nieuw herstelplan ingediend bij DNB. Het verwachte verloop van de dekkingsgraad volgens het nieuwe herstelplan is als onderstaand.

eind	Nieuw herstelplan			Realisatie		
	aanwezige dekkingsgraad	beleids-dekkingsgraad	VEV strategisch	aanwezige dekkingsgraad	beleids-dekkingsgraad	VEV strategisch
2016	106,6%	104,6%	124,8%	102,4%	96,2%	123,0%
2017	110,8%	108,7%	125,0%			
2018	115,1%	113,0%	125,2%			
2019	118,8%	116,7%	125,4%			
2020	121,7%	119,7%	125,2%			
2021	123,9%	122,0%	125,2%			
2022	125,8%	123,9%	125,3%			
2023	127,3%	125,4%	125,0%			
2024	128,6%	126,7%	125,0%			
2025	129,6%	127,8%	125,0%			
2026	130,5%	128,7%	124,9%			

Uit het herstelplan voor compartiment SPDHV volgen de onderstaande conclusies:

- Op basis van het reguliere beleid wordt verwacht dat de beleidsdekkingsgraad van compartiment SPDHV eind 2023 is hersteld tot tenminste het vereist eigen vermogen. Dit is binnen de gekozen hersteltermijn van tien jaar.
- Per 31 december 2016 bedraagt de kritische dekkingsgraad circa 87,9%. De kritische dekkingsgraad is de actuele dekkingsgraad waarbij het vereist eigen vermogen niet meer binnen de gekozen hersteltermijn kan worden bereikt, zonder het verlagen van pensioenaanspraken en -rechten.
- Het herstelplan is gebaseerd op de aannames zoals voorgeschreven door DNB. Hierin is onder andere sprake van een stijgende rente, omdat de forward rentes uit de DNB rentermijnstructuur per 31 december 2016 worden afgeleid. Indien de huidige rente echter op dit historisch lage niveau blijft, dan zal dit een negatieve impact hebben op de ontwikkeling van de dekkingsgraad.

9.4 Actuariële analyse compartiment SPDHV

(in duizenden euro's)	2016	2015
Premieresultaat		
Premiebijdragen (feitelijk ontvangen)	16.912	16.199
Pensioenopbouw	-17.296	-14.390
Uitvoeringskosten pensioenbeheer	-543	-810
Onttrekking uit Technische Voorziening voor uitvoeringskosten	425	445
	-502	1.444
Interestresultaat		
Indexering en overige toeslagen	0	0
Wijziging rekenrente	-64.482	-39.513
Beleggingsresultaten	64.474	23.014
Rentetoevoeging Technische Voorziening *)	425	-1.219
Overige rentebaten	-1	1
Overig resultaat	416	-17.717

Resultaat op uitkeringen	-285	-36
Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing sterftetafels	-1.799	0
Wijziging grondslagen i.v.m. nieuwe ervaringssterfte	3.553	0
Wijziging grondslagen i.v.m. kostenvoorziening	667	0
Wijziging grondslagen i.v.m. toevoeging wezenopslag	-373	0
Wijziging regeling pensioenleeftijd	57	-995
Resultaat op overlevingskansen	-99	630
Onttrekking/dotatie voorziening zieke deelnemers	655	-1.347
Resultaat op waardeoverdrachten	299	274
Overige baten en lasten	-520	64
	2.155	-1.410
Totaal saldo van baten en lasten	2.069	-17.683

*) Dit betreft de jaarlijkse toevoeging aan de Technische Voorziening met de rekenrente waartegen toekomstige kasstromen contant zijn gemaakt (2016: -0,06%; 2015: 0,181%)

Het saldo van baten en lasten zag er over de afgelopen jaren als volgt uit:

(in duizenden euro's)	2016	2015	2014	2013	2012
Premieresultaat	-502	1.444	3.714	2.421	1.497
Interestresultaat	416	-17.717	-8.434	47.554	23.280
Overig resultaat	2.155	-1.410	-4.865	1.471	24.020
Totaal saldo van baten en lasten	2.069	-17.683	-9.585	51.446	48.797

9.5 Uitvoeringskosten compartiment SPDHV

De compartiment gerelateerde kosten (specifieke kosten) worden rechtstreeks toegerekend aan het betreffende compartiment. De multi-opf gerelateerde kosten (gemeenschappelijke kosten) worden volgens kostenreglement 50/50 verdeeld over beide compartimenten. Alleen de gemeenschappelijke pensioenbureaukosten worden jaarlijks gecorrigeerd volgens de *tijdsbesteding* van de medewerkers van het pensioenbureau.

In 2016 heeft de Pensioenfederatie de "Aanbevelingen uitvoeringskosten" nader uitgewerkt. Volgens deze uitwerking moeten de algemene kosten (zoals algemene advieskosten en de kosten van de certificerend actuaris en de accountant) naar rato worden verdeeld over de kosten pensioenbeheer en de kosten vermogensbeheer.

Bij compartiment SPDHV bedragen de totale kosten vóór en na verdeling van de algemene kosten:

SPDHV								
(in duizenden euro's)	2016				2015			
		totaal	prorato	totaal			prorato	totaal
Pensioenbeheer	16%	469	74	543	22%	698	112	810
Vermogensbeheer	84%	2.479	388	2.867	78%	2.457	396	2.853
Subtotaal excl. Algemeen	100%	2.948	462	3.410	100%	3.155	508	3.663
Algemeen		462	-462	0		508	-508	0
Totaal		3.410	0	3.410		3.663	0	3.663

De algemene kosten worden naar rato verdeeld: 16% pensioenbeheer (€ 74.000) en 84% vermogensbeheer (€ 388.000). De kosten bedragen dan:

Pensioenbeheer (na bijdrage werkgever € 145.000)	€ 543.000	€ 205 per deelnemer
Vermogensbeheer *)	€ 2.867.000	0,36% van belegd vermogen
Totaal	€ 3.410.000	

*) inclusief acquisitiekosten voor discretionair mandaat vastrentende waarden (€ 120.000)

Voor de berekening van de kosten pensioenbeheer per deelnemer is gerekend met het gemiddelde aantal deelnemers en pensioengerechtigden. Gewezen deelnemers worden voor deze berekening niet meegeteld.

Voor de berekening van de kosten pensioenbeheer, vermogensbeheer en transactiekosten als percentage van het belegde vermogen is gerekend met het gemiddelde belegd vermogen.

Kosten uitsplitsing

(in duizenden euro's)	2016			2015		
	totaal	pensioen beheer	vermogens beheer	totaal	pensioen beheer	vermogens beheer
Uitvoeringskosten pensioenbeheer en algemene uitvoeringskosten						
- Bestuur en commissies	333			423		
- Pensioenbureau	541			698		
- Controle en toezicht	157			163		
- Advies	83			111		
- Eenmalige kosten	24			42		
	1.138	688	450	1.437	955	482
Bijdrage werkgever	-145	-145		-145	-145	
Uitvoeringskosten vermogensbeheer						
- Pensioenbureau	112			23		
- Advies	58			114		
- Investeringskosten en eenmalige kosten	0			20		
	170	0	170	157	0	157
Kosten vermogensbeheerder						
Fiduciair beheer	n.v.t.			n.v.t.		
Gefactureerde kosten vermogensbeh.	276			196		
Kosten t.l.v. indirecte beleggingsopbr.	1.734			1.867		
Prestatieafhankelijke vergoedingen	0			0		
Kosten onderliggende fondsen	117			150		
	2.127	0	2.127	2.213	0	2.213
Overig						
Bewaarloon	n.v.t.			n.v.t.		
Transactiekosten In- en uitstapvergoedingen	0			1		
Acquisitiekosten discretionair mandaat	120			0		
	120	0	120	1	0	1
Totaal	3.410	543	2.867	3.663	810	2.853
per deelnemer / % belegd vermogen		€ 205	0,36%		€ 315	0,40%

Uitvoeringskosten pensioenbeheer en algemene uitvoeringskosten

De algemene pensioenbureaunkosten (personeel, huisvesting, communicatie en kantoorautomatisering) worden toegewezen aan pensioenbeheer en vermogensbeheer op basis van de *tijdsbesteding* van de medewerkers van het pensioenbureau. De overige resterende algemene uitvoeringskosten (controle & toezicht, advies en overig) worden *naar rato* van totale kosten pensioenbeheer en vermogensbeheer toegewezen aan pensioenbeheer en vermogensbeheer conform de "Aanbevelingen uitvoeringskosten" van de Pensioenfederatie. De allocatie van algemene pensioenbureaunkosten op basis van tijdsbesteding naar vermogensbeheer plus de allocatie van de overige algemene uitvoeringskosten naar rato naar vermogensbeheer is in mindering gebracht op "Kosten pensioenbeheer en algemene uitvoeringskosten" in bovenstaande tabel.

De algemene uitvoeringskosten zijn de kosten die niet rechtstreeks zijn toe te wijzen aan pensioenbeheer en vermogensbeheer.

In 2016 zijn de uitvoeringskosten van compartiment SPDHV € 1.138.000. Dit zijn de kosten van pensioenbeheer en algemene kosten voordat allocatie naar kostencategorie heeft plaatsgevonden. De uitvoeringskosten zijn € 299.000 lager dan in 2015 (€ 1.437.000). Dit wordt verklaard door:

- De kosten van bestuur en commissies (dit is inclusief verantwoordingsorgaan en visitatiecommissie) zijn € 90.000 lager. Deze afname van de kosten wordt verklaard door minder bestede uren van bestuursleden.
- De kosten van het pensioenbureau in 2016 zijn € 157.000 lager. Dit is o.a. veroorzaakt doordat het pensioenbureau in 2016 naar verhouding minder tijd heeft besteed aan compartiment SPDHV (52,3% in 2016 versus 62,4% in 2015). Weliswaar is de capaciteit van het pensioenbureau uitgebreid, maar dit is voornamelijk ten laste gegaan van compartiment SPH (o.a. door het project transitie NN aanspraken).
- De advieskosten zijn € 28.000 lager, o.a. doordat het pensioenbureau vanaf 2016 een uitgebreid actuariael rapport aanlevert aan de certificerende actuaire.

Vanaf 2015 worden de bestuurskosten, de kosten van de visitatiecommissie en de bijdragen aan DNB en AFM volledig als kosten van pensioenbeheer opgenomen.

De kosten voor controle en toezicht betreffen de bijdragen aan DNB en AFM, de kosten voor de certificerende actuaire en de accountant.

De kosten voor advies betreffen de kosten voor de adviserende actuaire en juridisch advies.

De kosten voor pensioenbureau worden gemaakt voor de pensioenadministratie, de inning van de premies, de uitkeringenadministratie, de betaling van pensioenuitkeringen, afdrachten aan fiscus en het centraal administratie kantoor (CAK), waardeoverdrachten, de financiële administratie en rapportages, de automatisering, voorlichting, communicatie, de website en de bestuursondersteuning. Er waren voor SPDHV geen investeringen.

Kosten vermogensbeheer

Toelichting op kosten:

- **Pensioenbureau.** Dit zijn de kosten die door het pensioenbureau worden gemaakt voor het portefeuillebeheer en de administratiekosten van vermogensbeheer. Het betreft personeelskosten, kosten voor de beleggingsadviseur, kosten voor het beleggingsadministratiepakket, kosten voor de onafhankelijke aanlevering van benchmarks en voor een onafhankelijke prestatiemeting.
- **Fiduciair beheer.** Het pensioenfonds heeft de beleggingsportefeuille in intern beheer. Het heeft het beheren van de beleggingsportefeuille niet uitbesteed aan een externe (fiduciaire) beheerder. Het fonds belegt indirect via beleggingsfondsen en via twee discretionaire mandaten in obligaties.
- **Gefactureerde kosten vermogensbeheer en kosten t.i.v. indirecte beleggingsopbrengsten.** Dit zijn de TER²-kosten gesommeerd voor alle beleggingsfondsen.
- **Prestatieafhankelijke vergoedingen.** Dit zijn betaalde prestatieafhankelijke vergoedingen voor actief beheerde beleggingsfondsen die beter hebben gepresteerd dan de benchmark.

---

² TER: Total Expense ratio.

- **Kosten onderliggende fondsen.** Dit zijn de beheerkosten van onderliggende fondsen bij fund-of-funds voor zover deze kosten niet zijn inbegrepen in de TER van de fund-of-funds.
- **Bewaarloon.** Dit zijn de kosten voor een bewaarbedrijf die een deelneming in een beleggingsfonds voor het fonds in bewaring heeft.
- **Transactiekosten.** Dit zijn alle kosten verbonden aan het in- en uitstappen van beleggingsfondsen. Deze kosten worden rechtstreeks door beleggingsfondsen in rekening gebracht als in- of uitstapfee, of zij zijn bepaald uit de bied-laai-spread bij aan- of verkopen. De transactiekosten binnen de beleggingsfondsen zijn nog niet meegenomen.

Voor een vergelijk van de kosten per deelnemer in de twee gescheiden compartimenten, verwijzen we u naar paragraaf 8.5.

9.6 Premie compartiment SPDHV

De pensioenpremie bedraagt 28,1% van de pensioengrondslag voor compartiment SPDHV. Deze premie is gebaseerd op afspraken van de werkgever met het voormalige fonds Stichting Pensioenfonds DHV en is voor vijf jaar tot en met 2019 overeengekomen. Voor alle medewerkers bedraagt de werknemersbijdrage in de premie 8,2% van de pensioengrondslag.

In 2016 betaalden werkgever en werknemers 19,9% respectievelijk 8,2% van de totale premie van 28,1% van de pensioengrondslag.

Nieuwe medewerkers van de aangesloten ondernemingen na 1 januari 2015 worden deelnemers in het compartiment SPDHV. Door de instroom van alle nieuwe deelnemers in het compartiment SPDHV ontstaat mogelijk een verschil in vergrijzing tussen de compartimenten met als gevolg een verschil in de actuarieel benodigde premie per compartiment voor de jaarlijkse opbouw. Dit verschil zal worden vereffend tussen de compartimenten door een correctie op de verdeling van de inkomende vaste pensioenpremie over de beide compartimenten. Deze vereffening is het bestuur overeengekomen in de uitvoeringsovereenkomst met de aangesloten ondernemingen.

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Premiebijdrage van werkgever	12.063	11.502
Premiebijdrage van werknemers	5.030	4.768
Premievereffening SPDHV – SPH	-181	-71
	16.912	16.199
<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Feitelijke ontvangen premie	16.912	16.199
Kostendekkende premie (gedempt)	13.926	13.377
Zuivere kostendekkende premie (excl. VEV opslag, incl. kostenopslag)	17.383	14.816
Zuivere kostendekkende premie (incl. VEV opslag en kostenopslag)	21.682	18.420

Het verschil tussen de zuivere kostendekkende premie (excl. VEV opslag, incl. kostenopslag, € 17.383) en de feitelijke ontvangen premie (16.912) valt ten laste van het resultaat van het fonds.

Actuarieel rapport SPDHV: De premiedekkingsgraad was in 2016 gelijk aan 97,3% (2015: 109,6%). Voor 2017 is de (ex ante) premiedekkingsgraad gelijk aan 84,5%.

De **zuivere** kostendekkende premie is berekend met de *actuele* gepubliceerde RTS per 31 december van het voorgaand boekjaar.

Per 1 januari 2015 hanteert het fonds een kostendekkende premie op basis van verwacht rendement conform het Besluit FTK. Deze methode zorgt ervoor dat de kostendekkende premie minder afhankelijk is van de aanzienlijke (korte termijn) volatiliteit van de RTS. Daarnaast sluit deze systematiek goed aan bij de vaste premieafspraken voor een langere periode tussen het fonds en de aangesloten ondernemingen, die kenmerkend is voor het CDC-karakter van de pensioenregeling. Het verwacht rendement op vastrentende waarden is gebaseerd op de DNB-rentetermijnstructuur per 1 januari 2015. Dit rendement staat vast voor de periode 2015-2019. Voor het verwacht rendement op aandelen is uitgegaan van een meetkundig rendement van 6,75% na kosten. Deze meetkundige rendementen zijn gelijk aan de maximale parameters, zoals vastgelegd in artikel 23a, eerste lid van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfonds. Het gemiddeld verwacht rendement is door toepassing van de prudentere strategische beleggingsmix lager dan maximaal is toegestaan.

De **gedempte kostendekkende premie** is als volgt samengesteld:

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking	7.652	7.117
Opslag voor het bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	1.905	1.779
Opslag kosten pensioenbureau voor pensioenbeheer	543	810
Onttrekking uit TV voor uitvoeringskosten	-425	-408
Indexatiekoopsom minus opslag voor VEV *)	4.251	4.079
	13.926	13.377

*) De toeslagambitie van het fonds: een gecombineerde loon/prijsindex van 1,25% in het eerste jaar, toegroeidend naar een gemiddeld niveau van 2,25% na 5 jaar.

Amersfoort, 13 juni 2017

Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV
Het bestuur

10. Verantwoordingsorgaan

10.1 Oordeel over 2016

1. Inleiding

Het bestuur legt verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan (hierna: VO) over het beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd. Het VO is bevoegd daarover een oordeel te geven. Het VO beoordeelt met name of het bestuur bij de gemaakte beleidskeuzes op correcte wijze rekening heeft gehouden met een evenwichtige belangenafweging tussen de verschillende groepen deelnemers. Daarnaast voorziet het VO het bestuur van het Pensioenfonds SPHDHV van gevraagd en ongevraagd advies.

Het VO bestaat eind 2016 uit zeven leden en is samengesteld uit vertegenwoordigers van de werkgever, de werknemer en de gepensioneerden. De vertegenwoordiging van werknemers en gepensioneerden is een verhoudingsgewijze afspiegeling van het aantal deelnemers van het pensioenfonds. Daarnaast is er een evenwichtige afspiegeling tussen de compartimenten SPH en SPDHV. Het VO bestaat uit twee werkgeversleden (één Haskoning en één DHV), twee gepensioneerdenleden (één Haskoning en één DHV) en drie werknemersleden (één Haskoning en twee DHV). Voor personalia zie paragraaf 5.3 in dit Jaarverslag.

2. Activiteiten/bronnen voor oordeelsvorming

Het VO is in 2016 zeven keer voltallig bij elkaar geweest. Daarnaast is er regelmatig onderling telefonisch contact en email verkeer geweest. Met het (dagelijks) bestuur heeft zes keer overleg plaatsgevonden, waarbij het VO door het bestuur is bijgepraat over de gang van zaken en over actualiteiten die het pensioenfonds raken. Zo is met het bestuur uitgebreid gesproken over het bestuursverslag 2015 en de afwikkeling van het Nationale-Nederlanden contract. Tijdens een informele middag heeft het dagelijks bestuur het VO bijgepraat over toekomstige ontwikkelingen op nationaal niveau. Ook is gesproken over de huidige multi-opf organisatievorm die van rechtswege per ultimo 2020 eindigt en moet zijn omgevormd. Daarnaast is in 2016 tweemaal met de visitatiecommissie (VC) overlegd.

In 2016 heeft het VO verder gebruik gemaakt van haar recht om separaat met twee van de bestuurscommissies (communicatie- en beleggingscommissie) van gedachten te wisselen, respectievelijk over het Communicatiejaarplan 2016 en het Strategisch Beleggingsplan SPHDHV. In het kader van kennisopbouw heeft een delegatie afzonderlijk met de accountant gesproken.

3. Uitgebrachte adviezen in 2016

Naast het algemeen oordeel over het handelen van het bestuur, geeft het VO onder meer advies over de vorm en inrichting van het Intern Toezicht, de klachten- en geschillenprocedure en het communicatiebeleid. Gedurende het verslagjaar is door het bestuur advies gevraagd aan het VO ten aanzien van het Communicatiejaarplan 2016. Het VO heeft hierover positief geadviseerd.

Het VO heeft in 2016, naast de algemene gang van zaken bij het pensioenfonds, een aantal focuspunten geformuleerd die gedurende het gehele jaar zijn gevolgd. Het betreft het Communicatiejaarplan 2016, afwikkeling van het contract met Nationale-Nederlanden (NN) van het compartiment SPH, het integratieproces van de beide fondsen, het strategisch beleggingsplan en het Herstelplan van het compartiment SPDHV.

4. Oordeel over beleid en uitvoering in 2016

Goede communicatie is essentieel

Ook in 2016 stonden pensioenfondsen weer in het middelpunt van de belangstelling. De politiek is verdeeld over de toekomst van het pensioenstelsel. De toezichthouders stellen steeds hogere eisen aan fondsen. De banken en verzekeraars zien ook weer kansen. Uit de enorme diversiteit aan informatie moet de deelnemer vertrouwen in ons pensioenfonds zien te behouden.

Feit is dat het de afgelopen jaren moeilijk is geweest om de financiële positie van ons pensioenfonds gezond te krijgen en te houden. Dat de pensioenen voor de SPDHV deelnemers hierdoor niet geïndexeerd konden worden over 2016 is een vervelende boodschap. Het VO is van mening dat het pensioenfonds hierover helder heeft gecommuniceerd in o.a. de Nieuwsbrief, website en informatiebijeenkomsten. Het VO heeft in 2016 de Communicatiecommissie uitgenodigd en meerdere malen met het bestuur gesproken over het tijdig, volledig en correct met deelnemers communiceren over de kansen op indexeren en de risico's op verlagen van de pensioenen. Alleen op deze manier weten deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden waarmee ze rekening kunnen houden.

Het VO heeft in 2016 een positief advies uitgebracht over het communicatiebeleid en het communicatieplan 2016. Daarin zijn het blijven managen van verwachtingen, het helder uitleggen van de problematiek en verbetering van de communicatiemiddelen als belangrijk aandachtspunt meegegeven. Ook het specifieke dossier van de twee compartimenten en de eventuele toekomstige integratie van beide heeft de aandacht gehad.

Het VO heeft kennisgenomen van diverse communicatie-uitingen en is van mening dat deze tijdig worden gedaan en juist, begrijpelijk en volledig zijn. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de goed bezochte regionale bijeenkomsten en een duidelijke verbetering van de website. Voorbereidingen voor het 'mijn pensioen' gedeelte op de website worden getroffen. Zodra dit geëffectueerd komt een belangrijk aandachtspunt van het VO te vervallen.

Het VO adviseert het bestuur wel te blijven communiceren waar mogelijk over de gevolgen van de lage rekenrente en de (steeds hogere) eisen van De Nederlandsche Bank. Hierdoor is bij een deel van de deelnemers een beeld ontstaan dat de financiële positie van het compartiment DHV slecht zou zijn. Het door De Nederlandsche Bank goedgekeurde herstelplan duidt op financiële veerkracht. Volgens het VO verdient deze visie meer aandacht ter geruststelling van de deelnemers.

Contract Nationale-Nederlanden

In voorjaar 2016 heeft het bestuur definitief overeenstemming bereikt met Nationale-Nederlanden (NN) over de wijze van beëindiging van het NN-garantiecontract voor compartiment SPH met einddatum ultimo 2014. De administratieve uitwerking is in 2016 afgerond. De tot 31 december 2014 opgebouwde rechten van de oud Haskoning-deelnemers blijven levenslang gegarandeerd. Een éénmalige compensatie ter grootte van 1,6% vanwege het vervallen van het recht op overrente is eind 2016 met terugwerkende kracht uitgekeerd cq. in de pensioenaanspraken verwerkt. Het VO oordeelt dat het bestuur de onderhandelingen en doorlopen procedures goed heeft afgehandeld en is tevreden met het resultaat.

Eventuele integratie van de beide compartimenten

Het VO merkt op dat door het premievrij bij NN achterlaten van de aanspraken de beide compartimenten SPH en SPDHV verschillend kunnen reageren op wijzigingen in de rentestand en het beursklimaat. Dit kan een volledige fusie, zoals opgenomen in de Pensioenovereenkomst, tussen de beide compartimenten moeilijker maken. Het VO is van mening dat het positieve financiële resultaat van de onderhandelingen en de beperking van de financiële risico's voor de deelnemers daar wel ruimschoots tegen opwegen.

De huidige Multi-opf organisatievorm is van rechtswege eindig en dient per ultimo 2020 te zijn omgevormd. Het VO vertrouwt erop dat het bestuur zoekt naar een nieuwe organisatiestructuur die wederom recht doet aan de identiteit, normen en waarden van de onderneming HaskoningDHV.

Visitatiecommissie

Het VO heeft de bevoegdheid om de Visitatiecommissie samen te stellen. De Visitatiecommissie bestaat uit externe deskundigen die inhoudelijk de processen en besluitvorming van het pensioenfondsbestuur onderzoekt. In 2016 heeft het VO de Visitatiecommissie uitgenodigd om het oordeel van deze commissie over de pensioenorganisatie en het gevoerde beleid toe te laten lichten. Het VO is van mening dat de VC ook dit jaar kritisch, maar wel opbouwend, het bestuur heeft gecontroleerd en met duidelijke aanbevelingen is gekomen.

Financieel beleid grondig besproken

Het bestuur en het VO hebben regelmatig gesproken over de risicohouding van het fonds en het premie- en indexatiebeleid. Ook ging bij herhaling aandacht uit naar het Herstelplan van compartiment

SPDHV, omdat daarbinnen de financiële positie volgens de gestelde regels niet toereikend is. Bij de besprekingen heeft het VO geconcludeerd dat het voor het bestuur inderdaad niet mogelijk was om de ambitie van een geïndexeerd pensioen te realiseren voor compartiment SPDHV en dat een beperkte indexatie voor compartiment SPH terecht is doorgevoerd. Het VO heeft het bestuur verzocht om deze toenemende spanning tussen ambitie en resultaten onder de aandacht van de sociale partners te brengen en hier transparant over te communiceren richting deelnemers. Het bestuur heeft dit naar tevredenheid opgepakt.

Tijdens de besprekingen heeft het bestuur aangetoond dat scenario's, zoals het verhogen van de pensioenpremie, op de korte termijn slechts een marginaal effect hebben op de dekkingsgraad. Een eventuele toekomstige integratie van beide compartimenten zou mede daardoor mogelijk minder eenvoudig kunnen worden. Over de gehele linie zijn de resultaten van het financieel beleid en beleggingsbeleid marktconform.

In 2016 heeft het VO met belangstelling kennisgenomen van het meerjarige beleggingsbeleid van SPHDHV. Het VO heeft de open en proactieve houding van het bestuur, om het VO al in een vroeg stadium te betrekken middels themasessies verwelkomd. Onderwerpen die aan de orde zijn geweest waren het maatschappelijk verantwoord beleggen, de uitvoering van beleggingen, het gebruik van derivaten en de reductie van de kosten van het vermogensbeheer. Ook hier was voor het VO de transparantie en het draagvlak onder deelnemers van belang. Het bestuur heeft daar goed onderzoek naar gedaan en het in de informatiebijeenkomsten besproken met deelnemers en gepensioneerden. Het VO is van mening dat het fonds het Strategisch beleggingsbeleid gedegen heeft vormgegeven. Het VO ziet de resultaten van het nieuwe beleid in 2017 dan ook met vertrouwen tegemoet.

Pensioenbureau

Het VO heeft geconstateerd dat de werkdruk bij het Pensioenbureau hoog is, mede als gevolg van de vele veranderingen die nodig zijn om het in 2015 gevormde multi-opf goed te laten functioneren. Ook de steeds hogere eisen die door de veranderende wet- en regelgeving en vanuit de toezichthouders gesteld worden spelen hier een rol. Bovendien voert het pensioenbureau sinds eind 2016 ook zelf de pensioenadministratie van de bij NN hervestigde aanspraken van het compartiment SPH (parallel met AZL die de administratie in opdracht van NN voert) en verricht het bureau met ingang van 2017 ook de pensioenuitkeringen. Het VO is bezorgd over de situatie eind 2016 en adviseert het bestuur (voor zover in haar macht ligt) actie te ondernemen, zodat zowel de kwaliteit als kwantiteit van de werkzaamheden gewaarborgd blijft.

Algemeen oordeel

Het VO is positief over het gevoerde beleid en de uitvoering daarvan. Bij de besluiten is naar het oordeel van het VO zoveel mogelijk rekening gehouden met de belangen van alle relevante partijen. Het Bestuur is op een verantwoorde wijze omgegaan met de ontwikkelingen die zich in het verslagjaar hebben voorgedaan en heeft daarop adequaat ingespeeld. Ook de komende jaren zijn er weer veel ontwikkelingen die op het fonds afkomen. Het VO constateert dat het bestuur zich hierop adequaat voorbereidt en daarover informeert. Door alle betrokkenen is met veel deskundigheid en inzet ook in verslagjaar 2016 opnieuw weer bijzonder veel werk verzet. Het VO spreekt daarover haar waardering uit.

Het VO ondersteunt de visie van het bestuur als neergelegd in het Communicatiebeleid, waarin met het oog op de vereisten van de Wet Pensioencommunicatie sterker wordt ingezet op digitale communicatie en scherp wordt gericht op de behoeften van de deelnemers in een sterk veranderende pensioenwereld. Er is door het fonds naast de gebruikelijke communicatie veel additionele communicatie uitgevoerd. Getuige de positieve reacties is dit goed gedaan. Het VO ziet met belangstelling uit naar de nog meer interactieve website die het fonds in ontwikkeling heeft.

5. Aanbevelingen aan het bestuur

Zonder aan dit algemeen oordeel afbreuk te doen, doet het VO onderstaand op enkele specifieke onderwerpen aanbevelingen aan het bestuur.

Het samenvoegen van de compartimenten is minder eenvoudig dan verwacht en gehoopt. De komende jaren wil het VO hierbij een actieve rol spelen. Daarnaast beveelt het VO aan om de

volgende gedachte mee te nemen: samenvoeging is geen doel op zich, wel een evenwichtige belangenafweging.

De kosten van vermogensbeheer zijn regelmatig onderwerp van gesprek geweest tussen bestuur en VO. Het VO vindt dit een goede zaak. Zeker ook omdat het bestuur diverse benchmarking daarbij toepast. De aanpassingen in het beleggingsbeleid hebben ook zijn effect gehad op het vermogensbeheer. Aanbevolen wordt om niet alleen de hierboven geschetste beleggingsresultaten te toetsen aan dit nieuwe beleggingsbeleid maar ook de kosten van het vermogensbeheer in relatie tot het gekozen beleggingsbeleid periodiek te evalueren.

Het VO is van mening dat de samenwerking met het bestuur in 2016 goed is verlopen. In 2016 hebben het VO en het bestuur regelmatig overleg gevoerd en zijn er gezamenlijke kennissessies gehouden waarin open discussies en meningsvorming plaatsvonden. Gelet op de toekomstige uitdagingen, zoals de eventuele integratie van de compartimenten en de noodzakelijke omvorming van het multi-opf, beveelt het VO aan dat het bestuur op minimaal dezelfde wijze het VO blijft informeren.

Het VO hecht eraan om documenten tijdiger te mogen ontvangen, zodat enige lees- en verwerkingstijd wordt gegund. Om overzicht te houden op alle adviezen verzoekt het VO om de aanbevelingenlijst als vast agendapunt in de gezamenlijke overleggen te agenderen. Het werken volgens de gezamenlijke Jaarplanner is als trend doorgezet en wordt als kapstok gewaardeerd door het VO. De actualiteitennotitie is ook een goed middel om elkaar te informeren. Het VO beveelt aan om dit middel te handhaven en regulier te (laten) opstellen.

6. Vooruitblik VO

In de eerste helft van 2017 zal het VO zichzelf evalueren. Er zal onder andere worden gekeken naar de effectiviteit van de adviesvorming richting het bestuur. In 2017 zal er meer aandacht zijn voor het proactief op de agenda zetten van beleidskwesties die leven bij de verschillende belanghebbenden. Het VO vindt de eigen deskundigheid zeer belangrijk. Het VO zal hiervoor een deskundigheidsplan uitwerken. Daarnaast stelt in 2017 het VO haar eigen aftredingsschema op om gebalanceerd kennis en ervaring te borgen en tijdig te starten om nieuwe kandidaten te werven.

Verantwoordingsorgaan Pensioenfonds HaskoningDHV
31 mei 2017

10.2 Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft het oordeel van het verantwoordingsorgaan met veel interesse gelezen. Het bestuur is tevreden met het positieve karakter van het oordeel en de toelichting.

Het bestuur waardeert het zeer dat het verantwoordingsorgaan zijn rol positief kritisch en constructief invult. Dat ziet het bestuur niet alleen terug in dit oordeel maar ervaart dat ook tijdens de verschillende vormen van overleg die gedurende het jaar tussen (dagelijks) bestuur en verantwoordingsorgaan plaatsvinden. Ook de Commissie Toekomst zal in overleg treden met het verantwoordingsorgaan betreffende de toekomstmogelijkheden.

Het bestuur voelt zich door het verantwoordingsorgaan aangemoedigd om te blijven investeren in goede communicatie. Daarbij is het soms lastig het midden te vinden tussen voldoende nuance, het managen van verwachtingen en strikte financiële kaders waarbinnen een pensioenfonds moet bewegen. Het scheppen van realistische verwachtingen bij alle deelnemers is voor zowel het verantwoordingsorgaan als het bestuur het uitgangspunt.

Het bestuur herkent de zorg die het verantwoordingsorgaan uitspreekt over de werkdruk op het pensioenbureau. Daarom wordt er uitgebreid gekeken hoe die werkdruk teruggebracht kan worden. In de aanbevelingen geeft het verantwoordingsorgaan waardevolle suggesties. Het bestuur hecht aan regelmatige evaluaties als het gaat om vermogensbeheer. Naast het strategisch beleid en benchmarking speelt het element kosten daarin een belangrijke rol.

De opmerking van het verantwoordingsorgaan betreffende de aan te leveren stukken wordt ter hand genomen. Bestuur en pensioenbureau zullen er voor zorgen dat planning van stukken vanaf heden verbeterd wordt.

Het bestuur vertrouwt erop dat de constructieve relatie tussen verantwoordingsorgaan en bestuur ook in de komende jaren zal worden gecontinueerd.

11. Visitatiecommissie

11.1 Verslag van de visitatiecommissie

De algemene indruk en bevinding van de Visitatiecommissie is dat in 2016 enkele belangrijke dossiers adequaat zijn afgerond en dat het nu zaak is om in versneld tempo nadere invulling te geven aan het al ingezette integraal risico management. Daarnaast zijn de ondersteuning vanuit het pensioenbureau en de uitwerking van een toekomst visie voor het Fonds, in overleg met relevante stakeholders, belangrijke aandachtspunten voor het bestuur.

In 2016 is een van de grote dossiers van het Fonds, de afwikkeling van het contract met NN, tot een correct einde gebracht, met expliciete aandacht voor de belangen van (groepen van) deelnemers. Direct aansluitend is de aandacht van het bestuur gericht op de toekomst van het Fonds. Zeker is dat het multi-opf in de toekomst geen mogelijke uitvoeringsvorm is; onzeker is wat voor het Fonds en haar belanghebbenden de beste oplossing zal zijn. Om tot een optimale oplossing te kunnen komen, is het noodzakelijk dat het bestuur voldoende tijd en aandacht aan dit vraagstuk blijft besteden en dat de verschillende stakeholders tijdig aangesloten zijn. De Commissie constateert in dit kader dat het bestuur volledig bezet is en voldoende toegerust op zijn taak. De relatie met het Verantwoordingsorgaan is constructief te noemen.

Tijdens de strategische heroriëntatie moeten de dagelijkse zaken echter doorgaan. Dat betreft zowel de administratieve uitvoering van het pensioen als de ondersteuning van het bestuur. Een krachtige uitvoeringsorganisatie stelt het bestuur in staat met de strategische onderwerpen bezig te zijn. Geconstateerd kan worden dat het door verschillende oorzaken in 2016 nog onvoldoende is gelukt om als bestuur nagenoeg uitsluitend met besturen en in het bijzonder beleidsvorming bezig te zijn. Het pensioenbureau is de uitbestedingspartij waaraan pensioenadministratie, financiële administratie, beleggingsadministratie en bestuursondersteuning zijn uitbesteed. Het bestuur zou voor ieder terrein moeten definiëren wat de wensen en eisen zijn en vervolgens evalueren of hieraan door het pensioenbureau voldaan wordt of voldaan kan worden. In dat kader moet onderzocht worden of de kwantitatieve en kwalitatieve bezetting van het pensioenbureau aansluit op de processen zoals deze door het bestuur zijn gedefinieerd. Uitbesteding is een van de belangrijkste onderwerpen voor een pensioenfonds. Op dit terrein is al veel beleid vastgesteld, maar is het nu zaak de uitvoering van dat beleid vast te houden. Een zekere verzakelijking van de relatie met verschillende uitbestedingspartners zal keuzes voor de toekomst kunnen vergemakkelijken.

In 2016 is de Risico Advies Commissie verder geprofessionaliseerd. Het is nu zaak om het risicomanagement in te bedden in de gehele organisatie en uiteraard ook in het bestuur. Risicomanagement zou wat de Commissie betreft een nog prominentere rol moeten krijgen in de bestuurscyclus. De risicomanager is recent aangesteld om dit op het gewenste niveau te krijgen. In de risicomanagementrapportage ontbreken nog essentiële zaken en belangrijke stuurinformatie voor het bestuur. In het dashboard zou in elk geval te zien moeten zijn wat de effectiviteit is van bestaande beheersmaatregelen. Omdat de risicomanager een parttime functie heeft, gaat de ontwikkeling van het risicomanagement minder snel dan wenselijk is.

Ook op het gebied van beleggingsbeleid zijn er concrete stappen genomen in 2016, met als belangrijkste voorbeeld de aanpassing van het renteafdekkingsbeleid. Deze transitie betekent voor het pensioenfonds dat niet meer alleen belegd wordt in beleggingsfondsen maar ook in discretionaire portefeuilles met individuele rente swaps. Dit maakt de uitbesteding zowel inhoudelijk als operationeel complexer dan dat men gewend was hetgeen ook hogere eisen stelt aan de organisatie binnen het Fonds.

In 2016 is een nieuwe beleggingsrapportage ontwikkeld. De beleidssignalen in de beleggingsrapportages moeten nog geborgd worden in een adequaat proces van monitoring, advies

en opvolging, waarvoor een effectieve en overzichtelijke koppeling van de behaalde resultaten aan de beleidsuitgangspunten de start vormt.

In de communicatie aan deelnemers en gepensioneerden hebben de voorlichtingssessies op locatie grote waarde. Deze sessies zorgen voor zinvolle communicatie tussen het Fonds en de deelnemers. Daarnaast geeft het Fonds veel schriftelijke informatie. Deze moet getoetst worden op duidelijkheid en begrijpelijkheid. De praktische suggesties uit het deelnemersonderzoek kunnen daarbij nuttig zijn; een andere mogelijkheid is het opzetten van een deelnemerspanel dat de visie van een niet-deskundige kan geven. Communicatie is essentieel om de verschillende stakeholders aangesloten te houden bij de overwegingen omtrent de toekomst.

Visitatie commissie, 13 mei 2017

Marlies van Boom
Els Janssen (voorzitter)
Jeroen Tuijp

11.2 Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van het verslag van de Visitatiecommissie d.d. 13 mei 2017 en dankt de commissie voor de opbouwende kritiek en aanbevelingen. Het bestuur deelt de indruk van de Visitatiecommissie dat in 2016 belangrijke dossiers zijn afgerond en onderschrijft de voor 2017 genoemde aandachtspunten.

Graag wil het bestuur reageren op enkele constatering en wel aanbevelingen van de Visitatiecommissie.

- De Visitatiecommissie beveelt aan dat het bestuur in samenwerking met de verschillende stakeholders in 2017 voldoende tijd en aandacht besteedt aan het uitwerken van een toekomstvisie voor het pensioenfonds. Met het oog op de toekomst heeft het bestuur in 2016 een tijdelijke Commissie Toekomst ingesteld die onderzoek doet naar de verschillende alternatieve uitvoeringsmogelijkheden. Hierover zijn zowel het verantwoordingsorgaan als de onderneming en de OR geïnformeerd. Tevens worden deze partijen op de hoogte gehouden van de voortgang.
- De afgelopen jaren is het speelveld van het pensioenbureau complexer geworden. Daarom is geïnvesteerd in extra bezetting en wordt voortdurend aandacht geschonken aan de verdere ontwikkeling van competenties en vaardigheden van de medewerkers. In het kader van de scheiding van taken en verantwoordelijkheden tussen bestuur en pensioenbureau is in 2016 tussen partijen een service level agreement opgesteld, waarvan de werking in 2017 zal worden geëvalueerd.
- Naar de mening van de visitatiecommissie ontbreekt in de risicomanagementrapportage nog essentiële informatie. Het bestuur onderkent dit en het eind 2016 geïntroduceerde risk dashboard zal in 2017 verder worden ontwikkeld op basis van de bevindingen uit de (kwartaal)rapportages. In het kader van de aanpassing van het renteafdeckingsbeleid heeft het bestuur in 2016 een kennissessie georganiseerd voor het bestuur zelf en de medewerkers van het pensioenbureau om de kennis van derivaten op het benodigde niveau te brengen. Ook is de beleggingsadministratie voor dit onderdeel uitbesteed aan een externe deskundige partij.
- De in 2016 ingevoerde beleggingsrapportage bevat op diverse onderdelen koppelingen tussen beleid en behaalde resultaten. Het bestuur zal in 2017 aandacht besteden aan verduidelijking hiervan, zodat het proces van monitoring, advisering door de BAC en opvolging in het bestuur beter zichtbaar wordt gemaakt..
- De Visitatiecommissie onderstreept het belang van een duidelijke en begrijpelijke communicatie met de deelnemers. Het bestuur deelt deze mening en besteedt ruim aandacht aan een heldere communicatie met de deelnemers via nieuwsbrieven en informatiebijeenkomsten op locatie. Suggesties uit het deelnemersonderzoek zullen hierin worden meegenomen. Aanvullend is begin 2017 een aanvang gemaakt met zogenaamde 60+ bijeenkomsten waar deelnemers die voor hun pensioen staan in klein comité uitgebreid worden geïnformeerd en vragen kunnen stellen.

Het bestuur waardeert de prettige samenwerking met de visitatiecommissie en hoopt deze het komende jaar voort te zetten.

12. Personalia

12.1 Bestuur

Het bestuur bestaat per 31 december 2016 uit de volgende leden.

Naam	M/V	jaar	functie	voordracht	comp.	t/m
A.D. Crena de longh	M	1973	lid	werkgever	SPDHV	2020
A. Driesse	M	1964	lid	werkgever	SPH	2016
W.P.S. Janssen	M	1949	lid	pensioengerechtigden	SPH	2017
J. Krijgsman	M	1960	lid DB	werknemers	SPDHV	2020
H.W.L.A. de Lange	V	1969	voorzitter	werkgever	extern	2018
H.W.J. Liekens	M	1956	lid DB	werknemers	SPH	2019
K. Nije	M	1940	lid	pensioengerechtigden	SPDHV	2017
H.G.I.M. Peters	V	1959	lid	werknemers	extern	2018

Anton Driesse is afgetreden per 31 december 2016, hij is per 1 januari 2017 opgevolgd door Maarten Faber. Per diezelfde datum is Johan Krijgsman herbenoemd als bestuurslid voor een periode van vier jaar.

Met de verschillen in het einde van de zittingsduur wordt enerzijds bestuurlijke vernieuwing naar de toekomst en anderzijds borging van bestaande kennis en ervaring uit het verleden nagestreefd.

12.2 Nevenfuncties bestuursleden

De (aspirant-)bestuursleden hebben de volgende nevenfuncties per 31 december 2016.

A. Driesse	HaskoningDHV Nederland B.V.	Senior advisor Stichting Hoger Technisch Instituut Docent en afdelingshoofd
W.P.S. Janssen	HaskoningDHV Nederland B.V.	Senior advisor
J. Krijgsman	HaskoningDHV Nederland B.V. Stichting Voorziening AOW/Anw DHV	Senior advisor Voorzitter
H.W.L.A. de Lange	BPF Koopvaardij (beëindigd in juni 2016) BPF Houtverwerking en Jachtbouw Pensioenfonds DSM VITP ING CDC Pensioenfonds NN CDC Pensioenfonds Pensioenfonds Equens Pensioenfonds Cargill	Bestuurslid Lid raad van toezicht Lid raad van toezicht Lid bestuur Lid van de visitatiecommissie Lid van de visitatiecommissie Lid van de visitatiecommissie Lid van de visitatiecommissie
H.W.J. Liekens	Koninklijke HaskoningDHV Groep B.V. Stichting Pensioenfonds A. van Utrecht Stichting Cultureel Erfgoed de Rotterdam Pensioenfederatie	Administrator Company Share Plan Bestuurslid Bestuurslid Lid Commissie Verslaglegging en Uitvoeringskosten
K. Nije	Stichting Voorziening AOW/Anw DHV	Bestuurslid

H.G.I.M. Peters	Stichting Bedrijfstakpensioenfonds voor de Particuliere Beveiliging Stichting Pensioenfonds Openbaar Vervoer Kring Pensioenspecialisten	Lid audit commissie Bestuurslid Lid beleggingsadviescommissie Bestuurslid
A.D. Crena de Jongh	HaskoningDHV Nederland B.V.	Group treasurer
M.F. Faber	HaskoningDHV Nederland B.V.	Senior projectmanager

12.3 Verantwoordingsorgaan

Per 31 december 2016 is het verantwoordingsorgaan als volgt samengesteld:

Naam		functie	op voordracht van	compartiment
J.C. Bus	M 1946	lid	pensioengerechtigden	SPDHV
E.R. Goldsteen	M 1953	secretaris	werkgever	SPDHV
M.S. Inckel	V 1961	lid	werknemers	SPH
J.G.A.M. Reinders	M 1963	voorzitter	werknemers	SPDHV
	(vanaf 1 december 2016)			
G.G.C. Smedts	M 1969	lid	werkgever	SPH
A.H.W. Vijfhuizen	M 1962	lid	werknemers	SPDHV
M. Würdemann	M 1943	lid	pensioengerechtigden	SPH

Nynke Dalstra is per 1 december 2016 afgetreden en per 1 januari 2017 opgevolgd door Jos Reinders in de functie van voorzitter. Frits Smedts is per diezelfde datum toegetreden als lid.

12.4 Nevenfuncties leden verantwoordingsorgaan

De leden van het verantwoordingsorgaan hebben de volgende nevenfuncties per 31 december 2016.

J.C. Bus	Stichting Vredeburg Stichting Zeeweg 71	Bestuurslid Bestuurslid
E.R. Goldsteen	Royal HaskoningDHV Empower People B.V. Goldwood Consultancy BV	Group Compliance officer Commissaris Eigenaar
M.S. Inckel	HaskoningDHV Nederland B.V.	Senior adviseur watermanagement
J.G.A.M. Reinders	HaskoningDHV Nederland B.V.	Senior adviseur assetmanagement
A.H.W. Vijfhuizen	HaskoningDHV Nederland B.V.	Senior adviseur verkeersontwerp, verkeersveiligheid en ruimtelijke inrichting
M. Würdemann	Innovative Development Solutions Arnhems Ondernemers Centrum	Voorzitter Bestuurslid

12.5 Visitatiecommissie

De visitatiecommissie die rapporteert over het boekjaar 2016 bestaat uit de volgende leden.

Marlies van Boom	(Aegon Asset Management)
Els Janssen, voorzitter	(Edmond Halley)
Jeroen Tuijp	(Edmond Halley)

12.6 Externe ondersteuning

Het pensioenfonds maakt gebruik van onderstaande externe partijen.

Certificerend actuaaris

Hamadi Zaghdoudi, Willis Towers Watson

Actuarieel adviseur

Lonneke Thissen, Sprenkels & Verschuren

Accountant

Steven Spiessens, Ernst & Young Accountants LLP

Compliance officer

Musa Elmas en Albert de Jong, Nederlands Compliance Instituut

Vaste externe adviseur vermogensbeheer

Rutger van Asselt, Sprenkels & Verschuren.

13. Geconsolideerde jaarrekening SPHDHV

13.1 Balans per 31 december 2016 (geconsolideerd)

(in duizenden euro's)	SPHDHV		compartiment SPH			compartiment SPDHV		
	2016	2015	Toelichting	2016	2015	Toelichting	2016	2015
Activa								
<i>Vastgoed</i>	62.621	55.789		0	0		62.621	55.789
<i>Aandelen</i>	418.533	359.176		55.650	42.765		362.883	316.411
<i>Vastrentende waarden</i>	386.234	375.589		56.793	52.323		329.441	323.266
<i>Grondstoffen</i>	32.662	28.493		0	0		32.662	28.493
<i>Derivaten</i>	1.892	0		0	0		1.892	0
<i>Collateral</i>	8.371	0		0	0		8.371	0
<i>Liquide middelen</i>	7.133	4.200		115	42		7.018	4.158
Beleggingen voor risico fonds	917.446	823.247	14.1.1	112.558	95.130	15.1.1	804.888	728.117
Beleggingen voor risico deelnemers	1.767	1.741	14.1.2	1.767	1.741	15.1.2	0	0
Herverzekeringsdeel Technische Voorziening	478.224	447.929	14.1.3	477.909	447.606	15.1.3	315	323
Vorderingen en overlopende activa	5.513	3.641	14.1.4	4.117	2.178	15.1.4	1.396	1.463
Liquide middelen	710	1.864	14.1.5	562	1.545	15.1.5	148	319
	1.403.660	1.278.422		596.913	548.200		806.747	730.222

	SPHDHV		compartiment	SPH		compartiment	SPDHV	
<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015	<i>Toelichting</i>	2016	2015	<i>Toelichting</i>	2016	2015
Passiva								
Stichtingskapitaal en reserves	89.221	93.092	14.1.6	70.504	76.444	15.1.6	18.717	16.648
Technische voorziening voor risico fonds	810.365	730.567	14.1.7	45.187	21.142	15.1.7	765.178	709.425
Technische voorziening afgedekt door garantiecontract	477.909	447.606	14.1.10	477.909	447.606	15.1.10	0	0
Technische voorziening voor risico deelnemers	1.767	1.741	14.1.11	1.767	1.741	15.1.11	0	0
Overige schulden en overlopende passiva	24.398	5.416	14.1.12	1.546	1.267	15.1.12	22.852	4.149
	1.403.660	1.278.422		596.913	548.200		806.747	730.222

13.2 Staat van baten en lasten (geconsolideerd)

Baten	SPHDHV		compartiment	SPH		compartiment	SPDHV	
(in duizenden euro's)	2016	2015	Toelichting	2016	2015	Toelichting	2016	2015
Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)	31.157	31.204	14.1.16	14.245	15.005	15.1.16	16.912	16.199
Premiebijdragen voor risico deelnemers	0	0	14.1.17	0	0	15.1.17	0	0
Beleggingsresultaten voor risico fonds	71.277	25.548	14.1.18	6.803	2.534	15.1.18	64.474	23.014
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	74	14	14.1.19	74	14	15.1.19	0	0
Mutatie vordering herverzekeringsdeel Technische Voorziening	30.303	29.971	14.1.20	30.303	29.971	15.1.20	0	0
Herverzekering	8.760	8.075	14.1.21	8.760	8.075	15.1.21	0	0
Overige baten	-3	2	14.1.22	-2	1	15.1.22	-1	1
	141.568	94.814		60.183	55.600		81.385	39.214

Lasten	SPHDHV		compartiment	SPH		compartiment	SPDHV	
<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015	<i>Toelichting</i>	2016	2015	<i>Toelichting</i>	2016	2015
Pensioenuitkeringen eigen beheer	21.637	21.110	14.1.23	115	3	15.1.23	21.522	21.107
Pensioenuitkeringen gedekt door garantiecontract	9.512	9.265	14.1.23	9.512	9.265		0	0
Uitvoeringskosten pensioenbeheer	1.472	1.828	14.1.24	929	1.018	15.1.24	543	810
Mutatie Technische Voorziening voor risico fonds								
- Pensioenopbouw	32.147	28.637	14.1.25	14.851	14.247	15.1.25	17.296	14.390
- Toeslagen	4.780	2.613	14.1.9	4.780	2.613	15.1.9	0	0
- Rentetoevoeging	-447	1.244	14.1.26	-22	25	15.1.26	-425	1.219
- Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-21.325	-21.073	14.1.27	-88	-2	15.1.27	-21.237	-21.071
- Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-428	-433	14.1.28	-3	12	15.1.28	-425	-445
- Wijziging rekenrente	69.698	41.372	14.1.29	5.216	1.859	15.1.29	64.482	39.513
- Onttrekking/dotatie voorziening zieke deelnemers	-655	1.347		0	0		-655	1.347
- Dotatie voorz. Arbeidsong. gar.contr. cf reglem.	67	0		67	0		0	0
- Wijziging grondslagen i.v.m. aanp. sterftetafels	1.983	0	14.1.31	184	0	15.1.31	1.799	0
- Wijziging grondslagen i.v.m. ervaringssterfte	-3.670	0	14.1.31	-117	0	15.1.31	-3.553	0
- Wijziging grondslagen i.v.m. kostenvoorziening	-993	0	14.1.32	-326	0	15.1.32	-667	0
- Wijziging grondslagen i.v.m. Wzp opslag	415	0		42	0		373	0
- Wijziging regeling	-57	1.672	14.1.8	0	677	15.1.8	-57	995
- Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-1.768	-1.843	14.1.33	-16	2	15.1.33	-1.752	-1.845
- Mutaties m.b.t. overlevingskansen	-444	-1.167		-505	-511		61	-656
- Overige mutaties	495	-73		-18	0		513	-73
Mutatie Techn. Voorziening voor risico deelnemers	26	-94	14.1.34	26	-94	15.1.34	0	0
Mutatie herverzekeringsdeel Techn. Voorziening	30.310	29.980	14.1.35	30.303	29.971	15.1.35	7	9
Saldo overdracht van rechten voor risico fonds	1.472	1.568	14.1.33	19	-3	15.1.33	1.453	1.571
Saldo overdracht van rechten gedekt door gar.contr.	317	-229	14.1.33	317	-229		0	0
Onttrekking beleggingen voor risico deelnemers	48	108	14.1.34	48	108		0	0
Overige lasten	847	1.235	14.1.36	809	1.209	15.1.36	38	26
	145.439	117.067		66.123	60.170		79.316	56.897
Saldo van baten en lasten	-3.871	-22.253		-5.940	-4.570		2.069	-17.683

Bestemming van het saldo van baten en lasten (in duizenden euro's)	SPHDHV		compartiment Toelichting	SPH		compartiment Toelichting	SPDHV	
	2016	2015		2016	2015		2016	2015
Reserve aandeel technisch resultaat	-762	-844		-762	-844		0	0
Overige reserves	-3.109	-21.409		-5.178	-3.726		2.069	-17.683
	-3.871	-22.253		-5.940	-4.570		2.069	-17.683

13.3 Kasstroomoverzicht (geconsolideerd)

	SPHDHV		compartment SPH		compartment SPDHV	
<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Kasstroom uit pensioenactiviteiten						
Ontvangen premiebijdragen	31.157	31.204	14.245	15.005	16.912	16.199
Betaalde pensioenuitkeringen voor risico fonds	-21.554	-21.130	-12	-3	-21.542	-21.127
Betaalde pensioenuitkeringen gedekt door garantiecontract	-9.615	-9.265	-9.615	-9.265	0	0
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico fonds	267	98	0	3	267	95
Ontvangen waardeoverdrachten gedekt door garantiecontract	0	1.836	0	1.836	0	0
Betaalde waardeoverdrachten voor risico fonds	-1.739	-1.666	-19	0	-1.720	-1.666
Betaalde waardeoverdrachten gedekt door garantiecontract	-337	-2.238	-337	-2.238	0	0
Ontvangen uit hoofde van herverzekering	8.780	8.095	8.760	8.075	20	20
Betaalde premies risicoherverzekering	-847	-835	-809	-809	-38	-26
Betaalde uitvoeringskosten pensioenbeheer	-1.472	-1.828	-929	-1.018	-543	-810
Betaalde overige lasten	0	-400	0	-400	0	0
Ontvangen interest (geen beleggingsactiviteit)	-3	2	-2	1	-1	1
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	4.637	3.873	11.282	11.187	-6.645	-7.314
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten						
Verkopen en aflossingen van beleggingen	833.749	37.065	13.624	131	820.125	36.934
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	3.688	1.186	82	179	3.606	1.007
Aankopen en verstrekkingen van beleggingen	-822.792	-68.125	-23.864	-39.378	-798.928	-28.747
Overige mutaties beleggingsrekeningen	-17.464	15.100	-73	15.973	-17.391	-873
Betaalde vermogensbeheerkosten	-371	-278	-95	-82	-276	-196
Betaalde transactiekosten	-27	-1	0	0	-27	-1
Betaalde uitvoeringskosten vermogensbeheer	-1.013	-943	-299	-304	-714	-639
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-4.230	-15.996	-10.625	-23.481	6.395	7.486

	SPHDHV		compartiment SPH		compartiment SPDHV	
<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Kasstroom overige mutaties						
Toename (-) / afname (+) vorderingen	-1.872	12.755	-1.939	12.772	67	-17
Toename schulden korte termijn	310	484	299	378	11	106
Totaal kasstroom overige mutaties	-1.562	13.239	-1.640	13.150	78	89
Nettokasstroom	-1.155	1.117	-983	856	-172	261
Saldo liquide middelen per 1 januari	-1.864	-747	-1.545	-689	-319	-58
Saldo liquide middelen per 31 december	-709	-1864	-562	-1.545	-147	-319
Mutatie liquide middelen	-1.155	1.117	-983	856	-172	261

13.4 Grondslagen voor de waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Het doel van het fonds is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden inzake ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het fonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het fonds geeft invulling aan de uitvoering van pensioenregelingen van Koninklijke HaskoningDHV Groep B.V., HaskoningDHV Nederland B.V. en DHV NPC B.V.

Toepassing richtlijnen voor de jaarverslaggeving

Het fonds heeft bij de samenstelling van dit jaarverslag de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving en Titel 9 Boek 2 BW toegepast, met inachtneming van artikel 146 van de Pensioenwet.

De beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd tegen actuele waarde.

Overige activa en passiva worden gewaardeerd tegen de reële waarde van de tegenprestatie die gelijk is aan de nominale waarde, tenzij anders vermeld. De liquide middelen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde. Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben.

De balans, staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht zijn opgesteld met een onderscheid naar beide compartimenten (hierna genoemd: geconsolideerde balans, geconsolideerde staat van baten en lasten en geconsolideerd kasstroomoverzicht).

Alle bedragen zijn vermeld in euro's.

Schattingswijziging

Jaarlijks wordt per 31 december de Technische Voorziening herrekend met de actuele rentetermijnstructuur. De actuariële grondslagen worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid.

Er hebben (schattings)wijzigingen plaatsgevonden door toepassing van de meest recente prognosetafels, de aanpassing van de ervaringssterfte op basis van nader onderzoek en de aanpassing van de kostenopslag.

- De voorziening primo jaar is berekend op basis van de door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG) gepubliceerde Prognosetafel 2014. De voorziening ultimo jaar is berekend op basis van de in september 2016 door het AG gepubliceerde Prognosetafel 2016.
- Als gevolg van de wijziging in de toepassing van de AG Prognosetafel is de assumptie ervaringssterfte tevens onderzocht en aangepast.
- Er is een kostenvoorziening in verband met toekomstige administratie- en excassokosten. Op basis van een advies van de adviserend actuaris is de berekeningsmethodiek van de kostenvoorziening in 2016 aangepast.

Door deze drie (schattings)wijzigingen is de voorziening pensioenverplichtingen voor risicofonds voor compartiment SPH en voor compartiment SPDHV hierdoor respectievelijk € 0,2 miljoen en € 2,4 miljoen lager uitgekomen (dan zonder deze wijzigingen). Het resultaat is via de Staat van Baten en Lasten als bate in het verslagjaar verantwoord (zie 13.2).

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar, tenzij anders vermeld.

Beleggingen voor risico pensioenfonds

Algemeen

In overeenstemming met de Pensioenwet worden beleggingen gewaardeerd op actuele marktwaarde. Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaalde soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die soort beleggingen.

Vastgoed (SPDHV)

Beleggingen in niet-beursgenoteerd vastgoed worden gewaardeerd tegen de actuele waarde, zijnde de reële waarde per balansdatum, gebaseerd op door onafhankelijke deskundigen verrichte periodieke taxaties.

Beursgenoteerde vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

Aandelen (SPH en SPDHV) en grondstoffen (SPDHV)

Participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. De participaties in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen worden opgenomen voor het belang dat het fonds houdt in deze beleggingsfondsen. Bij de bepaling van de waarde van dit belang worden de door de beleggingsfondsen gehouden investeringen gewaardeerd tegen de beurswaarde.

Staatsleningen en bedrijfsobligaties (SPH en SPDHV)

Participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen voor staatsleningen en bedrijfsobligaties zijn gewaardeerd per de balansdatum geldende beurskoersen.

Derivaten (SPDHV)

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van waarderingsmodellen.

Herverzekeringen

Uitgaande herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Overige vaste activa

Overige vaste activa worden gewaardeerd tegen verkrijgings- of vervaardigingsprijs onder aftrek van cumulatieve afschrijvingen en worden in een periode van drie jaar afgeschreven.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de nominale waarde. De reële waarde benadert de boekwaarde. Voor zover noodzakelijk is een voorziening voor oninbaarheid in mindering gebracht.

Technische Voorziening

De Technische Voorziening bestaat uit de Technische Voorziening voor risico fonds (SPDHV en SPH), de Technische Voorziening afgedekt door het garantiecontract (SPH) en de Technische Voorziening voor risico deelnemers (SPH).

Garantiecontract (SPH)

De tot en met 31 december 2014 opgebouwde pensioenverplichtingen zijn herverzekerd door middel van een garantiecontract.

Technische Voorziening voor risico fonds (SPH en SPDHV) en Technische Voorziening afgedekt door het garantiecontract (SPH)

De Technische Voorziening voor risico fonds en de Technische Voorziening afgedekt door het garantiecontract worden gewaardeerd op actuele marktwaarde. Deze wordt bepaald door met de rekenrente de contante waarde te berekenen van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen.

Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken.

Bij de berekening van de Technische Voorziening is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of over de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagen worden verleend. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de Technische Voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid op basis van de contante waarde van premies waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid. Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- Rekenrente: de rentetermijnstructuur zoals maandelijks gepubliceerd door DNB.
- Overlevingstafels: Prognosetafel AG 2016, rekening houdend met het S&V Ervaringssterfte 2016. In 2015 werd prognosetafel AG 2014, rekening houdend met het WTW Ervaringssterftemodel 2014 gehanteerd.
- Tot de pensioenrichtleeftijd van 67 jaar wordt het onbepaalde partnersysteem gehanteerd. Vanaf de 67-jarige leeftijd wordt het bepaalde partnersysteem gehanteerd. Er vindt opbouw van partnerpensioen plaats. Het partnerpensioen is op stop/loss-basis verzekerd bij compartiment SPDHV. Het partnerpensioen is verzekerd bij compartiment SPH.
- Bij arbeidsongeschiktheid wordt de pensioenopbouw premievrij voortgezet tot de AOW-leeftijd.
- De voorziening zieke deelnemers wordt voor alle deelnemers die langer dan één jaar ziek zijn vastgesteld als de contante waarde van:
  - de nog (tot de AOW-leeftijd) op te bouwen pensioenaanspraken (ouderdoms- en partnerpensioen);
  - het tijdelijk partnerpensioen (op risicobasis);
  - het direct ingaand arbeidsongeschiktheidspensioen boven het WIA maximumsalaris (uitkering uiterlijk tot de AOW-leeftijd).
- Voor zieke deelnemers met een arbeidsongeschiktheidspercentage lager dan 35% op grond van de WIA of WAO wordt geen voorziening getroffen. Voor alle overige zieke deelnemers is in de voorziening rekening gehouden met het uitkeringspercentage (artikel 16 van het pensioenreglement) dan wel het percentage premievrije voortzetting (artikel 17 van het pensioenreglement). In de berekening is geen rekening gehouden met invaliderings- en revalideringskansen.
- Een kostenvoorziening in verband met toekomstige administratie- en excassokosten. Op basis van een advies van de adviserend actuaire is de berekeningmethodiek van de kostenvoorziening in 2016 aangepast. Op grond van een fondsspecifieke berekening is deze voorziening eind 2016 voor compartiment SPDHV vastgesteld op een bedrag van € 1,791 miljoen plus 2% van de Technische Voorziening (2015: € 2,445 miljoen plus 2%) en voor compartiment SPH vastgesteld op een bedrag van € 2,319 miljoen plus 2% van de Technische Voorziening in eigen beheer (2015: € 2,220 miljoen plus 3%). Voor de toekomstige jaren wordt de vaste kostenvoorziening jaarlijks geïndexeerd met een prijsinflatie (consumentenprijsindexcijfer (CPI), alle huishoudens afgeleid).

Compartiment SPDHV heeft in het verleden voor een klein aantal deelnemers pensioenrechten bij externe verzekeraars verzekerd. De verplichtingen voor deze verzekerde rechten worden met dezelfde relevante actuariële grondslagen bepaald als voor de Technische Voorziening. Ook de bijbehorende vorderingen op de verzekeraars die pensioenverplichtingen aan het fonds hebben overgedragen (dit heet het Herverzekeringsdeel Technische Voorziening) zijn met deze actuariële grondslagen bepaald.

Technische Voorziening voor risico deelnemers (SPH)

De tot en met 2014 door deelnemers ingelegde bedragen worden belegd bij NN waarbij de beleggingsrisico's (zowel positief als negatief) geheel voor rekening en risico van de deelnemers komen. Deze wijze van pensioensparen leidt tot vorming van een kapitaal waarmee op de (gekozen) pensioendatum een ouderdomspensioen en een nabestaandenpensioen moet worden aangekocht. De voorziening van de beschikbare premieregeling is gelijk aan de som van de waarden die voor rekening en risico van de deelnemers komen.

Deze voorziening bestaat uit twee regelingen, de Aanvullende Vrijwillige Pensioenregeling (AVP) en de aanvullende pensioenspaarregeling (bijspaarmodule).

Voorziening aangevraagde maar nog niet afgewikkelde uitgaande waardeoverdrachten (SPH)

De wettelijke rentevoet voor waardeoverdrachten wordt jaarlijks op 1 oktober vastgesteld voor de wettelijke waardeoverdrachten met een overdrachtsdatum gelegen in het volgende jaar.

Sinds de waardeoverdrachten begin 2014 zijn hervat, ligt deze wettelijke rentevoet (fors) lager dan de garantierente van 4% uit het herverzekeringscontract met NN. Derhalve is de wettelijke overdrachtswaarde van uitgaande waardeoverdrachten hoger dan de contante waarde die uit hoofde van het garantiecontract van NN zal worden ontvangen. Uitgaande waardeoverdrachten leiden in deze situatie derhalve tot een last voor het fonds.

Ultimo 2016 is er sprake van aangevraagde maar nog niet afgehandelde uitgaande waardeoverdrachten. Indien deze waardeoverdrachten alsnog worden geëffectueerd, ontstaat een last voor het fonds. Gezien deze openstaande uitgaande waardeoverdrachten bestaat per balansdatum 31 december 2016 een verplichting, welke door het bestuur nader is geschat op € 222 duizend (ultimo 2015: € 242 duizend). Deze verplichting is opgenomen onder de post "Overige schulden en overlopende passiva".

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Kasstroomoverzicht

Voor de opstelling van het kasstroomoverzicht is de indirecte methode gehanteerd. Het resultaat wordt hierbij aangepast voor niet operationele kasstromen. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Beleggingen voor risico deelnemers (SPH)

Participaties in beleggingsinstellingen voor de pensioenkapitaalrekeningen worden gewaardeerd tegen de beurswaarde per 31 december van het verslagjaar. Deze beleggingen worden aangehouden voor rekening en risico van de deelnemer, hetgeen weerspiegeld wordt in de Technische Voorziening voor risico deelnemers. De marktwaarde van de participaties wordt dagelijks gepubliceerd door NN. De beleggingen voor risico deelnemers bestaan uit twee regelingen, de Aanvullende Vrijwillige Pensioenregeling (AVP) en de aanvullende pensioenspaarregeling (bijspaarmodule).

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen (SPH)

Per 1 januari 2005 is met NN een garantiecontract afgesloten dat liep tot 1 januari 2015. De overeenkomst is gebaseerd op het GB/UW systeem (Gesepareerde beleggingen/Uitgebreide winstdeling).

Stichtingskapitaal en reserves (SPH)

Tot en met 2014 zijn vier reserves gevormd, te weten:

- Reserve beheerskosten;
- Reserve herverzekeringskosten;
- Reserve aandeel technisch resultaat;
- Beleidsreserve.

In verband met het feit dat in 2016 met de herverzekeraar overeenstemming is bereikt over het premievrij, zonder voortzetting van de overrentedeling, achterlaten van de per eind 2014 opgebouwde aanspraken en ingegane pensioenrechten, is het doel van de reserve beheerskosten en reserve herverzekeringskosten en de beleidsreserve komen te vervallen. In verband hiermede zijn de saldi ultimo 2014 van deze reserves in 2015 overgeboekt naar een nieuw gevormde Algemene reserve (het zogenoemde eigen vrije vermogen). Eind 2016 is het aandeel technisch resultaat afgerekend met de herverzekeraar. In verband hiermede is het saldo ultimo 2016 van de reserve aandeel technisch resultaat overgeboekt naar de Algemene reserve.

Algemene reserve

Zoals hierboven toegelicht is deze reserve in 2015 gevormd door het overboeken van de saldi per ultimo 2014 uit de reserves beheerskosten en herverzekeringskosten en de beleidsreserve. Met ingang van 2015 wordt aan deze reserve het saldo van de staat van baten en lasten toegevoegd of onttrokken, onder verrekening van de toevoeging of onttrekking aan de reserve aandeel technisch resultaat.

Risicobeheer (SPH)

Het compartiment SPH is gedeeltelijk herverzekerd. De pensioenuitkeringen gedekt door het garantiecontract zijn gegarandeerd. De risico's van deze pensioenuitkeringen zijn geheel uitbesteed aan de herverzekeraar, met uitzondering van de kostenvoorziening. De vrije middelen in de kostenvoorziening zijn belegd voor risico van het pensioenfonds.

13.5 Overig

Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

14. Toelichting jaarrekening voor compartiment SPH

14.1 Toelichting behorende tot de jaarrekening 2016

14.1.1 Beleggingen voor risico fonds compartiment SPH

(in duizenden euro's)	Eigen vrij vermogen				Nieuwe opbouw				Totaal
	Aan-delen	Vastren-tende waarden	Liquide middelen	Totaal	Aan-delen	Vastren-tende waarden	Liquide middelen	Totaal	
Stand per 1 januari 2015	23.702	29.398	16.015	69.115	0	0	0	0	69.115
Aankopen / verstrekkingen	9.771	17.173	0	26.944	7.059	5.375	0	12.434	39.378
Verkopen / aflossingen	-2	0	0	-2	-112	-17	0	-129	-131
Overige mutaties	0	0	-16.015	-16.015	0	0	42	42	-15.973
Herwaardering	2.458	453	0	2.911	-111	-59	0	-170	2.741
Stand per 31 december 2015	35.929	47.024	0	82.953	6.836	5.299	42	12.177	95.130
Aankopen / verstrekkingen	2.969	0	0	2.969	15.174	5.721	0	20.895	23.864
Verkopen / aflossingen	-10.270	-2.969	0	-13.239	0	-385	0	-385	-13.624
Overige mutaties		0	0	0		0	73	73	73
Herwaardering	3.343	1.628	0	4.971	1.669	475	0	2.144	7.115
Stand per 31 december 2016	31.971	45.683	0	77.654	23.679	11.110	115	34.904	112.558

Actuele marktwaarde

Zoals vermeld in de grondslagen zijn de beleggingen van het fonds gewaardeerd tegen actuele marktwaarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de actuele waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de actuele waarde benadert als gevolg van het korte termijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de actuele waarde.

Voor alle financiële instrumenten van compartiment SPH kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Op basis van de boekwaarde kan het volgende onderscheid worden gemaakt:

<i>(in duizenden euro's)</i>	Dagelijks verhandelbaar	Periodiek verhandelbaar	Niet liquide	Totaal
Per 31 december 2015				
Aandelen	42.765			42.765
Vastrentende waarden	52.323			52.323
Liquide middelen	42			42
	95.130	0	0	95.130
Per 31-12-2016				
Aandelen	55.650			55.650
Vastrentende waarden	56.793			56.793
Liquide middelen	115			115
	112.558	0	0	112.558

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen daarom niet met precisie worden vastgesteld.

<i>(in duizenden euro's)</i>	Totaal		Eigen vrij vermogen		Nieuwe opbouw	
	2016	2015	2016	2015	2016	2015
Aandelen						
Aandelen beleggingsfondsen ontwikkelde markten	50.156	38.854	29.068	32.706	21.088	6.148
Aandelen beleggingsfondsen opkomende markten	5.494	3.911	2.903	3.223	2.591	688
	55.650	42.765	31.971	35.929	23.679	6.836
Vastrentende waarden						
Staatsobligatiebeleggingsfondsen	40.932	36.297	29.822	30.998	11.110	5.299
Bedrijfsobligatiebeleggingsfondsen	15.861	16.026	15.861	16.026	0	0
	56.793	52.323	45.683	47.024	11.110	5.299
Liquide middelen						
Bankrekeningen	115	42	0	0	115	42

Tabel: Beleggingen in vreemde valuta en in euro's

<i>(in duizenden euro's)</i>	31-12-2016	31-12-2015
AUD (Australië)	7.995	6.128
CAD (Canada)	1.266	823
CHF (Zwitserland)	2.471	2.034
DKK (Denemarken)	470	412
EUR	65.765	58.920
GBP (Engeland)	5.236	4.213
HKD (Hongkong)	4.427	3.648
JPY (Japan)	0	0
NOK (Noorwegen)	189	120
SEK (Zweden)	811	618
SGD (Singapore)	1.314	1.074
USD (Verenigde Staten)	18.477	14.230
Overig	4.137	2.910
	112.558	95.130

14.1.2 Beleggingen voor risico deelnemers

<i>(in duizenden euro's)</i>	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Totaal
Stand per 1 januari 2016	20	490	1.231	1.741
Aankopen/verstrekkingen	1	43	206	250
Verkopen/aflossingen	-7	-95	-197	-299
Overige mutaties	0	0	0	0
Herwaardering	-1	17	58	74
Stand per 31 december 2016	13	455	1.298	1.767

De beleggingen voor risico deelnemers bestaan uit twee gesloten regelingen, de Aanvullende Vrijwillige Pensioenregeling (AVP) en de aanvullende pensioenspaarregeling (bijspaarmodule).

De kapitalen zijn belegd in het concept LifeCycle Beleggen van het Nationale-Nederlanden Prestatie Pensioen.

Ultimo 2016 bedraagt de stand € 1.767 (2015: € 1.741). Hiervan heeft € 942 (2015: € 918) betrekking op de AVP-regeling en € 825 (2015: € 823) op de aanvullende pensioenspaarregeling.

14.1.3 Herverzekeringsdeel Technische Voorziening

Aangezien er sprake is van herverzekerde verplichtingen door middel van een garantiecontract mogen de onderliggende beleggingen niet in de balans worden opgenomen. Bij garantiecontracten dient de vordering op de verzekeraar te worden bepaald op basis van de grondslagen van het fonds, en is daarom gelijk aan de 'Technische voorziening afgedekt door garantiecontract'.

De herverzekeringsovereenkomst met NN is een garantiecontract. Dit garantiecontract had een looptijd van 10 jaar en liep af per 31 december 2014. In 2016 is met de herverzekerder overeenstemming bereikt over het premievrij, zonder voortzetting van de overrentedeling, achterlaten van de per eind 2014 opgebouwde aanspraken en ingegane pensioenrechten. In verband met het stoppen van de overrentedeling, is het gesepareerde depot opgeheven. Het fonds is met ingang van

2015 geen garantie-, administratie-, excasso- en beheerskosten meer verschuldigd. De technische winstdeling komt te vervallen. In verband met het uitlooprisico is de laatste afrekeningsperiode met twee jaar verlengd tot ultimo 2016.

Ultimo 2016 bedraagt het technisch resultaat € 2.714 positief (2015: € 3.803 positief). Hiervan is 70% ten gunste van het pensioenfonds, waardoor het cumulatief saldo technisch resultaat ultimo 2016 € 1.900 (2015: € 2.662) bedraagt. Dit technisch resultaat van € 1.900 is begin 2017 door de herverzekeraar uitbetaald.

14.1.4 Vorderingen en overlopende activa

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Debiteuren	1.124	1.230
Rekening-courant compartiment SPDHV	90	-75
Overige vorderingen	0	2
Overlopende activa	951	10
	2.165	1.167
<u>Verzekeringsmaatschappij:</u>		
Saldo incassorekening depot	52	-1.651
Aandeel in technisch resultaat NN (70%)	1.900	2.662
	1.952	1.011
Totaal vorderingen en overlopende activa	4.117	2.178

De post Debiteuren per 31 december 2016 van € 1.124 miljoen betreft grotendeels een openstaande factuur aan HaskoningDHV Nederland B.V. voor te betalen pensioenpremie. Deze vordering werd begin januari 2017 door HaskoningDHV Nederland B.V. betaald.

De vorderingen en overlopende activa hebben een kortlopend karakter.

14.1.5 Liquide middelen fonds (niet voor beleggingen)

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
ING bankrekening	361	1.236
ABN AMRO bankrekening	201	309
	562	1.545

Onder liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen in rekening courant die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn. De op beleggingen betrekking hebbende liquide middelen worden onder Liquide middelen opgenomen in de balanspost Beleggingen.

14.1.6 Stichtingskapitaal en reserves (eigen vermogen)

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Reserve beheerkosten		
Stand per 1 januari	0	4.549
Saldo overboeking naar algemene reserve	0	-4.549
Saldo staat van baten en lasten	0	0
Stand per 31 december	0	0
Reserve herverzekeringskosten		
Stand per 1 januari	0	10.363
Saldo overboeking naar algemene reserve	0	-10.363
Saldo staat van baten en lasten	0	0
Stand per 31 december	0	0
Reserve aandeel technisch resultaat		
Stand per 1 januari	2.662	3.506
Saldo staat van baten en lasten	-762	-844
Saldo overboeking naar algemene reserve	-1.900	0
Stand per 31 december	0	2.662
Beleidsreserve		
Stand per 1 januari	0	62.596
Saldo overboeking naar algemene reserve	0	-62.596
Saldo staat van baten en lasten	0	0
Stand per 31 december	0	0
Algemene reserve		
Stand per 1 januari	73.782	0
Saldo overboeking van opgeheven reserves	1900	77.508
Saldo staat van baten en lasten	-5.178	-3.726
Stand per 31 december	70.504	73.782
Totaal reserves		
Stand per 1 januari	76.444	81.014
Saldo staat van baten en lasten	-5.940	-4.570
Stand per 31 december	70.504	76.444

In verband met het feit dat in 2016 met de herverzekeraar overeenstemming is bereikt over het premievrij, zonder voortzetting van de overrentedeling, achterlaten van de per eind 2014 opgebouwde aanspraken en ingegane pensioenrechten, is het doel van de reserve beheerskosten en reserve herverzekeringskosten en de beleidsreserve komen te vervallen. In verband hiermede zijn de saldi ultimo 2014 van deze reserves in 2015 overgeboekt naar een nieuw gevormde Algemene reserve.

In verband met het feit dat het technisch resultaat eind 2016 is afgerekend met de herverzekeraar, is het saldo ultimo 2016 van de reserve aandeel technisch resultaat overgeboekt naar de Algemene reserve.

Vermogenspositie

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016*)	2016	2015*)	2015
Aanwezig fondsvermogen	113,4%	595.367	116,2%	546.933
Af: Technische voorzieningen volgens het nFTK	-100,0%	-524.863	-100,0%	-470.489
Af: Minimaal vereist eigen vermogen	-1,5%	-7.884	-1,4%	-6.587
Dekkingspositie	11,9%	62.620	14,8%	69.857
Af: Vereist eigen vermogen (excl. min. vereist eigen vermogen)	-1,0%	-5.444	0,0%	0
Reservepositie	10,9%	57.176	14,8%	69.857

*) Uitgedrukt in een percentage ten opzichte van de Technische Voorziening, i.c. de nominale dekkinggraad van 100%.

Voor de berekening van het vereiste vermogen wordt gebruik gemaakt van een standaard model, zie paragraaf Risicobeheer.

14.1.7 Technische Voorziening voor risico fonds

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Nieuwe opbouw vanaf 1-1-2015 *)	34.443	15.654
Voorziening vaste kosten	2.319	2.232
Voorziening toeslagen garantiecontract *)	7.663	2.579
Voorziening arbeidsongeschikten garantiecontract conform reglement *)	762	677
Stand per 31 december	45.187	21.142

*) Dit is inclusief de opslag van 2% voor het variabele deel van de kostenvoorziening.

In de bestuursvergadering van 2 september 2015 heeft het bestuur besloten de per 31 december 2014 (gedeeltelijk) arbeidsongeschikte deelnemers van compartiment SPH te beschouwen als deelnemer in het pensioenreglement 2015. Hiermede krijgen zij in afwijking van en bovenop de bij NN verzekerde rechten die doorlopen tot 62 of 65 jaar recht op arbeidsongeschiktheidspensioen en premievrijstelling tot de AOW-ingangsdatum, waarbij als pensioenleeftijd voor iedereen 67 jaar geldt.

Mutatieoverzicht Technische Voorziening voor risico fonds

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Stand per 1 januari	21.142	2.220
Pensioenopbouw	14.851	14.247
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-88	-2
Toeslagen nieuwe opbouw en garantiecontract	4.780	2.613
Wijziging rekenrente	5.216	1.859
Rentetoevoeging	-22	25
Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing sterftetafels	184	0
Wijziging grondslagen i.v.m. nieuwe ervaringssterfte	-117	0
Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing kostenvoorziening	-326	0
Wijziging grondslagen i.v.m. toevoeging wezenopslag	42	0
Wijziging regeling (arbeidsongeschikten)	0	677
Onttrekking voor uitvoeringskosten	-3	12
Mutaties m.b.t. overlevingskansen	-505	-511
Dotatie voorziening arbeidsongeschikten garantiecontract conform reglement	67	0
Wijzigingen uit hoofde van overdracht rechten	-16	2
Overige mutaties in de Technische Voorziening	-18	0
Stand per 31 december	45.187	21.142

Ultimo boekjaar bedraagt de gemiddeld gewogen discontovoet 1,58%. Voor een toelichting op de diverse posten wordt verwezen naar de toelichting op de staat van baten en lasten.

De Technische Voorziening voor risico fonds is naar categorie van deelnemers als volgt samengesteld:

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	38.461	18.381
Gewezen deelnemers	4.034	1.368
Pensioengerechtigden	2.692	1.393
	45.187	21.142

De Technische Voorziening voor risico fonds is berekend zonder financieringsachterstand. De Technische Voorziening voor risico fonds heeft een langlopend karakter. Per 1 januari 2015 is de pensioenrichtleeftijd verhoogd van 65 naar 67 jaar.

De vaste kostenvoorziening voor risico fonds is op basis van het totaal van de technische voorziening voor risico fonds en de technische voorziening afgedekt door garantiecontract verdeeld naar actieven en arbeidsongeschikten, gewezen deelnemers en gepensioneerden.

14.1.8 Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling is een *collectieve beschikbare premieregeling*. De verplichting van de werkgever is beperkt tot het betalen van zijn bijdrage. Financiële mee- of tegenvallers komen terecht bij de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Mee- of tegenvallers kunnen ontstaan door veranderende beleggingsopbrengsten, door wijziging van de rente, of door verandering van de levensverwachting. Bij de collectieve beschikbare premieregeling wordt voor de collectiviteit van medewerkers periodiek ex ante een vaste pensioenpremie vastgesteld.

De pensioenpremie is vastgesteld op 25,9% van de pensioengrondslag voor een periode van 5 jaar (vanaf 1 januari 2015). Met de vaste pensioenpremie worden pensioenaanspraken ingekocht volgens de middelloonregeling. Jaarlijks wordt een ouderdomspensioen opgebouwd van 1,875% bij een pensioenleeftijd van 67 jaar en een partnerpensioen van 1,3125% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. Het totale pensioen (ouderdoms- en partnerpensioen) is de som van alle jaarlijks opgebouwde pensioenen. Voor het berekenen van de kostendeekkende premie wordt gerekend met een verwacht beleggingsrendement.

Omdat bij de aangesloten ondernemingen per 1 juli 2014 de salarissystematiek is gewijzigd, is per 1 juli 2014 de pensioengrondslag gewijzigd in 12,96 maandsalarissen (inclusief twee toeslagen voor zover individueel toegekend) onder aftrek van een franchise. Het pensioengevend salaris is per 1 januari 2017 fiscaal beperkt tot maximaal € 103.317 (per 1 januari 2016 €101.519) en zal mogelijke toekomstige fiscale wijzigingen volgen. De franchise is bevroren op € 13.449 totdat de franchise gelijk is aan de fiscaal minimale franchise. Daarna stijgt de franchise mee met de jaarlijkse indexatie van de fiscaal minimale franchise.

Naast een ouderdomspensioen en een levenslang partnerpensioen op opbouwbasis is er ook een aanvullend levenslang partnerpensioen op risicobasis (samen 70%). Daarnaast is er een extra tijdelijk aanvullend partnerpensioen op risicobasis, een wezenpensioen op risicobasis en een arbeidsongeschiktheidspensioen op risicobasis. De pensioenrichtleeftijd is per 1 januari 2015 verhoogd van 65 naar 67 jaar. Er is geen pensioenopbouw toegestaan na de AOW-gerechtigde leeftijd. Dankzij de eenmalige keuzemogelijkheid kan de werkelijke pensioenleeftijd zo gekozen worden dat deze samenvalt met de geldende AOW-leeftijd. In overeenstemming met artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling zich als een uitkeringsovereenkomst.

14.1.9 Toeslagverlening

Het toeslagbeleid is als volgt:

- De toeslagverlening wordt jaarlijks vastgesteld door het bestuur van het fonds.
- De voorwaardelijke toeslagverlening wordt gefinancierd uit overrendementen. De premie bevat geen opslag voor toeslagverlening. Het is niet zeker of en in hoeverre in de toekomst toeslagen worden verleend. Er is geen geld voor gereserveerd.
- Het Bestuur streeft ernaar dat op de Pensioenaanspraken van Deelnemers jaarlijks een toeslag wordt verleend van maximaal de procentuele verhoging van de door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde loonindex 'cao-lonen per maand, exclusief bijzondere beloningen, totaal cao-sectoren' (over het voorgaand kalenderjaar).
- Het Bestuur streeft ernaar dat op de ingegane Pensioenen en opgebouwde Pensioenaanspraken van Pensioengerechtigden respectievelijk Gewezen Deelnemers jaarlijks een toeslag wordt verleend van maximaal de procentuele verhoging van het door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde consumentenprijsindexcijfer alle huishoudens afgeleid (voorgaand kalenderjaar).

Achterstand op streven koopkracht CDC-regeling vanaf 2006

Indien de feitelijke procentuele verhoging in enig jaar lager is dan de procentuele verhoging waar op grond van het toeslagbeleid naar wordt gestreefd, dan kan het verschil in een later jaar, als het eigen vermogen dan minimaal gelijk is aan het vereiste eigen vermogen conform de eisen van de Pensioenwet en binnen de fiscale randvoorwaarden geheel of gedeeltelijk alsnog door het bestuur worden toegekend.

Het bestuur zal op basis van de dekkingsgraad en herstelkracht van dat moment en op basis van een evenwichtige belangenbehartiging afwegen of het een extra toeslag verleent of dat het de (toekomstige) reserves aanwendt voor het verminderen of afdekken van collectieve risico's.

**Verleende toeslagen in vergelijking met fiscaal maximum en salaris- en prijsontwikkeling
deel herverzekerd**

	t/m 1-4-2010: fiscaal maximum vanaf 1-4-2011 t/m 1-4-2014: jaarlijkse aanpassing salarisschaal vanaf 1-4-2015: jaarlijkse wijziging CBS CAO-lonen ⁴	t/m 1-4-2010: fiscaal maximum vanaf 1-4-2011: jaarlijkse wijziging van de CBS consumentenprijsindex ³		toeslagen	
		periode		actieve deelnemers	gewezen deelnemers / pensioengerechtigden
1-4-2017	1,69%	dec 2015 → dec 2016	0,93%	1,32%	0,73%
1-4-2016	1,53%	dec 2014 → dec 2015	0,54%	1,53%	0,54%
1-4-2015	0,87%	dec 2013 → dec 2014	0,38%	0,87%	0,38%
1-4-2014	0,00%	nov 2012 → dec 2013	1,52%	0,00%	0,00%
1-4-2013	0,00%	nov 2011 → nov 2012	2,77%	0,00%	0,00%
1-4-2012	0,00%	nov 2010 → nov 2011	2,46%	0,00%	0,00%
1-4-2011	0,00%	nov 2009 → nov 2010	1,55%	1,70%	1,70%
1-4-2010	3,00%	2009	3,00%	0,80%	0,80%
1-4-2009	3,00%	2008	3,00%	0,00%	0,00%
1-4-2008	3,00%	2007	3,00%	3,00%	3,00%
1-4-2007	3,00%	2006	3,00%	3,00%	3,00%

**Verleende toeslagen in vergelijking met salaris- en prijsontwikkeling
deel eigen beheer**

	jaarlijkse wijziging CBS CAO-lonen ⁶	jaarlijkse wijziging van de CBS consumentenprijsindex ⁵		toeslagen	
		periode		actieve deelnemers	gewezen deelnemers / pensioengerechtigden
1-4-2017	1,69%	dec 2015 → dec 2016	0,93%	1,32%	0,73%
1-4-2016	1,53%	dec 2014 → dec 2015	0,54%	1,53%	0,54%
1-4-2015	0,87%	dec 2013 → dec 2014	0,38%	0,87%	0,38%

³ De gebruikte consumentenprijsindex is vanaf december 2013: "Consumentenprijsindex alle huishoudens afgeleid (prijsindex 2006 =100); daarvoor Consumentenprijsindex alle huishoudens (prijsindex 2006=100)".

⁴ De gebruikte loonindex is: "CBS CAO-lonen per maand, exclusief bijzondere beloningen, totaal CAO-sectoren (2010 =100)".

⁵ De gebruikte consumentenprijsindex is: "Consumentenprijsindex alle huishoudens afgeleid (prijsindex 2006 =100)".

⁶ De gebruikte loonindex is: "CBS CAO-lonen per maand, exclusief bijzondere beloningen, totaal CAO-sectoren (2010 =100)".

14.1.10 Technische Voorziening afgedekt door garantiecontract

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Stand per 1 januari	447.606	417.635
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-9.427	-9.157
Verhoging aanspraken garantiecontract NN (1,6%)	-8	6.992
Wijziging rekenrente	44.170	29.496
Rentetoevoeging	-263	748
Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing sterftetafels	1.330	0
Wijziging grondslagen i.v.m. nieuwe ervaringssterfte	-1.892	0
Wijziging grondslagen i.v.m. geboortedatumaanpassing	60	0
Aanpassing actuariële grondslagen	0	148
Actuarieel resultaat op sterfte	601	941
Actuarieel resultaat op arbeidsongeschiktheid	0	309
Wijzigingen uit hoofde van overdracht rechten	-242	380
Actuarieel resultaat op mutaties	90	114
Overdracht voorziening ANW	-505	0
Overdracht voorziening expat-regeling	-3.611	0
Stand per 31 december	477.909	447.606

De eenmalige verhoging van de bestaande premievrije rechten en ingegane pensioenen met 1,6% per 31 december 2014 is verwerkt in bovenstaand overzicht. Dit is onderdeel van het onderhandelingsresultaat met NN.

De Technische Voorziening afgedekt door het garantiecontract is naar categorie van deelnemers als volgt samengesteld:

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	198.336	190.422
Gewezen deelnemers	120.285	104.209
Pensioengerechtigden	159.288	152.975
	477.909	447.606

14.1.11 Technische voorziening voor risico deelnemers

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Stand per 1 januari	1.741	1.835
Onttrekkingen	-48	-108
Rendement	74	14
Stand per 31 december	1.767	1.741

14.1.12 Overige schulden en overlopende passiva

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Belastingen en premies sociale verzekeringen	220	203
Overige schulden *)	818	74
Overlopende passiva**)	286	748
Overlopende uitgaande waardeoverdrachten	222	242
	1.546	1.267

*) De post overige schulden voor 2016 bestaat voor het grootste gedeelte uit de vooruit gefactureerde factuur van Elipslife. Deze factuur is in 2017 betaald.

**) In de overlopende passiva van voorgaand boekjaar zijn kosten van € 400.000 opgenomen, dit is een onderdeel van het onderhandelingsresultaat met NN.

14.1.13 Risicobeheer

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Het solvabiliteitsrisico is daarmee het belangrijkste risico voor het fonds. Het beleid voor risicobeheer van beleggingen en verplichtingen is verwoord in de ABTN.

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten voor het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- Beleggingsbeleid;
- Toeslagbeleid;
- Het eventueel korten van opgebouwde en ingegane pensioenen.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyse ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruik gemaakt van een jaarlijkse Haalbaarheidstoets (conform het nFTK) en een Asset Liability Management-studie (ALM-studie). Een ALM-studie is een analyse in diverse scenario's van de te verwachten ontwikkelingen in de financiële positie van het fonds en van de waarschijnlijkheid ervan, en het risico dat de desbetreffende verwachtingen niet worden gerealiseerd. De uitkomsten van deze analyse vinden hun weerslag in een door het bestuur vast te stellen beleggingsbeleid en strategische beleggingsmix.

Crisisplan

In 2015 heeft het bestuur een financieel crisisplan opgesteld. Het financieel crisisplan beschrijft de maatregelen die het fonds op korte termijn effectief kan inzetten als de financiële positie zoveel verslechtert dat er naar verwachting onvoldoende geld is voor het nakomen van de pensioentoezeggingen.

Als het niet verlenen van toeslagen naar verwachting onvoldoende resultaat geeft om het vereist eigen vermogen te bereiken, dan zal in tweede instantie een of meerdere kortingen worden aangekondigd.

- Het bestuur zal in situaties waarbij het eigen vermogen van een compartiment lager is dan het vereist eigen vermogen, uitgaan van een hersteltermijn van tien jaar. Kortten van pensioenen is aan de orde als het vereist eigen vermogen zonder korten niet in tien jaar kan worden bereikt. Een korting wordt evenredig over de herstelperiode verdeeld.
- Als de beleidsdekkingsgraad gedurende maximaal twee jaar lager is dan 100%, worden alle pensioenen verlaagd, zodat de dekkingsgraad 100% wordt. Als de korting hoger zou moeten zijn dan 5%, dan zal die worden beperkt tot 5%.
- Als de beleidsdekkingsgraad gedurende maximaal vijf jaar lager is dan de MVEV-dekkingsgraad (als gevolg van wettelijke vereisten), worden alle pensioenen onvoorwaardelijk verlaagd zodat de dekkingsgraad gelijk wordt aan de MVEV-dekkingsgraad. Als de onvoorwaardelijke korting hoger

moet zijn dan 5%, dan wordt de korting gefaseerd uitgevoerd in stappen van maximaal 5% per jaar.

- Als een meerjarige korting, die afzonderlijk lager zijn dan 0,5% per jaar, moet worden doorgevoerd, wordt de periode waarover de korting mag worden uitgesmeerd verkleind, zodat de jaarlijkse korting minimaal 0,5% per jaar wordt.

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico voor het fonds is het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen die door de toezichthouder worden opgelegd (*PW 131-133*). Als de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op de opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds opgebouwde en ingegane pensioenen moet verminderen (*PW 134*).

De aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	2016	2015*)
Dekkingsgraad per 1 januari	116,2%	119,2%
Premie	-0,8%	-0,7%
Uitkering	0,3%	0,4%
Toeslagen	-1,2%	-0,7%
Verhoging aanspraken garantiecontract NN (1,6%)	0,0%	-0,3%
Wijziging rekenrente	-2,5%	-1,7%
Overrendement	1,5%	0,6%
Wijziging regeling (arbeidsongeschiktheid)	0,0%	-0,2%
Wijziging grondslagen	0,1%	0,0%
Overige	-0,2%	-0,4%
Dekkingsgraad per 31 december	113,4%	116,2%

*) cijfers 2015 zijn aangepast om vergelijkbaar te maken met 2016. Dit komt door andere berekeningsmethodiek.

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen dient het fonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de fondsspecifieke restrisico's (na afdekking). De buffers plus de pensioenverplichtingen heten samen het vereist vermogen. Het vereist vermogen gedeeld door de pensioenverplichtingen heet de vereiste dekkingsgraad.

De hierboven vermelde aanwezige dekkingsgraad van 113,4% (2015: 116,2%) wordt vergeleken met de uit het onderstaande overzicht af te leiden vereiste dekkingsgraad. De vereiste dekkingsgraad bedraagt € 538.191 gedeeld door € 524.863 is 102,5%. De (minimaal) vereiste dekkingsgraad bedraagt € 532.736 gedeeld door € 524.863 is 101,5%. In geld uitgedrukt is er ultimo 2016 een overschot tussen de vereiste dekkingsgraad en de aanwezige dekkingsgraad van € 57,2 miljoen.

Het **overschot op FTK-grondslagen** is eind 2016 als volgt:

<i>(in duizenden euro's)</i>	Risico fonds	Risico deel- nemers	Garantie- contract	Totaal
Technische Voorziening volgens jaarrekening	45.187	1.767	477.909	524.863
Buffers:				
S1 Renterisico	3.422			3.422
S2 Risico zakelijke waarden	9.466			9.466
S3 Valutarisico	4.048			4.048
S4 Grondstoffenrisico	0			0
S5 Kredietrisico	2.028			2.028
S6 Verzekeringstechnisch risico	2.160			2.160
S10 Actief risico	0			0
Diversificatie-effect	-7.814			-7.814
VEV risico (1%)		18		18
Totaal S (vereiste buffers)	13.310	18	0	13.328
Vereist vermogen (art. 132 Pensioenwet)	58.497	1.785	477.909	538.191
Minimaal vereist eigen vermogen				532.736
Aanwezig vermogen (Totaal activa – schulden = pensioenvermogen)				595.367
Overschot (+)				57.176

Voor de berekening van de buffers past het fonds de standaardmethode toe. Voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische beleggingsmix in de evenwichtssituatie. Voor fondsen die hun risico's gedeeltelijk hebben verzekerd, geldt dat het vereist eigen vermogen nihil is voorzover het gaat om het verzekerde deel. Indien het MVEV op totaalniveau hoger is dan het VEV op totaalniveau, dient het VEV op totaalniveau gelijk te worden gesteld aan het MVEV.

Marktrisico's (S1 – S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico en het valutarisico. Marktrisico omvat het risico van daling van koersen, dividendinkomsten en rente-inkomsten vanwege negatieve ontwikkelingen in de financiële markten. De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggings-doelstellingen. De overall marktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

Renterisico (S1)

Zowel de waarde van obligaties als de (nominale) Technische Voorziening zijn gevoelig voor fluctuaties in de rente. De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Het fonds heeft als beleid om bij de gekozen strategische beleggingsmix het renterisico af te dekken door het grootste deel van de obligaties onder te brengen in fondsen die beleggen in obligaties met een lange looptijd.

Voor compartiment SPH worden drie delen onderscheiden:

- De rechten opgebouwd tot 1 januari 2015 vallen onder het garantiecontract;
- Het vrij eigen vermogen opgebouwd tot 1 januari 2015 wordt belegd met een mix van 45% zakelijk – 55% vastrentende waarden;
- De nieuwe opbouw vanaf 1 januari 2015 wordt belegd met een mix van 55% zakelijk – 45% vastrentende waarden en een duratie van 20 jaar.

Bij de gekozen strategische beleggingsmix voor de bij de nieuwe opbouw behorende beleggingen (45% obligaties) bedraagt de gewenste renteafdekking 45% (2015: 45%). Eind 2016 is de nominale renteafdekking 22,6% (2015: 24,3%).

<i>(bedragen in duizenden euro's)</i>	31 december 2016		31-12-15
	Balanswaarde	Duration	Duration
Duration van de vastrentende waarden			
- nieuwe opbouw	11.110	20,0	19,1
Duration van de (nominale) Technische Voorziening			
- nieuwe opbouw	34.443	28,6	30,2

Inflatierisico

Inflatierisico is het risico dat door inflatie het fonds onvoldoende in staat is door toeslagverlening de koopkracht van de pensioenen op peil te houden.

Het inflatierisico wordt gemitigeerd door te beleggen in zakelijke waarden. Ook is het inflatierisico gemitigeerd doordat er is gekozen voor een renteafdekking die zich beperkt tot het gebruik van langlopende obligaties. Er worden geen derivaten gebruikt.

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardedaling van een individuele belegging door de ontwikkeling van marktprijzen. De marktwaarderingen worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het marktrisico en prijsrisico worden gemitigeerd door diversificatie in de beleggingsmix.

De aandelenportefeuille is naar regio als volgt samengesteld:

<i>(in duizenden euro's)</i>	31 december 2016		31 december 2015	
		%		%
Europa EU	15.372	28%	12.196	29%
Europa niet EU	2.890	5%	2.390	6%
Pacific Basin incl. Japan	14.048	25%	8.760	20%
Azië	2.377	4%	3.990	9%
Noord-Amerika	19.590	35%	14.523	34%
Zuid en Midden-Amerika	511	1%	501	1%
Overig	862	2%	405	1%
	55.650	100%	42.765	100%

Valutarisico (S3)

Het totaalbedrag dat niet in euro's wordt belegd bedraagt ultimo 2016 42% van de beleggingsportefeuille (2015: 38%). Het valutarisico van zakelijke waarden wordt niet afgedekt.

<i>(in miljoenen euro's)</i>	2016	2015
AUD (Australië)	8	6
CAD (Canada)	1	1
CHF (Zwitserland)	3	2
EUR	66	59
DKK (Denemarken)	0	0
GBP (Engeland)	5	4
HKD (Hongkong)	5	4
JPY (Japan)	0	0
SEK (Zweden)	1	1
NOK (Noorwegen)	0	0
SGD (Singapore)	1	1
USD (Verenigde Staten)	18	14
Overig	4	3
	112	95

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen door faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer gedacht worden aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Voor compartiment SPH speelt specifiek het kredietrisico op de herverzekeraar NN. NN Group (Nationale-Nederlanden Group) heeft sinds 11 april 2016 een A+ rating van kredietbeoordelaar Fitch, met een stabiel vooruitzicht. Volgens Fitch heeft de verzekeraar onder meer een sterke kapitalisatie. Verder kent NN een laag investeringsrisico. Als zwaktes noemt de kredietbeoordelaar een lage winstgevendheid en een significante blootstelling aan de uitdagende Nederlandse levensverzekeringssector. Derhalve acht het bestuur een afslag voor kredietrisico niet noodzakelijk.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van het kredietrisico is het tegenpartijrisico. Dit is het risico dat de tegenpartij waarmee het fonds transacties is aangegaan niet kan leveren (in stukken of in geld) terwijl het fonds wel al betaald heeft of stukken heeft geleverd.

Het kredietrisico wordt gemitigeerd door het spreiden van de beleggingen over verschillende kredietwaardige (minimaal investment grade) landen en bedrijven.

Het volgende overzicht toont de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende waarden portefeuille.

<i>(in duizenden euro's)</i>	31 december 2016	%	31 december 2015	%
AAA	20.371	36%	15.709	30%
AA	21.640	38%	17.166	33%
A	3.059	5%	4.082	8%
BBB	11.735	21%	15.292	29%
Lager dan BBB	9	0%	32	0%
Geen rating	-21	0%	42	0%
	56.793	100%	52.323	100%

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's) (S6)

Het **langlevensrisico** is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Het is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan verwacht, waardoor de premie en het pensioenvermogen onvoldoende zijn voor de pensioenopbouw resp. pensioenuitkeringen. Door toepassing van

prognosetafels met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het **overlijdensrisico** is het risico dat het fonds bij vroegtijdig overlijden van een actieve deelnemer een partnerpensioen moet uitkeren waarvoor onvoldoende voorzieningen zijn getroffen. Ter dekking van dit risico worden overlijdensrisicokapitalen herverzekerd bij ElipsLife.

Het **arbeidsongeschiktheidsrisico** is het risico dat het fonds voor arbeidsongeschikten een arbeidsongeschiktheidspensioen toekent en jaarlijks pensioen moet opbouwen waarvoor alleen een risicopremie is ontvangen. Ter dekking van dit risico worden risicokapitalen herverzekerd bij ElipsLife.

Voor het overlijdensrisico en het arbeidsongeschiktheidsrisico wordt een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de van de werkgever ontvangen risicopremie en de aan ElipsLife betaalde risicopremie wordt verwerkt via het resultaat.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn.

Dit risico wordt beheerst doordat in de strategische mix alle beleggingen snel te gelde zijn te maken.

Concentratierisico (S8)

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan er ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen maakt het bestuur gebruik van diversificatie voor beleggen in landen, regio's en tegenpartijen. De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabellen die zijn opgenomen bij de toelichting op het prijsrisico en het kredietrisico.

Grote posten (meer dan 2% van het balanstotaal) zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Hier is geen sprake van voor compartiment SPH.

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Hiervoor wordt geen buffer aangehouden.

Actief risico (S10)

Actief risico is het risico op actief belegde zakelijke waarden.

Systeemrisico

Systeemrisico is het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

Specifieke financiële instrumenten (derivaten)

Derivaten vormen als afgeleide beleggingsinstrumenten geen aparte beleggingscategorie. De fondsbeheerders mogen slechts van derivaten gebruik maken als dit het risico van de beleggingen verlaagt. Ultimo 2016 werd door het fonds geen direct gebruik gemaakt van derivaten.

14.1.14 Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Er zijn geen activa en verplichtingen die niet in de balans zijn opgenomen.

*14.1.15 Verbonden partijen**Identiteit van verbonden partijen*

Er is sprake van een relatie tussen het fonds, de bestuurders van het fonds en de aangesloten ondernemingen.

Transacties met bestuurders

De leden van het bestuur die niet op de loonlijst staan van de werkgever ontvangen een honorarium. Er zijn geen leningen verstrekt aan bestuurders en er is geen sprake van andere vorderingen op bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling is tussen het fonds en de aangesloten ondernemingen een uitvoeringsovereenkomst gesloten.

14.1.16 Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

De pensioenpremie bedraagt 25,9% van de pensioengrondslag voor compartiment SPH. Deze premie is gebaseerd op afspraken met het voormalige fonds Stichting Pensioenfonds Haskoning en is voor vijf jaar tot en met 2019 overeengekomen. Voor alle medewerkers bedraagt de werknemersbijdrage in de premie 8,2% van de pensioengrondslag.

In 2015 en 2016 betaalden werkgever en werknemers 17,7% respectievelijk 8,2% van de totale premie van 25,9% van de pensioengrondslag.

Nieuwe medewerkers van de aangesloten ondernemingen na 1 januari 2015 worden deelnemers in het compartiment SPDHV. Door de instroom van alle nieuwe deelnemers in het compartiment SPDHV ontstaat mogelijk een verschil in vergrijzing tussen de compartimenten met als gevolg een verschil in de actuariel benodigde premie per compartiment voor de jaarlijkse opbouw. Dit verschil wordt jaarlijks vereffend tussen de compartimenten door een correctie op de verdeling van de inkomende vaste pensioenpremie over de beide compartimenten. Deze vereffening is het bestuur overeengekomen in de uitvoeringsovereenkomst met de aangesloten ondernemingen.

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Premiebijdrage van werkgever	9.588	10.186
Premiebijdrage van werknemers	4.476	4.748
Premievereffening SPDHV - SPH	181	71
	14.245	15.005
<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Feitelijke ontvangen premie	14.245	15.005
Kostendekkende premie (gedempt)	13.276	13.865
Zuivere kostendekkende premie (excl. VEV-opslag, incl. kostenopslag)	15.947	15.277
Zuivere kostendekkende premie (incl. VEV-opslag en kostenopslag)	20.542	18.981

Het verschil tussen de zuivere kostendekkende premie (excl. VEV opslag, incl. kostenopslag, € 15.947.000) en de feitelijke ontvangen premie (€ 14.245.000) komt ten laste van het resultaat van het fonds.

De **zuivere** kostendeekkende premie is berekend met de *actuele* gepubliceerde RTS per 31 december van het voorgaand boekjaar.

Per 1 januari 2015 hanteert het fonds een kostendeekkende premie op basis van verwacht rendement conform het Besluit FTK. Deze methode zorgt ervoor dat de kostendeekkende premie minder afhankelijk is van de aanzienlijke (korte termijn) volatiliteit van de RTS. Daarnaast sluit deze systematiek goed aan bij de vaste premieafsprake voor een langere periode tussen het fonds en de aangesloten ondernemingen, die kenmerkend is voor het CDC-karakter van de pensioenregeling. Het verwacht rendement op vastrentende waarden is gebaseerd op de DNB rentetermijnstructuur per 1 januari 2015. Dit rendement staat vast voor de periode 2015-2019. Voor het verwacht rendement op aandelen is uitgegaan van een meetkundig rendement van 6,75% na kosten. Deze meetkundige rendementen zijn gelijk aan de maximale parameters, zoals vastgelegd in artikel 23a, eerste lid van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen. Het gemiddeld verwacht rendement is door toepassing van de prudentere strategische beleggingsmix lager dan maximaal is toegestaan.

De **gedempte kostendeekkende premie** is als volgt samengesteld:

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking	6.739	6.927
Opslag voor het bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	2.062	1.801
Opslag kosten pensioenbureau voor pensioenbeheer	929	1.018
Dotatie TV voor uitvoeringskosten	0	12
Indexatiekoopsom minus opslag voor VEV *)	3.546	4.107
	13.276	13.865

*) De toeslagambitie van het fonds: een gecombineerde loon/prijsindex van 1,25% in het eerste jaar, toegroeiend naar een gemiddeld niveau van 2,25% na 5 jaar.

14.1.17 Premiebijdragen voor risico deelnemers

Zie paragraaf 14.1.34.

14.1.18 Beleggingsresultaten voor risico fonds

(in duizenden euro's)	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogens-beheer	Totaal
2016				
<u>Eigen vrij vermogen</u>				
Aandelen	0	3.343	-39	3.304
Vastrentende waarden	0	1.628	-45	1.583
Liquide middelen	0	0	0	0
	0	4.971	-84	4.887
<u>Nieuwe opbouw</u>				
Aandelen	0	1.669	-11	1.658
Vastrentende waarden	84	475	0	559
Liquide middelen	-3	0	0	-3
	81	2.144	-11	2.214
<u>Algemeen</u>				
Herverzekeraar: rente incassorekening	1			1
Advies vermogensbeheer			-24	-24
Overige kosten vermogensbeheer			-102	-102
Allocatie algemene uitvoeringskosten naar vermogensbeheer			-173	-173
	1	0	-299	-298
Totaal beleggingsresultaten	82	7.115	-394	6.803
2015				
<u>Eigen vrij vermogen</u>				
Aandelen	-1	2.458	-37	2.420
Vastrentende waarden	0	453	-42	411
Liquide middelen	4	0	0	4
	3	2.911	-79	2.835
<u>Nieuwe opbouw</u>				
Aandelen	0	-111	-3	-114
Vastrentende waarden	36	-59	0	-23
Liquide middelen	0	0	0	0
	36	-170	-3	-137
<u>Algemeen</u>				
Herverzekeraar: rente incassorekening	140			140
Advies vermogensbeheer			-71	-71
Overige kosten vermogensbeheer			-77	-77
Allocatie algemene uitvoeringskosten naar vermogensbeheer			-156	-156
	140	0	-304	-164
Totaal beleggingsresultaten	179	2.741	-386	2.534

De kosten van vermogensbeheer in de tabel zijn alleen de *gefactureerde* kosten van vermogensbeheerders en transactiekosten. Het fonds heeft geen inzicht in de transactiekosten van de onderliggende fondsen en deze kunnen derhalve niet geschat worden.

14.1.19 Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Directe beleggingsopbrengsten	-2	-2
Indirecte beleggingsopbrengsten	76	16
	74	14

14.1.20 Mutatie vordering herverzekeringsdeel Technische Voorziening

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Mutatie vordering herverzekeringsdeel Technische Voorziening	30.303	29.971
	30.303	29.971

14.1.21 Herverzekering

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Betaalde premies herverzekeringsdeel (incl. indexatiekoopsommen)	4	-4
Door herverzekeringsdeel betaalde uitkeringen	9.374	9.287
Aan herverzekeringsdeel betaalde inkomende waardeoverdrachten	0	-1.865
Door herverzekeringsdeel betaalde uitgaande waardeoverdrachten	144	1.501
Technische winstdeling	-762	-844
	8.760	8.075

14.1.22 Overige baten

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Overige rentebaten (niet toe te rekenen aan beleggingsresultaten)	-2	1
	-2	1

14.1.23 Pensioenuitkeringen

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
<u>Voor risico fonds:</u>		
Prepensioen	0	0
Ouderdomspensioen	113	2
Partnerpensioen	0	0
Wezenpensioen	0	0
Arbeidsongeschiktheidspensioen	2	1
	115	3
Afkoop pensioen	0	0
Pensioenuitkeringen voor risico fonds	115	3

Gedekt door garantiecontract:

Prepensioen	64	86
Ouderdomspensioen	7.869	7.673
Partnerpensioen	1.336	1.270
Wezenpensioen	58	63
Arbeidsongeschiktheidspensioen	104	97
ANW-hiaatpensioen	55	54
	9.486	9.243
Afkoop pensioen	26	22
Pensioenuitkeringen gedekt door garantiecontract	9.512	9.265
Totaal pensioenuitkeringen	9.627	9.268

14.1.24 Uitvoeringskosten pensioenbeheer

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
<u>Kosten pensioenbureau</u>		
- Bestuur en commissies	335	430
- Pensioenbureau	564	478
- Controle en toezicht	109	104
- Advies	71	109
- Eenmalige kosten	23	54
	1.102	1.175
Allocatie algemene uitvoeringskosten naar vermogensbeheer	-173	-157
	929	1.018
Totaal uitvoeringskosten pensioenbeheer	929	1.018

- De kosten van leden van het bestuur, verantwoordingsorgaan en adviescommissies voor zover in dienst bij de aangesloten ondernemingen worden doorbelast naar het fonds. Jaarlijks worden de tarieven, in overleg met de aangesloten ondernemingen, vastgesteld. Daarnaast zijn de kosten van leden, die niet op de loonlijst staan van de werkgever, voor rekening van het fonds.
- De post **bestuur en commissies** betreft bestuurskosten en kosten van de visitatiecommissie en het verantwoordingsorgaan.
- De post **pensioenbureau** betreft de door de HaskoningDHV Nederland B.V. in rekening gebrachte salarissen, sociale lasten en overige personeelskosten. De kosten van de werkzaamheden die worden verricht voor de Stichting AOW/Anw DHV worden doorberekend aan deze stichting en zijn op de personeelskosten in mindering gebracht. Daarnaast bestaat de post **pensioenbureau** uit kosten van automatisering, huisvesting, communicatie en overige kosten.
- De post **controle en toezicht** betreft de kosten van de accountant de actuariële ondersteuning en heffingen & contributies.

Het honorarium van de externe accountant voor onderzoek van de jaarrekening en verslagstaten is € 26.900 (incl. BTW)

- De post **advies** betreft actuariële advieskosten en juridische advieskosten.
- De post **eenmalige kosten** betreft dit jaar onder andere vrijval van gereserveerde kosten voor de afwikkeling van het NN-contract en de kosten voor implementatie van de bij NN herverzekerde aanspraken in de deelnemersadministratie van het fonds eind 2016.
-

14.1.25 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van het effect op de Technische Voorziening van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en partnerpensioen.

14.1.26 Rentetoevoeging Technische Voorziening

De Technische Voorziening is opgerent met -0,06%, zijnde de eenjaarsrente in de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur per 31 december 2016.

14.1.27 Onttrekking uit Technische Voorziening voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de Technische Voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de Technische Voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt voor de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

14.1.28 Onttrekking uit Technische Voorziening voor uitvoeringskosten

Toekomstige uitvoeringskosten worden vooraf berekend en opgenomen in de Technische Voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de Technische Voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt voor de financiering van de kosten van de verslagperiode.

14.1.29 Wijziging rekenrente

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Effect op TV door wijziging rekenrente	5.216	996
Effect op TV door vervallen rentemiddeling	0	-243
Effect op TV door overgang naar nieuwe UFR-methodiek	0	1.106
	5.216	1.859

Jaarlijks wordt per 31 december de Technische Voorziening herrekend met de actuele rentetermijnstructuur.

Met ingang van 1 januari 2015 is de driemaandsmiddeling vervallen en daarnaast is met ingang van 15 juli 2015 de UFR-methodiek gewijzigd. Om het effect van het vervallen van de driemaandsmiddeling, het effect van de UFR-methodiekwijziging en het effect van de rentewijziging te bepalen heeft het fonds in 2015 de volgende volgorde van behandeling gehanteerd:

- 1) Technische analyse op basis van rentetermijnstructuur met driemaandsmiddeling en oude UFR-methodiek
- 2) Effect rentewijziging per 31 december 2015 op basis van driemaandsmiddeling en oude UFR-methodiek
- 3) Effect vervallen rentemiddeling per 31 december 2015
- 4) Effect overgang naar nieuwe UFR-methodiek per 31 december 2015

14.1.30 Wijziging overige actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien voor de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hiervoor wordt extern actuariel advies ingewonnen. Dit betreft de veronderstellingen voor sterfte, langleven, ziekte en arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking als voor de populatie van het fonds. De vaststelling door het bestuur van de toereikendheid van de Technische Voorziening

op basis van schattingen en oordelen is inherent onzeker. Het effect wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

14.1.31 Wijziging grondslagen i.v.m. levensverwachting

Het fonds maakt gebruik van de zogenaamde prognosetafels van het Actuarieel Genootschap (AG). In 2016 heeft het AG de prognosetafel 2016 uitgebracht. De Technische Voorziening per 31 december 2016 is gebaseerd op deze overlevingsgrondslagen.

Ook houdt het fonds er rekening mee dat de gemiddelde levensverwachting van de deelnemers in het fonds hoger is dan het landelijk gemiddelde in de prognosetafels van het Actuarieel Genootschap. Dit heet ervaringssterfte. Ultimo 2016 wordt hiervoor gebruik gemaakt van S&V Ervaringssterfte 2016. Dit maakt een fondsspecifieke correctie op de landelijke prognosetafels door rekening te houden met de bedrijfstak van het fonds (commerciële dienstverlening) en het inkomen van de deelnemers in het fonds.

14.1.32 Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing kostenvoorziening

Pensioenfondsden dienen een toereikende voorziening te hebben voor toekomstige kosten. Bij de toetsing van deze kostenvoorziening wordt uitgegaan van een scenario waarbij de werkgever wegvalt als sponsor. Het fonds moet dan een voorziening voor kosten gevormd hebben om de opgebouwde pensioenen af te kunnen wikkelen zonder bijdragen van de werkgever. Recent heeft het pensioenfondsbestuur onderzoek uitgevoerd naar een adequate hoogte van de kostenvoorziening. Op grond hiervan besloot het bestuur in 2016 een kostenvoorziening te hanteren van een bedrag van € 2,319 miljoen plus 2% van de Technische Voorziening.

14.1.33 Saldo overdracht van rechten

Waardeoverdracht betreft de ontvangst van of overdracht aan het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of de nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangekocht voor de inkoop van pensioenrechten voor de deelnemer.

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
<u>Voor risico fonds:</u>		
Overgenomen pensioenverplichtingen	0	-3
Overgedragen pensioenverplichtingen	19	0
	19	-3
<u>Gedekt door garantiecontract:</u>		
Overgenomen pensioenverplichtingen	0	-1.836
Overgedragen pensioenverplichtingen	337	2.238
Mutatie voorziening toekomstige waardeoverdrachten	-20	-631
	317	-229
 Totaal saldo overdracht van rechten	 336	 -232

Betreffende waardeoverdrachten gedekt door garantiecontract zijn aan herverzekeraar betaalde inkomende waardeoverdrachten en door herverzekeraar betaalde uitgaande waardeoverdrachten te vinden in paragraaf 14.1.21 Herverzekering.

14.1.34 Mutatie Technische Voorziening voor risico deelnemers

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Onttrekkingen	-48	-108
Rendement	74	14
	26	-94

14.1.35 Mutatie herverzekeringsdeel Technische Voorziening

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-9.427	-9.157
Verhoging aanspraken garantiecontract NN (1,6%)	-8	6.992
Wijziging rekenrente	44.170	29.496
Rentetoevoeging	-263	748
Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing sterftetafels	1.330	0
Wijziging grondslagen i.v.m. nieuwe ervaringssterfte	-1.892	0
Wijziging grondslagen i.v.m. geboortedatumaanpassing	60	0
Aanpassing actuariële grondslagen	0	148
Actuarieel resultaat op sterfte	601	941
Actuarieel resultaat op arbeidsongeschiktheid	0	309
Wijzigingen uit hoofde van overdracht rechten	-242	380
Actuarieel resultaat op mutaties	90	114
Overdracht voorziening ANW	-505	0
Overdracht voorziening expat-regeling	-3.611	0
Stand per 31 december	30.303	29.971

14.1.36 Overige lasten

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Premie risicoherverzekering ElipsLife	809	809
Kosten i.v.m. onderhandelingsresultaat NN	0	400
	809	1.209

De kosten van € 400.000 zijn een onderdeel van het onderhandelingsresultaat met NN.

14.2 Bestemming van het saldo van baten en lasten

Voor de bestemming van het saldo van baten en lasten van compartiment SPH is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. Het negatieve saldo van de staat van baten en lasten à € 5,9 miljoen is onttrokken aan de reserve aandeel technisch resultaat (€ 0,7 miljoen) en aan de algemene reserve (€ 5,2 miljoen), zoals vastgelegd in het reservebeleid.

14.3 Gebeurtenissen na balansdatum

Het bestuur heeft op 7 maart 2017 besloten per 1 april 2017 een indexatie toe te kennen. De verhoging van het pensioen per 1 april 2017 is 1,32% voor de actieven. De pensioenen van gepensioneerden en slapers worden met 0,73% verhoogd.

14.4 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV te Amersfoort is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016 ten behoeve van het compartiment SPH.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 2,9 M. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 149.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen. Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuariel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum ten minste gelijk aan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van compartiment SPH van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening voldoende. Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen beperkt zijn.

Amstelveen, 13 juni 2017

drs. H. Zaghdoudi AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

15. Toelichting jaarrekening voor compartiment SPDHV

15.1 Toelichting

15.1.1 Beleggingen voor risico fonds

<i>(in duizenden euro's)</i>	Vast- goed	Aan- delen	Vastren- tende waarden	Grond- stoffen	Derivaten	Collateral	Liquide Middelen	Totaal
Stand per 1 januari 2015	53.360	301.595	325.865	27.850	0	0	3.918	712.588
Aankopen/ verstrekkingen	0	13.200	4.300	11.247			0	28.747
Verkopen/ aflossingen	-6.523	-22.110	-8.302	0			0	-36.935
Overige mutaties	634	0	0	0			240	874
Herwaardering	8.318	23.726	1.403	10.604			0	22.843
Stand per 31 december 2015	55.789	316.411	323.266	28.493	0	0	4.158	728.117
Aankopen/ verstrekkingen	11.400	18.200	769.328	0	0	0	0	798.928
Verkopen/ aflossingen	-4.559	-3.000	-823.215	0	10.649	0	0	820.125
Overige mutaties	526	0	4.811	0	202	8.049	3.804	16.340
Herwaardering	-535	31.272	39.375	4.169	-11.345	0	-1.052	62.936
Stand per 31 december 2016	62.621	362.883	313.565	32.662	-494	8.049	6.910	786.196

Actuele marktwaarde

Zoals vermeld in de grondslagen zijn de beleggingen van het fonds gewaardeerd tegen actuele marktwaarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de actuele waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de actuele waarde benadert als gevolg van het korte termijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de actuele waarde.

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het fonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals beleggingen in niet-beursgenoteerd vastgoed zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingsmodellen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

Op basis van de boekwaarde kan het volgende onderscheid worden gemaakt:

<i>(in duizenden euro's)</i>	Dagelijks verhandelbaar	Periodiek verhandelbaar	Niet liquide	Totaal
Per 31 december 2015				
Vastgoed	29.866		25.923	55.789
Aandelen	316.411			316.411
Vastrentende waarden	181.023	142.243		323.266
Grondstoffen	28.493			28.493
Derivaten	0			0
Liquide middelen	4.158			4.158
	559.951	142.243	25.923	728.117
Per 31 december 2016				
Vastgoed	40.614		22.007	62.621
Aandelen	362.883			362.883
Vastrentende waarden	313.565			313.565
Grondstoffen	32.662			32.662
Derivaten	-494			-494
Collateral	8.049			8.049
Liquide middelen	6.910			6.910
	764.189		22.007	786.196

Periodiek verhandelbaar was het beleggingsfonds van LGIM voor staatsleningen, dat in 2016 is verkocht. Circa eenmaal per week kon in of uit dit fonds worden gestapt.

Niet liquide zijn de vastgoedfondsen van CBRE en Schroders.

Dagelijks verhandelbaar zijn de overige beleggingsfondsen waar het fonds dagelijks in- en uit kan stappen.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen daarom niet met precisie worden vastgesteld.

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Vastgoed		
Niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen	22.007	25.923
Beursgenoteerd beleggingsfonds	39.453	29.232
Te vorderen dividend	1.161	634
	62.621	55.789
Aandelen		
Aandelen beleggingsfondsen ontwikkelde markten	302.251	262.267
Aandelen beleggingsfondsen opkomende markten	60.632	54.144
	362.883	316.411

Vastrentende waarden

Staatsobligatiebeleggingsfondsen	0	250.127
Bedrijfsobligatiebeleggingsfondsen	0	73.139
<i>Discreditationair mandaat staatsobligaties:</i>		
-Staatsobligaties	152.407	0
-Nog af te wikkelen transacties	0	0
-Lopende interest	3.140	0
<i>Discreditationair mandaat bedrijfsobligaties:</i>		
-Bedrijfsobligaties	171.632	0
-Nog af te wikkelen transacties	591	0
-Lopende interest	1.671	0
	329.441	323.266

Grondstoffen

Grondstoffen beleggingsfondsen	32.662	28.493
--------------------------------	--------	--------

Derivaten*)*Discreditationair mandaat staatsobligaties*

-Derivaten		
-Overig	296	0
-Variation margin		
<i>Discreditationair mandaat bedrijfsobligaties</i>		
-Positieve derivatenpositie	1.596	0
	1.892	0

Collateral*)*Discreditationair mandaat staatsobligaties:*

-Verstrekt collateral	3.876	0
<i>Discreditationair mandaat bedrijfsobligaties:</i>		
-Verstrekt collateral	2.726	0
-Overig	1.769	0
	8.371	0

Liquide middelen*)

Beleggingsbankrekening ABN AMRO	1.996	4.158
<i>Discreditationair mandaat staatsobligaties:</i>		
-Bankrekening Kas Bank	5.022	0
	7.018	4.158

Beleggingen voor risico fondsen (debet)	804.888	728.117
---	----------------	----------------

*) Voor strategische mix zijn collateral, derivaten en liquide middelen onderdeel van de vastrentende waarden.

Zie ook 15.1.12 Overige schulden en overlopende passiva

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Beleggingen voor risico fondsen (credit)	18.692	0

Het pensioenfonds heeft ultimo 2016 € 6,6 miljoen aan onderpand verstrekt en voor € 0,3 miljoen aan onderpand ontvangen in de vorm van liquide middelen. Tevens is voor € 15,9 miljoen aan onderpand verstrekt en voor € 15,7 miljoen aan onderpand ontvangen in de vorm van vastrentende waarden. Dit als gevolg van waardeveranderingen in de derivaten.

Tabel: Specificatie en omvang derivaten

Derivaten Discretionair mandaat staatsobligaties						2016
(in duizenden euro's) Type Contract	Contract- omvang	Positieve omvang	Negatieve omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
Interest Rate Swaps	-	65.000	65.000-	296	640	344-
Totaal	-	65.000	65.000-	296	640	344-

Derivaten Discretionair mandaat bedrijfsobligaties						2016
(in duizenden euro's) Type Contract	Contract- omvang	Positieve omvang	Negatieve omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
Bond Future	17.500-	15.800	33.300-	64-	77	141-
Credit Default Swap	-	2.500	2.500-	1	2	1-
FX Forward	10.886-	472.542	483.428-	695-	465.062	465.757-
Fx Spot	89.022	89.022	-	10	43.330	43.320-
Interest Rate Swaps	-	25.900	25.900-	42-	46	88-
Totaal	60.636	605.764	545.128-	790-	508.517	509.307-

Tabel: Beleggingen in vreemde valuta en in euro's

(in duizenden euro's)	31-12-2016	31-12-2015	31-12-2014
Amerikaanse dollar	192.674	169.960	161.522
Japanse yen	18.585	17.508	16.364
Euro's	574.937	540.549	534.702
	786.196	728.117	712.588

15.1.2 Beleggingen voor risico deelnemers

Niet van toepassing bij compartiment SPDHV.

15.1.3 Herverzekeringsdeel Technische Voorziening

Dit zijn vorderingen op externe verzekeraars voor door hen aan het fonds gecedeerde (overgedragen) pensioenverplichtingen. Anders gezegd: dit zijn door het fonds herverzekerde rechten.

15.1.4 Vorderingen en overlopende activa

(in duizenden euro's)	2016	2015
Debiteuren	1.423	1.334
Rekening-courant compartiment SPH	-90	75
Overige vorderingen	16	13
Lopende interest	0	4
Te vorderen dividendbelasting	25	27
Overlopende activa	22	10
	1.396	1.463

De post Debiteuren per 31 december 2016 van € 1,423 miljoen betreft grotendeels een openstaande factuur aan HaskoningDHV Nederland B.V. voor te betalen pensioenpremie. Deze vordering werd begin januari 2017 door HaskoningDHV Nederland B.V. betaald.

15.1.5 Liquide middelen fonds (niet voor beleggingen)

(in duizenden euro's)	2016	2015
ABN AMRO bankrekeningen	148	319

Onder liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen in rekening courant die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn. De op beleggingen betrekking hebbende liquide middelen worden onder Liquide middelen opgenomen in de balanspost Beleggingen.

15.1.6 Stichtingskapitaal en reserves (eigen vermogen)

(in duizenden euro's)	2016	2015
Stand per 1 januari	16.648	34.331
Saldo staat van baten en lasten	2.069	-17.683
Stand per 31 december	18.717	16.648

Vermogenspositie

(in duizenden euro's)	2016*)	2016	2015*)	2015
Aanwezig fondsvermogen	102,4%	783.895	102,4%	726.073
Af: Technische voorziening volgens het nFTK	-100,0%	-765.178	-100,0%	-709.425
Af: Minimaal vereist eigen vermogen	-4,2%	-31.556	-4,2%	-29.796
Dekkingspositie	-1,8%	-12.839	-1,8%	-13.148
Af: Vereist eigen vermogen (excl. min. vereist eigen vermogen)	-18,8%	-144.598	-20,7%	-146.592
Reservepositie	-20,6%	-157.437	-22,5%	-159.740

*) Uitgedrukt in een percentage ten opzichte van de Technische Voorziening i.c. de nominale dekkingsgraad van 100%.

De vermogenspositie van het fonds kan worden gekarakteriseerd als reserve- en dekkingstekort.

Op 1 april 2016 is door het bestuur een nieuw herstelplan ingediend bij DNB. Op grond van dit herstelplan wordt verwacht dat het tekort binnen acht jaar zal zijn opgeheven. Het opheffen van het reservetekort wordt mogelijk gemaakt door de verwachte overrendementen op beleggingen. Voor de berekening van het vereiste vermogen wordt gebruik gemaakt van een standaard model, zie paragraaf 15.1.13 (Risicobeheer).

15.1.7 Technische Voorziening voor risico fonds

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Technische Voorziening voor risico fonds: opbouw*)	762.004	704.913
Technische Voorziening voor risico fonds: voorziening vaste kosten	1.791	2.458
Technische Voorziening voor risico fonds: voorziening zieke deelnemers	1.383	2.054
Stand per 31 december	765.178	709.425

*) Dit is inclusief de opslag van 2% voor het variabele deel van de kostenvoorziening.

Mutatieoverzicht Technische Voorziening voor risico fonds

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Stand per 1 januari	709.425	676.051
Pensioenopbouw	17.296	14.390
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-21.237	-21.071
Toeslagen	0	0
Wijziging rekenrente	64.482	39.513
Rentetoevoeging	-425	1.219
Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing sterftetafels	1.799	0
Wijziging grondslagen i.v.m. nieuwe ervaringssterfte	-3.553	0
Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing kostenvoorziening	-667	0
Wijziging grondslagen i.v.m. toevoeging wezenopslag	373	0
Wijziging regeling pensioenleeftijd	-57	995
Onttrekking voor uitvoeringskosten	-425	-445
Mutaties m.b.t. overlevingskansen	61	-656
Onttrekking/dotatie voorziening zieke deelnemers	-655	1.347
Wijzigingen uit hoofde van overdracht rechten	-1.752	-1.845
Overige mutaties in de Technische Voorziening	513	-73
Stand per 31 december	765.178	709.425

Ultimo boekjaar bedraagt de gemiddeld gewogen discontovoet 1,35% (ultimo 2015: 1,71%). Voor een toelichting op de diverse posten wordt verwezen naar de toelichting op de staat van baten en lasten.

De Technische Voorziening voor risico fonds is naar categorie van deelnemers als volgt samengesteld:

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	243.449	224.826
Gewezen deelnemers	172.258	147.823
Pensioengerechtigden	349.471	336.776
	765.178	709.425

De Technische Voorziening is berekend zonder financieringsachterstand. De Technische Voorziening heeft een langlopend karakter. Per 1 januari 2015 is de pensioenrichtleeftijd verhoogd van 65 naar 67 jaar.

De **voorziening zieke deelnemers** betreft een voorziening voor premievrije voortzetting van de pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid tot de AOW leeftijd (eind 2015: ook tot de AOW-leeftijd) en een voorziening voor het direct ingaand arbeidsongeschiktheidspensioen (uitkering uiterlijk tot de AOW-leeftijd, eind 2015: ook tot de AOW-leeftijd) voor deelnemers die per 31 december ziek zijn en die naar verwachting op grond van de Wet WIA arbeidsongeschikt zullen worden.

15.1.8 Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling is een *collectieve beschikbare premieregeling*. De verplichting van de werkgever is beperkt tot het betalen van zijn bijdrage. Financiële mee- of tegenvallers komen terecht bij de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Mee- of tegenvallers kunnen ontstaan door veranderende beleggingsopbrengsten, door wijziging van de rente, of door verandering van de levensverwachting. Bij de collectieve beschikbare premieregeling wordt voor de collectiviteit van medewerkers periodiek ex ante een vaste pensioenpremie vastgesteld.

De pensioenpremie is vastgesteld op 28,1% van de pensioengrondslag voor een periode van 5 jaar (vanaf 1 januari 2015). Met de vaste pensioenpremie worden pensioenaanspraken ingekocht volgens de middelloonregeling. Jaarlijks wordt een ouderdomspensioen opgebouwd van 1,875% bij een pensioenleeftijd van 67 jaar en een partnerpensioen van 1,3125% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. Het totale pensioen (ouderdoms- en partnerpensioen) is de som van alle jaarlijks opgebouwde pensioenen. Voor het berekenen van de kostendeekkende premie wordt gerekend met een verwacht beleggingsrendement.

Omdat bij de aangesloten ondernemingen per 1 juli 2014 de salarissystematiek is gewijzigd, is per 1 juli 2014 de pensioengrondslag gewijzigd in 12,96 maandsalarissen (inclusief twee toeslagen voor zover individueel toegekend) onder aftrek van een franchise. Het pensioengevend salaris is per 1 januari 2017 fiscaal beperkt tot maximaal € 103.317 (per 1 januari 2016 €101.519) en zal mogelijke toekomstige fiscale wijzigingen volgen. De franchise is bevroren op €13.449 totdat de franchise gelijk is aan de fiscaal minimale franchise. Daarna stijgt de franchise mee met de jaarlijkse indexatie van de fiscaal minimale franchise.

Naast een ouderdomspensioen en een levenslang partnerpensioen op opbouwbasis is er ook een aanvullend levenslang partnerpensioen op risicobasis (samen 70%). Daarnaast is er een extra tijdelijk aanvullend partnerpensioen op risicobasis, een wezenpensioen op risicobasis en een arbeidsongeschiktheidspensioen op risicobasis. De pensioenrichtleeftijd is per 1 januari 2015 verhoogd van 65 naar 67 jaar. Er is geen pensioenopbouw toegestaan na de AOW-gerechtigde leeftijd. Dankzij de eenmalige keuzemogelijkheid kan de werkelijke pensioenleeftijd zo gekozen worden dat deze samenvalt met de geldende AOW-leeftijd. In overeenstemming met artikel 10 van de Pensioenwet kwalificeert de pensioenregeling zich als een uitkeringsovereenkomst.

15.1.9 Toeslagverlening

Het toeslagbeleid is als volgt:

- De toeslagverlening wordt jaarlijks vastgesteld door het bestuur van het fonds.
- De voorwaardelijke toeslagverlening wordt gefinancierd uit overrendementen. De premie bevat geen opslag voor toeslagverlening. Het is niet zeker of en in hoeverre in de toekomst toeslagen worden verleend. Er is geen geld voor gereserveerd.
- Het Bestuur streeft ernaar dat op de Pensioenaanspraken van Deelnemers jaarlijks een toeslag wordt verleend van maximaal de procentuele verhoging van de door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde loonindex 'cao-lonen per maand, exclusief bijzondere beloningen, totaal cao-sectoren' (over het voorgaand kalenderjaar).
- Het Bestuur streeft ernaar dat op de ingegane Pensioenen en opgebouwde Pensioenaanspraken van Pensioengerechtigden respectievelijk Gewezen Deelnemers jaarlijks een toeslag wordt

verleend van maximaal de procentuele verhoging van het door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde consumentenprijsindexcijfer alle huishoudens afgeleid (voorgaand kalenderjaar).

Achterstand op streven koopkracht CDC-regeling vanaf 2006

Indien de feitelijke procentuele verhoging in enig jaar lager is dan de procentuele verhoging waar op grond van het toeslagbeleid naar wordt gestreefd, dan kan het verschil in een later jaar, als het eigen vermogen dan minimaal gelijk is aan het vereiste eigen vermogen conform de eisen van de Pensioenwet en binnen de fiscale randvoorwaarden geheel of gedeeltelijk alsnog door het bestuur worden toegekend.

Het bestuur zal op basis van de dekkingsgraad en herstelkracht van dat moment en op basis van een evenwichtige belangenbehartiging afwegen of het een extra toeslag verleent of dat het de (toekomstige) reserves aanwendt voor het verminderen of afdekken van collectieve risico's.

Verleende toeslagen in vergelijking met salaris- en prijsontwikkeling

	t/m 1-4-2014: jaarlijkse aanpassing salarisschaal vanaf 1-4-2015: jaarlijkse wijziging CBS CAO-lonen ⁸	jaarlijkse wijziging van de CBS consumentenprijsindex ⁷		toeslagen en kortingen	
		periode		actieve deelnemers	gewezen deelnemers / pensioengerechtigden
1-4-2017	1,69%	dec 2015 → dec 2016	0,93%	0,00%	0,00%
1-4-2016	1,53%	dec 2014 → dec 2015	0,54%	0,00%	0,00%
1-4-2015	0,87%	dec 2013 → dec 2014	0,38%	0,00%	0,00%
1-4-2014	0,00%	dec 2012 → dec 2013	1,01%	0,00%	0,00%
1-4-2013	0,25%	dec 2011 → dec 2012	2,00%	- 5,60%	- 5,60%
1-4-2012	0,75%	dec 2010 → dec 2011	2,15%	0,00%	0,00%
1-4-2011	0,00%	dec 2009 → dec 2010	1,73%	0,00%	0,00%
1-4-2010	0,50%	okt 2008 → dec 2009	-0,28%	0,00%	0,00%
1-1-2009	1,50%	okt 2007 → okt 2008	2,53%	0,00%	0,00%
1-1-2008	2,75%	okt 2006 → okt 2007	1,48%	2,75%	1,48%
1-1-2007	2,00%	okt 2005 → okt 2006	1,18%	2,00%	0,90%

15.1.10 Technische voorziening afgedekt door garantiecontract

Niet van toepassing bij compartiment SPDHV.

15.1.11 Technische voorziening voor risico deelnemers

Niet van toepassing bij compartiment SPDHV.

⁷ De gebruikte consumentenprijsindex is: "Consumentenprijsindex alle huishoudens afgeleid (prijsindex 2006 =100)".

⁸ De gebruikte loonindex is: "CBS CAO-lonen per maand, exclusief bijzondere beloningen, totaal CAO-sectoren (2010 =100)".

15.1.12 Overige schulden en overlopende passiva

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Belegd vermogen Stichting Voorziening AOW/Anw DHV	3.304	3.177
Belastingen en premies sociale verzekeringen	420	412
Overige schulden	103	361
Overlopende passiva	333	199
Beleggingen voor risico fonds (credit)	18.692	0
	22.852	4.149

De Stichting Voorziening AOW/Anw DHV (SVA) heeft ten doel het doen van uitkeringen aan gewezen deelnemers ter compensatie van de korting die als gevolg van uitzending op hun AOW-pensioen wordt toegepast.

SVA heeft het beheer van zijn vermogen opgedragen aan compartiment SPDHV van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV. Over het door compartiment SPDHV beheerde vermogen ontvangt SVA een rendement gelijk aan het door compartiment SPDHV van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV behaalde rendement na kosten.

Vanaf 1 januari 2015 vindt de opbouw ter compensatie van de korting als gevolg van uitzending op het AOW-pensioen en de risicoverzekering van het Anw-pensioen plaats bij de Sociale Verzekeringsbank (SVB).

Beleggingen voor risico fonds (credit)

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Vastrentende waarden		
<i>Discreditationair mandaat staatsobligaties;</i>		
Repurchase agreement (repo)	15.876	0
Derivaten*)		
<i>Discreditationair mandaat bedrijfsobligaties</i>		
-Negatieve derivatenpositie	2.291	0
-Overig	31	0
-Variation margin	64	0
	2.386	0
Collateral*)		
<i>Discreditationair mandaat bedrijfsobligaties:</i>		
Ontvangen collateral (liquide middelen)	322	0
Liquide middelen*)		
<i>Discreditationair mandaat staatsobligaties:</i>		
-Te betalen rente Kas Bank	1	0
<i>Discreditationair mandaat bedrijfsobligaties:</i>		
-Bankrekening Kas Bank	105	0
-Te betalen rente Kas Bank	2	0
	108	0
Beleggingen voor risico fonds	18.692	0

Zie ook 15.1.1 beleggingen voor risico fonds (debet)

15.1.13 Risicobeheer en crisisplan

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Het solvabiliteitsrisico is daarmee het belangrijkste risico voor het fonds. Het beleid voor risicobeheer van beleggingen en verplichtingen is verwoord in de ABTN.

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten voor het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- Beleggingsbeleid;
- Toeslagbeleid;
- Het eventueel korten van opgebouwde en ingegane pensioenen.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyse ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruik gemaakt van een jaarlijkse Haalbaarheidstoets (conform nFTK) en een Asset Liability Management-studie (ALM-studie). Een ALM-studie is een analyse in diverse scenario's van de te verwachten ontwikkelingen in de financiële positie van het fonds en van de waarschijnlijkheid ervan, en het risico dat de desbetreffende verwachtingen niet worden gerealiseerd. De uitkomsten van deze analyse vinden hun weerslag in een door het bestuur vast te stellen beleggingsbeleid en strategische beleggingsmix.

Crisisplan

In 2015 heeft het bestuur een financieel crisisplan opgesteld. Het financieel crisisplan beschrijft de maatregelen die het fonds op korte termijn effectief kan inzetten als de financiële positie zoveel verslechtert dat er naar verwachting onvoldoende geld is voor het nakomen van de pensioentoezeggingen.

Als het niet verlenen van toeslagen naar verwachting onvoldoende resultaat geeft om het vereist eigen vermogen te bereiken, dan zal in tweede instantie een of meerdere kortingen worden aangekondigd.

- Het bestuur zal in situaties waarbij het eigen vermogen van een compartiment lager is dan het vereist eigen vermogen, uitgaan van een hersteltermijn van tien jaar. Korten van pensioenen is aan de orde als het vereist eigen vermogen zonder korten niet in tien jaar kan worden bereikt. Een korting wordt evenredig over de herstelperiode verdeeld.
- Als de beleidsdekkingsgraad gedurende maximaal twee jaar lager is dan 100%, worden alle pensioenen verlaagd, zodat de dekkingsgraad 100% wordt. Als de korting hoger zou moeten zijn dan 5%, dan zal die worden beperkt tot 5%.
- Als de beleidsdekkingsgraad gedurende maximaal vijf jaar lager is dan de MVEV-dekkingsgraad (als gevolg van wettelijke vereisten), worden alle pensioenen onvoorwaardelijk verlaagd zodat de dekkingsgraad gelijk wordt aan de MVEV-dekkingsgraad. Als de onvoorwaardelijke korting hoger moet zijn dan 5%, dan wordt de korting gefaseerd uitgevoerd in stappen van max. 5% per jaar.
- Als een meerjarige korting, die afzonderlijk lager zijn dan 0,5% per jaar, moet worden doorgevoerd, wordt de periode waarover de korting mag worden uitgesmeerd verkleind, zodat de jaarlijkse korting minimaal 0,5% per jaar wordt.

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico voor het fonds is het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen die door de toezichthouder worden opgelegd (*Pensioenwet artikelen 131-133*). Als de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op de opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds opgebouwde en ingegane pensioenen moet verminderen (*PW 134*).

De aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	2016	2015*)
Dekkingsgraad per 1 januari	102,4%	105,1%
Premie	-0,1%	0,1%
Uitkering	0,1%	0,2%
Indexering	0,0%	0,0%
Wijziging rekenrente	-8,5%	-5,8%
Overrendement	9,3%	3,3%
Wijziging grondslagen	0,3%	0,0%
Overig	-1,1%	-0,5%
Dekkingsgraad per 31 december	102,4%	102,4%

*) cijfers 2015 zijn aangepast om vergelijkbaar te maken met 2016. Dit komt door andere berekeningsmethodiek.

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen dient het fonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de fondsspecifieke restrisico's (na afdekking). De buffers plus de pensioenverplichtingen heten samen het vereist vermogen. Het vereist vermogen gedeeld door de pensioenverplichtingen heet de vereiste dekkingsgraad.

De hierboven vermelde aanwezige dekkingsgraad van 102,4% (2015: 102,4%) wordt vergeleken met de uit het onderstaande overzicht af te leiden *vereiste dekkingsgraad*. De vereiste dekkingsgraad bedraagt € 941.332 gedeeld door € 765.178 is 123,0% (2015: € 885.813 gedeeld door € 709.425 is 124,9%). In geld uitgedrukt is er ultimo 2016 een tekort tussen de vereiste dekkingsgraad en de aanwezige dekkingsgraad van € 157,4 miljoen.

Het **tekort op FTK-grondslagen** is als volgt:

(in duizenden euro's)	2016	2015
Technische Voorziening volgens jaarrekening	765.178	709.425
Buffers:		
S1 Renterisico	35.208	33.761
S2 Risico zakelijke waarden	111.955	127.643
S3 Valutarisico	49.292	41.610
S4 Grondstoffenrisico	13.759	15.502
S5 Kredietrisico	16.942	40.208
S6 Verzekeringstechnisch risico	20.583	19.455
S10 Actief risico	2.571	6.908
Diversificatie-effect	-74.156	-108.699
Totaal S (vereiste buffers)	176.154	176.388
Vereist vermogen (art. 132 Pensioenwet)	941.332	885.813
Aanwezig vermogen (Totaal activa – schulden = pensioenvermogen)	783.895	726.073
Reservetekort (-)	-157.437	-159.740

Voor de berekening van de buffers past het fonds de standaardmethode toe. Voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische beleggingsmix in de evenwichtssituatie.

Marktrisico's (S1 - S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico en het valutarisico. Marktrisico omvat het risico van daling van koersen, dividendinkomsten en rente-inkomsten vanwege negatieve ontwikkelingen in de financiële markten. De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. De overall marktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

Renterisico (S1)

Zowel de waarde van obligaties als de (nominale) Technische Voorziening zijn gevoelig voor fluctuaties in de rente. De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Het fonds heeft als beleid om bij de gekozen strategische beleggingsmix het renterisico af te dekken door het grootste deel van de obligaties onder te brengen in fondsen die beleggen in obligaties met een lange looptijd.

Bij een dekkingsgraad die gelijk is aan de vereiste dekkingsgraad bedraagt de gewenste renteafdekking 50%. Het renteafdekkingsbeleid met behulp van een renteafdekkings/dekkingsgraad matrix is aangepast en is in 2016 geïmplementeerd. Het gewenste percentage renteafdekking ademt mee met de hoogte van de actuele dekkingsgraad. De gewenste renteafdekking is $50\% \times [\text{actuele dekkingsgraad} / \text{vereiste dekkingsgraad}]$. Bij de actuele dekkingsgraad van 102,4% eind 2016 bedraagt de gewenste renteafdekking 41,6% (2015: 41,1%).

Eind 2016 is de nominale renteafdekking 33,7% (2015: 35,2%).

<i>(bedragen in duizenden euro's)</i>	31 december 2016		31-12-2015
	Balanswaarde	Duration	Duration
Duration van de vastrentende waarden	313.565	15,3	13,9
Duration van de (nominale) Technische Voorziening	765.178	18,6	18,0

Inflatierisico

Inflatierisico is het risico dat door inflatie het fonds onvoldoende in staat is door toeslagverlening de koopkracht van de pensioenen op peil te houden.

Het inflatierisico wordt gemitigeerd door te beleggen in zakelijke waarden. Ook is het inflatierisico gemitigeerd doordat er is gekozen voor een renteafdekking die zich beperkt tot het gebruik van langlopende obligaties..

Prijsrisico

Prijsrisico is het risico van waardedaling van een individuele belegging door de ontwikkeling van marktprijzen. De marktwaarderingen worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het marktrisico en het prijsrisico worden gemitigeerd door diversificatie in de beleggingsmix.

De aandelenportefeuille is naar regio als volgt samengesteld:

<i>(in miljoenen euro's)</i>	31 december 2016		31 december 2015	
		%		%
Europa	157	43%	134	42%
Japan	19	5%	18	6%
Pacific Basin excl. Japan	74	21%	67	21%
Verenigde Staten	102	28%	89	28%
Zuid en Midden Amerika	8	2%	6	2%
Afrika	4	1%	3	1%
	363	100%	316	100%

Valutarisico (S3)

Het totaalbedrag dat niet in euro's wordt belegd bedraagt ultimo 2016 27% van de beleggingsportefeuille (2015: 26%). Het valutarisico van zakelijke waarden wordt niet afgedekt.

<i>(in miljoenen euro's)</i>	2016	2015
Euro (geen valutarisico)	575	540
Amerikaanse dollar - niet afgedekt	193	170
Japanse yen – niet afgedekt	19	18
	787	728

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen door faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer gedacht worden aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van het kredietrisico is het tegenpartijrisico. Dit is het risico dat de tegenpartij waarmee het fonds transacties is aangegaan niet kan leveren (in stukken of in geld) terwijl het fonds wel al betaald heeft of stukken heeft geleverd.

Het kredietrisico wordt gemitigeerd door het spreiden van de beleggingen over verschillende kredietwaardige (minimaal investment grade) landen en bedrijven.

Het volgende overzicht toont de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende waarden portefeuille:

<i>(in miljoenen euro's)</i>	31 december 2016	%	31 december 2015	%
AAA	159.043	52%	80.154	25%
AA	10.820	4%	121.932	38%
A	34.333	11%	22.212	7%
BBB	105.796	34%	83.499	26%
Lager dan BBB	11.204	4%	15.430	5%
Geen rating	-13.033	-4%	39	0%
	308.163*)	100%	323.266	100%

*) Dit bestaat uit staatsobligaties (€ 136.531) en bedrijfsobligaties (€ 171.632)

Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's) (S6)

Het **langlevenrisico** is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Het is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan verwacht, waardoor de premie en het pensioenvermogen onvoldoende zijn voor de pensioenopbouw resp. pensioenuitkeringen. Door toepassing van prognosetafels met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Het **overlijdensrisico** is het risico dat het fonds bij vroegtijdig overlijden van een actieve deelnemer een partnerpensioen moet uitkeren waarvoor onvoldoende voorzieningen zijn getroffen. Ter gedeeltelijke dekking van dit risico worden overlijdensrisicokapitalen herverzekerd bij Zwitserleven op stoploss basis. Eind 2014 is voor een periode van twee jaar (2015-2016) het contract met Zwitserleven verlengd. Alle overlijdensrisicokapitalen boven een bepaald bedrag (periode 2015-2016: circa € 3,5 miljoen), het zogenaamde eigen behoud, komen voor rekening van de herverzekeraar.

Het **arbeidsongeschiktheidsrisico** is het risico dat het fonds voor arbeidsongeschikten een arbeidsongeschiktheidspensioen moet toekennen en jaarlijks pensioen moet opbouwen waarvoor geen premie meer wordt ontvangen.

Voor het overlijdensrisico en het arbeidsongeschiktheidsrisico wordt een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn.

Dit risico wordt beheerst doordat in de strategische mix met uitzondering van het niet-beursgenoteerd vastgoed (5% van de portefeuille) alle beleggingen snel te gelde zijn te maken.

Concentratierisico (S8)

Concentraties kunnen ertoe leiden dat het fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan er ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering.

Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen maakt het bestuur gebruik van diversificatie voor beleggen in landen, regio's en tegenpartijen. De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabellen die zijn opgenomen bij de toelichting op het prijsrisico en het kredietrisico.

Grote posten (meer dan 2% van het balanstotaal) zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Per 31 december 2016 zijn de grote posten staatsobligaties Duitsland (€ 84 miljoen) en Nederland (€ 71 miljoen).

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Hiervoor wordt geen buffer aangehouden.

Actief risico (S10)

Actief risico is het risico op actief belegde zakelijke waarden.

Systeemrisico

Systeemrisico is het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

Specifieke financiële instrumenten (derivaten)

Derivaten vormen als afgeleide beleggingsinstrumenten geen aparte beleggingscategorie. De fondsbeheerders mogen slechts van derivaten gebruik maken als dit het risico van de beleggingen verlaagt. Met de invoering van het discreditationair mandaat in oktober 2016 wordt door het fonds gebruik gemaakt van derivaten.

15.1.14 Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Er zijn geen activa en verplichtingen die niet in de balans zijn opgenomen.

15.1.15 Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het fonds, de bestuurders van het fonds en de aangesloten ondernemingen.

Transacties met bestuurders

De leden van het bestuur die niet op de loonlijst staan van de werkgever ontvangen een honorarium. Er zijn geen leningen verstrekt aan bestuurders en er is geen sprake van andere vorderingen op bestuurders.

Overige transacties met verbonden partijen

Met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling is tussen het fonds en de aangesloten ondernemingen een uitvoeringsovereenkomst gesloten.

15.1.16 Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

De pensioenpremie bedraagt 28,1% van de pensioengrondslag voor compartiment SPDHV. Deze premie is gebaseerd op afspraken met het voormalige fonds Stichting Pensioenfonds DHV en is voor vijf jaar tot en met 2019 overeengekomen. Voor alle medewerkers bedraagt de werknemersbijdrage in de premie 8,2% van de pensioengrondslag.

In 2016 betaalden werkgever en werknemers 19,9% respectievelijk 8,2% van de totale premie van 28,1% van de pensioengrondslag.

Nieuwe medewerkers van de aangesloten ondernemingen na 1 januari 2015 worden deelnemers in het compartiment SPDHV. Door de instroom van alle nieuwe deelnemers in het compartiment SPDHV ontstaat mogelijk een verschil in vergrijzing tussen de compartimenten met als gevolg een verschil in de actuarieel benodigde premie per compartiment voor de jaarlijkse opbouw. Dit verschil zal worden vereffend tussen de compartimenten door een correctie op de verdeling van de inkomende vaste pensioenpremie over de beide compartimenten. Deze vereffening is het bestuur overeengekomen in de uitvoeringsovereenkomst met de aangesloten ondernemingen.

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Premiebijdrage van werkgever	12.063	11.502
Premiebijdrage van werknemers	5.030	4.768
Premievereffening SPDHV – SPH	-181	-71
	16.912	16.199
<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Feitelijke ontvangen premie	16.912	16.199
Kostendekkende premie (gedempt)	13.926	13.377
Zuivere kostendekkende premie (excl. VEV opslag, incl. kostenopslag)	17.383	14.816
Zuivere kostendekkende premie (incl. VEV opslag en kostenopslag)	21.682	18.420

Het verschil tussen de zuivere kostendekkende premie (excl. VEV opslag, incl. kostenopslag, € 17.383) en de feitelijke ontvangen premie (16.912) komt ten laste van het resultaat van het fonds.

De **zuivere** kostendekkende premie is berekend met de *actuele* gepubliceerde RTS per 31 december van het voorgaand boekjaar.

Per 1 januari 2015 hanteert het fonds een kostendekkende premie op basis van verwacht rendement conform het Besluit FTK. Deze methode zorgt ervoor dat de kostendekkende premie minder afhankelijk is van de aanzienlijke (korte termijn) volatiliteit van de RTS. Daarnaast sluit deze

systematiek goed aan bij de vaste premieafspraken voor een langere periode tussen het fonds en de aangesloten ondernemingen, die kenmerkend is voor het CDC-karakter van de pensioenregeling. Het verwacht rendement op vastrentende waarden is gebaseerd op de DNB rentetermijnstructuur per 1 januari 2015. Dit rendement staat vast voor de periode 2015-2019. Voor het verwacht rendement op aandelen is uitgegaan van een meetkundig rendement van 6,75% na kosten. Deze meetkundige rendementen zijn gelijk aan de maximale parameters, zoals vastgelegd in artikel 23a, eerste lid van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen. Het gemiddeld verwacht rendement is door toepassing van de prudentere strategische beleggingsmix lager dan maximaal is toegestaan.

De **gedempte kostendeekkende premie** is als volgt samengesteld:

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking	7.652	7.117
Opslag voor het bij de aangroei van de pensioenverplichtingen behorende vereist eigen vermogen	1.905	1.779
Opslag kosten pensioenbureau voor pensioenbeheer	543	810
Onttrekking uit TV voor uitvoeringskosten	-425	-408
Indexatiekoopsom minus opslag voor VEV *)	4.251	4.079
	13.926	13.377

*) De toeslagambitie van het fonds: een gecombineerde loon/prijsindex van 1,25% in het eerste jaar, toegroeiend naar een gemiddeld niveau van 2,25% na 5 jaar.

15.1.17 Premiebijdragen voor risico deelnemers

Niet van toepassing bij compartiment SPDHV.

15.1.18 Beleggingsresultaten voor risico fonds

<i>(in duizenden euro's)</i>	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
2015				
Vastgoed	1.098	8.318	44	9.460
Aandelen	0	23.726	-102	23.624
Vastrentende waarden	0	1.403	-85	1.318
Grondstoffen		-10.604	-54	-10.658
Liquide middelen	12			12
	1.110	22.843	-197	23.756
Rendement vermogen SVA	-102			-102
Advies vermogensbeheer			-115	-115
Overige kosten vermogensbeheer			-43	-43
Allocatie algemene uitvoeringskosten naar vermogensbeheer			-482	-482
	1.008	22.843	-837	23.014

<i>(in duizenden euro's)</i>	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
2016				
Vastgoed	1.569	-535	45	1.079
Aandelen	3	31.273	-88	31.188
Vastrentende waarden	2.334	39.375	-309	41.400
Grondstoffen		4.169	-44	4.125
Derivaten	13	-11.345		-11.332
Liquide middelen	-34	-1.052		-1.086
	3.885	61.885	-396	65.374
Rendement vermogen SVA	-279			-279
Advies vermogensbeheer			-58	-58
Overige kosten vermogensbeheer			-112	-112
Allocatie algemene uitvoeringskosten naar vermogensbeheer			-451	-451
	3.606	61.885	-1.017	64.474

De kosten van vermogensbeheer in de tabel zijn alleen de **gefactureerde** kosten van vermogensbeheerders en transactiekosten. Het fonds heeft geen inzicht in de transactiekosten van de onderliggende fondsen en deze kunnen derhalve niet geschat worden.

De Stichting Voorziening AOW/Anw DHV (SVA) heeft het beheer van zijn vermogen opgedragen aan compartiment SPDHV van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV overeenkomstig de beleggingsmix van SPDHV. Over het door compartiment SPDHV beheerde vermogen ontvangt SVA een rendement dat procentueel gelijk is aan het door compartiment SPDHV behaalde rendement na kosten.

15.1.19 Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

Niet van toepassing bij compartiment SPDHV.

15.1.20 Mutatie vordering herverzekeringsdeel Technische Voorziening

Niet van toepassing bij compartiment SPDHV.

15.1.21 Herverzekering

Niet van toepassing bij compartiment SPDHV.

15.1.22 Overige baten

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Overige rentebaten (niet toe te rekenen aan beleggingsresultaten)	-1	1
	-1	1

15.1.23 Pensioenuitkeringen eigen beheer

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Prepensioen	991	1.435
Ouderdomspensioen	17.332	16.605
Partnerpensioen	3.046	2.893
Wezenpensioen	39	43
Arbeidsongeschiktheidspensioen	123	128
	21.531	21.104
Afkoop pensioen	11	23
	21.542	21.127
Ontvangen uitkeringen uit herverzekerde rechten van deelnemers	-20	-20
	21.522	21.107

15.1.24 Uitvoeringskosten pensioenbeheer

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
- Bestuur en commissies	333	423
- Pensioenbureau	541	698
- Controle en toezicht	157	163
- Advies	83	111
- Eenmalige kosten	24	42
	1.138	1.437
Bijdrage werkgever	-145	-145
Allocatie algemene uitvoeringskosten naar vermogensbeheer	-450	-482
	543	810

Vanaf 1 januari 2015 worden de kosten van leden van het bestuur, verantwoordingsorgaan en adviescommissies voor zover in dienst bij door de aangesloten ondernemingen doorbelast naar het fonds. Jaarlijks worden de tarieven, in overleg met de aangesloten ondernemingen, door het fonds vastgesteld. Tevens zijn vanaf 1 januari 2015 de kosten van leden die niet op de loonlijst staan van de werkgever voor rekening van het fonds. Voorheen werden beide kosten voor compartiment SPDHV door de werkgever gedragen.

Om compartiment SPDHV hiervoor te compenseren, ontvangt het fonds van de werkgever een bijdrage van € 145.000 (inclusief btw) in de uitvoeringskosten. Deze afspraak geldt voor de periode van 1 januari 2015 tot en met 31 december 2019.

De post **bestuur en commissies** betreft bestuurskosten en kosten van de visitatiecommissie en het verantwoordingsorgaan.

De post **pensioenbureau** betreft de door de HaskoningDHV Nederland B.V. in rekening gebrachte salarissen, sociale lasten en overige personeelskosten. De kosten van de werkzaamheden die worden verricht voor de Stichting AOW/Anw DHV worden doorberekend aan deze stichting en zijn op de personeelskosten in mindering gebracht. Daarnaast bestaat de post **pensioenbureau** uit kosten van automatisering, huisvesting, communicatie en overige kosten.

De post **controle en toezicht** betreft de kosten van de accountant, de actuariële ondersteuning en heffingen en contributies.

Het honorarium van de externe accountant voor onderzoek van de jaarrekening en verslagstaten is € 26.900 (incl. BTW).

De post **advies** betreft actuariële advieskosten en juridische advieskosten.

De post **eenmalige kosten** betreft dit jaar onder andere een Quinto-P onderzoek en de bouw van een nieuwe website.

15.1.25 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariële berekende waarde van het effect op de Technische Voorziening van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en partnerpensioen. Vooral omdat de rente primo 2015 (1,71%) waarmee de pensioenopbouw in 2016 wordt berekend lager is dan de rente primo 2015 (1,88%) is deze post van € 17,3 miljoen toegenomen ten opzichte van 2015 (€ 14,4 miljoen).

15.1.26 Rentetoevoeging Technische Voorziening

De Technische Voorziening is opgerent met -0,06%, zijnde de eenjaarsrente in de door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur per 31 december 2015 (vorig jaar: 0,181%).

15.1.27 Onttrekking uit Technische Voorziening voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariële berekend en opgenomen in de Technische Voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de Technische Voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt voor de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

15.1.28 Onttrekking uit Technische Voorziening voor uitvoeringskosten

Toekomstige uitvoeringskosten worden vooraf berekend en opgenomen in de Technische Voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de Technische Voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt voor de financiering van de kosten van de verslagperiode.

15.1.29 Wijziging rekenrente

(in duizenden euro's)	2016	2015
Effect op TV door wijziging rekenrente	64.482	29.984
Effect op TV door vervallen rentemiddeling	0	-7.714
Effect op TV door overgang naar nieuwe UFR-methodiek	0	17.243
	64.482	39.513

Jaarlijks wordt per 31 december de Technische Voorziening herrekend met de actuele rentetermijnstructuur. In 2016 steeg de Technische Voorziening met € 64,5 miljoen door een daling van de rekenrente van 1,71% naar 1,35%. Hetzelfde effect deed zich voor in 2015, toen steeg de Technische Voorziening met € 39,5 miljoen door een daling van de rekenrente van 1,88% naar 1,71%. Met ingang van 1 januari 2015 is de driemaandsmiddeling vervallen en daarnaast is met ingang van 15 juli 2015 de UFR-methodiek gewijzigd. Om het effect van het vervallen van de driemaandsmiddeling, het effect van de UFR-methodiekwijziging en het effect van de rentewijziging te bepalen heeft het fonds de volgende volgorde van behandeling gehanteerd:

1. Technische analyse op basis van rentetermijnstructuur met driemaandsmiddeling en oude UFR-methodiek;
2. Effect rentewijziging per 31 december 2015 op basis van driemaandsmiddeling en oude UFR-methodiek;
3. Effect vervallen rentemiddeling per 31 december 2015;
4. Effect overgang naar nieuwe UFR-methodiek per 31 december 2015.

15.1.30 Wijziging overige actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien voor de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hiervoor wordt extern actuariel advies ingewonnen. Dit betreft de veronderstellingen voor sterfte, langlevens, ziekte en arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking als voor de populatie van het fonds. De vaststelling door het bestuur van de toereikendheid van de Technische Voorziening op basis van schattingen en oordelen is inherent onzeker. Het effect wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

15.1.31 Wijziging grondslagen i.v.m. levensverwachting

Het fonds maakt gebruik van de zogenaamde prognosetafels van het Actuarieel Genootschap (AG). In 2016 heeft het AG de prognosetafel 2016 uitgebracht. De Technische Voorziening per 31 december 2016 is gebaseerd op deze overlevingsgrondslagen.

Ook houdt het fonds er rekening mee dat de gemiddelde levensverwachting van de deelnemers in het fonds hoger is dan het landelijk gemiddelde in de prognosetafels van het Actuarieel Genootschap. Dit heet ervaringssterfte. Ultimo 2016 wordt hiervoor gebruik gemaakt van S&V Ervaringssterfte 2016. Dit maakt een fondsspecifieke correctie op de landelijke prognosetafels door rekening te houden met de bedrijfstak van het fonds (commerciële dienstverlening) en het inkomen van de deelnemers in het fonds.

15.1.32 Wijziging grondslagen i.v.m. aanpassing kostenvoorziening

Pensioenfondsden dienen een toereikende voorziening te hebben voor toekomstige kosten. Bij de toetsing van deze kostenvoorziening wordt uitgegaan van een scenario waarbij de werkgever wegvalt als sponsor. Het fonds moet dan een voorziening voor kosten gevormd hebben om de opgebouwde pensioenen af te kunnen wikkelen zonder bijdragen van de werkgever.

Recent heeft het pensioenfondsbestuur onderzoek uitgevoerd naar een adequate hoogte van de kostenvoorziening. Op grond hiervan besloot het bestuur in 2016 een kostenvoorziening te hanteren van een bedrag van € 1,791 miljoen plus 2% van de Technische Voorziening.

15.1.33 Saldo overdracht van rechten voor risico fonds

Waardeoverdracht betreft de ontvangst van of overdracht aan het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of de nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangekocht voor de inkoop van pensioenrechten voor de deelnemer.

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Overgenomen pensioenverplichtingen	-235	-92
Overgenomen pensioenverplichtingen SVA	-32	-3
Overgedragen pensioenverplichtingen	1.720	1.666
	1.453	1.571

Het resultaat op overgenomen (inkomende) en overgedragen (uitgaande) waardeoverdrachten kan worden verklaard door de verschillen tussen de actuariële grondslagen waarmee de overdrachtswaarde wordt bepaald en de actuariële grondslagen waarmee de toevoeging respectievelijk vrijval uit de Technische Voorziening wordt bepaald. De verschillen in de actuariële grondslagen worden vooral verklaard door het verschil in gehanteerde (wettelijk) voorgeschreven rente.

15.1.34 Mutatie Technische Voorziening voor risico deelnemer

Niet van toepassing bij compartiment SPDHV.

15.1.35 Mutatie herverzekeringsdeel Technische Voorziening

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Mutatie herverzekeringsdeel Technische Voorziening (herverzekerde rechten)	7	9
	7	9

15.1.36 Overige lasten

<i>(in duizenden euro's)</i>	2016	2015
Premie risicoherverzekering Zwitserleven	38	26
	38	26

15.2 Bestemming van het saldo van baten en lasten

Er is geen bepaling over de bestemming van het saldo van baten en lasten van compartiment SPDHV opgenomen in de statuten van het fonds. Het positieve saldo van de staat van baten en lasten à € 2,1 miljoen is toegevoegd aan de algemene reserve.

15.3 Gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn geen gebeurtenissen na balansdatum.

15.4 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV te Amersfoort is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016 ten behoeve van het compartiment SPDHV.

Onafhankelijkheid

Als waarmederkend actuaire ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 3,9. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 149.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen. Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van de artikelen 131 (minimaal vereist eigen vermogen) en 132 (vereist eigen vermogen).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van compartiment SPDHV van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen. Hoewel het compartiment voldoet aan de wettelijke vereisten omtrent toeslagverlening, is het daadwerkelijk verlenen van toeslagen de komende jaren onwaarschijnlijk.

Amstelveen, 13 juni 2017

drs. H. Zaghdoudi AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

16. Overig

16.1 Verklaring compliance officer

Het pensioenfonds heeft een gedragscode die wordt nageleefd door de verbonden personen. Doel van deze gedragscode is het stellen van regels en richtlijnen teneinde belangenconflicten tussen het pensioenfonds en betrokkenen in privé te voorkomen. Daarnaast regelt de gedragscode hoe moet worden omgegaan met vertrouwelijke informatie van het pensioenfonds. De gedragscode bevordert de transparantie en zorgt ervoor dat alle betrokkenen, ook voor hun eigen bescherming, duidelijk weten wat wel en niet geoorloofd is.

Het pensioenfonds heeft het Nederlands Compliance Instituut (NCI) als externe compliance officer aangesteld. De externe compliance officer houdt toezicht op de naleving van de gedragscode door verbonden personen van het pensioenfonds. Alle verbonden personen dienen volledig transparant te zijn in hun nevenfuncties en in de relatiegeschenken en uitnodigingen die hen worden aangeboden. Hier dienen zij melding van te maken of goedkeuring voor te vragen. Meer specifiek heeft de compliance officer in de uitvoering van haar werkzaamheden de meldingen en goedkeuringen met betrekking tot belangenconflicten, nevenfuncties, (relatie)geschenken en uitnodigingen beoordeeld en geadministreerd.

De compliance officer meldt in haar rapportage aan het bestuur dat zij in het rapportagejaar 2016 geen overtredingen van de Gedragscode heeft geconstateerd en komen zij tot de conclusie dat er in geen strijdigheden met de Gedragscode aan de orde zijn geweest.

16.2 Controleverklaring onafhankelijke accountant

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV te Amersfoort gecontroleerd. Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV (SPHDHV) is een multi-ondernemingspensioenfonds en de jaarrekening is opgesteld met een onderscheid naar de gescheiden compartimenten voor de (voormalige) Stichting Pensioenfonds Haskoning (SPH) en de (voormalige) Stichting Pensioenfonds DHV (SPDHV).

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV op 31 december 2016 en van het resultaat over 2016, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2016;
- de staat van baten en lasten over 2016;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen, waaronder de toelichting jaarrekening voor compartiment SPH en voor compartiment SPDHV.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds HaskoningDHV (hierna: de stichting) zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 6,8 miljoen (compartiment SPH € 2,9 miljoen en compartiment SPDHV € 3,9 miljoen)
Toegepaste benchmark	0,5% van het pensioenvermogen, zijnde het totaal van de technische voorziening voor risico fonds, technische voorziening afgedekt door garantiecontract, technische voorziening voor risico deelnemers en het stichtingskapitaal en reserves. Wij rekenen de materialiteit voor de jaarrekening als geheel toe aan elk van de compartimenten op basis van het pensioenvermogen.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie per compartiment van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritische grens bevindt. Gelet op de beleidsdekkingsgraad die zich ultimo 2016 voor compartiment SPDHV rondom de vereiste dekkingsgraad bevindt, hebben wij de materialiteit gesteld op 0,5% van het pensioenvermogen.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de € 149.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Risico	Onze controleaanpak
Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
<p>De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling en wordt berekend per compartiment.</p> <p>De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de compartimenten van de stichting voldoende buffers heeft.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad per compartiment niet juist wordt vastgesteld.</p>	<p>Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad per compartiment.</p> <p>De balans en daarmee de dekkingsgraad per compartiment per 31 december 2016 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van per compartiment beoordeeld op basis van het actuariële rapport van de certificerend actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maand-dekkingsgraden.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandtoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar betroffen key items: de aanpassing van de prognosetafels, de ervaringssterfte, de kostenopslag en de indexatie bij compartiment SPH. - Daarnaast heeft de certificerend actuaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de dekkingsgraad per compartiment gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaris.

Risico	Onze controleaanpak
Waardering en toelichting van beleggingen	
<p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen), maar er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van onafhankelijke taxaties, netto contante waarde berekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen.</p> <p>De waarderingonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties en netto contante waarde berekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreffen dit de posities in compartiment SPDHV. Dit compartiment heeft posities in niet-(beurs)genoteerde vastgoedfondsen die inherente waarderingonzekerheid kennen doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers gecorrigeerd voor kasstromen en marktontwikkelingen tot aan balansdatum.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in paragraaf 13.4 en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 14.1 en 15.1 "Beleggingen voor risico fonds". Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2016 € 899 miljoen is belegd in deze niet-(beurs)genoteerde fondsen, maar dat € 22 miljoen illiquide is. Dit betreft 2,3% van de totale beleggingen.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de niet-(beurs)genoteerde beleggingen niet juist gewaardeerd zijn.</p>	<p>Bij de controle van de beleggingen hebben wij gebruik gemaakt van de werkzaamheden van de een andere accountant. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel, hebben wij met de andere accountant de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de beleggingen, rekening houdend met omvang en risicoprofiel van de beleggingen, en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan. Door deze werkzaamheden, gecombineerd met de hierna beschreven werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2016.</p> <ul style="list-style-type: none"> - De waardering van belangen in dagelijks verhandelbare beleggingsfondsen hebben wij zelfstandig afgestemd met de prijsbron. Wij hebben vastgesteld voor deze beleggingen dat er sprake is van een actieve markt doordat de intrinsieke waarde dagelijks wordt gepubliceerd en deze intrinsieke waarde de basis is voor dagelijkse toe- en uittreding tot het fonds door het (institutionele) beleggers. - Voor de posities in niet-dagelijks verhandelbare beleggingsfondsen, hebben wij de waardering geverifieerd met gecontroleerde jaarrekeningen 2016 van deze fondsen. Waar deze (nog) niet beschikbaar zijn omvat onze controle aansluiting met de meeste recente (niet gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, waar van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen en marktontwikkelingen tot aan balansdatum, alsmede onderzoek van de uitkomsten van back-testing procedures (met gecontroleerde jaarrekeningen). <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen onderzocht.</p>
Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen	
<p>De technische voorzieningen betreffen significante posten in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en</p>	<p>Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaire van de stichting. De certificerend actuaire onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal</p>

Risico	Onze controleaanpak
<p>schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag; namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte per compartiment, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven in paragraaf 13.4 en een nadere toelichting opgenomen in toelichting 14.1.7 en 15.1.7 'Voorzieningen voor risico fonds'. Uit deze toelichting blijkt dat (schattings)wijzigingen hebben plaatsgevonden door toepassing van de meest recente prognosetafels, de aanpassing van de ervaringssterfte op basis van nader onderzoek en de aanpassing van de kostenopslag. Volgens deze toelichting is de voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds voor compartiment SPH en voor compartiment SPDHV hierdoor respectievelijk € 0,2 miljoen en € 2,4 miljoen lager uitgekomen.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd zijn.</p>	<p>specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2016. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels en de effecten van de wijzigingen hierin, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2016 per compartiment. Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaaris.</p> <p>Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaaris en met gebruikmaking van onze eigen actuariële specialist, gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn.</p>
Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen (vervolg)	
	<p>Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden per compartiment uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse.</p>

Risico	Onze controleaanpak
Uitvoering van beleggingsadministratie en herverzekering bij uitvoeringsorganisaties	
<p>De stichting heeft een belangrijk deel van de pensioenvoorziening van compartiment SPH herverzekerd bij een derde partij. Daarnaast heeft de stichting de beleggingsadministratie uitbesteed aan een derde partij</p> <p>Het bestuur blijft conform wetgeving eindverantwoordelijk voor de gehele dienstverleningsketen. De financiële informatie die ontvangen wordt van deze partijen is opgenomen in de jaarrekening van de stichting. Het bestuur heeft ervoor gekozen om de administratie met betrekking tot de verzekerde aanspraken ook zelfstandig te voeren. Hiertoe heeft gedurende 2016 de inrichting van de pensioenadministratie plaats gevonden. Daarnaast voert de stichting een zelfstandige beleggingsadministratie ter controle van de uitbestede beleggingsadministratie. De stichting heeft dit toegelicht in toelichting 14.1.3 'Herverzekeringsdeel van de voorziening' en toelichting 14.1.14 'Risicobeheer' van de jaarrekening.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de uitbestede processen niet goed worden beheerst en dat de ontvangen financiële informatie van de uitbestedingspartijen niet betrouwbaar is.</p>	<p>Voor zover relevant voor onze controle van de jaarrekening, hebben wij de juistheid van de basisgegevens bij de herverzekeringsmaatschappij en de betrouwbaarheid van de vastleggingen door de uitvoeringsorganisatie getoetst op basis van vergelijking van de zelfstandige vastleggingen van de stichting en de rapportages van de uitvoeringsorganisatie. Verder hebben wij gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd zoals cijferanalyses en deelwaarnemingen gericht op de uitkomsten van de relevante financiële informatiestromen.</p>

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het verslag van het bestuur;
- de overige gegevens;
- de andere informatie, bestaande uit het voorwoord, de kerncijfers, het pensioenfonds, de organisatiestructuur, governance-aspecten, risicomanagement, financiën compartiment SPH en financiën compartiment SPDHV, verantwoordingsorgaan, visitatiecommissie, personalia en bijlagen pensionering en overlijden en de begrippenlijst.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het verslag van het bestuur en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;

- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan het bestuur dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met het bestuur over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Den Haag, 13 juni 2017

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. S.B. Spiessens RA

17. Pensionering en overlijden SPH

Pensionering

In het verslagjaar gingen de volgende (ex-)deelnemers met pensioen:

F.I. Battes	W.F. Goedkoop	E.H. Smidt
J.F. van Beemen	E.D. van de Gronden	J. Teeuwen
P.C.M. Blomjous	J. Heije	J.R.M. de Gier - Tetteroo
R.J. de Boer	A.L.W. Landa	S. van Veen
J.A.J.M. Dekkers	W. Maaskant	M.J. van der Ven
F. van Driel	J.J.M. Mathijssen	J.R. Vermeesch
H.J. Eeftink	R.U.S. Pierau	T.D. Vis
P.J.P. Farrow	C.F. Reijs	P. van Willigen-van Vliet
E. Frank	A.H.H.M. Schomaker	J. van der Weg
A.J.B. Gijsbers	G.J. Sluimer	J.M.H. van der Zande

Overlijden

In 2016 ontvingen wij bericht van het overlijden van de deelnemers:

D. de Vries

In 2016 ontvingen wij bericht van het overlijden van de gewezen deelnemers:

R.A. Velthuis

In 2016 ontvingen wij bericht van het overlijden van de gepensioneerden:

J.T. de Haan	P.W. Roest	W.L.P. Stapelkamp
E.W. den Hertog	J.C.A. Schotanus	A.M. Sutmuller
R.T.M. de Moor	G. Schultze Kool	R.P. van der Zee
T.I. Pasma	M.T. Smit	

18. Pensionering en overlijden SPDHV

Pensionering

In het verslagjaar gingen de volgende (ex-)deelnemers met pensioen:

P.J. van der Aar	T.J. Haartsen	G.J. te Nuijl
R. van Altena	H.W.G.M. van Heeswijk	H.B. te Pas
W.F.E.G. Amkreutz	B.J.M.G. Hendriks	R.G. Petronilia
W.M. Schut - Boerssen	A.J. Hendrikx	V. Prins
R.M. Bom	C. Hoekstra	H.A. Hoogstraaten - Raasveld
T. de Bree	D. Jansen	J. Sonneveld
J.A.M. de Bresser	J. de Jong	J.M. van Stralen
P. Buisman	S.F.M. Krielen - Koot	J.H. van der Veen
F.H.J. Buskens	A.J.B. Kroese	M.L.J. Eijspaart - Visser
S.H.J. Buurman	H.J. de Lange	J.H.E. Vissers
W.C. Dekker	J.D. Leenen	M. Verwer - Vonhoff
U.L. Dentener	E. van der Wiel - Malda	M.C. de Vos
C.J. Engelen	J.H.H. Meijer	J. Weening
C.M. Engelsman	L.M.P.J. Meuffels	A.A. van de Wetering
B.C. Geeve	P.J. de Moel	S.J. Wokke
H.J.J.M. Gijselhart	G.J.H. Molenaar	M.L.J. van Zelm
C.W. Stolk - de Goey	J.J. Morriën	R. Zwaagstra
B. van de Stroet - Groenewoud	L.H.E. Saaltink - Mouw	

Overlijden

In 2016 ontvingen wij geen bericht van het overlijden van de deelnemers.

In 2016 ontvingen wij bericht van het overlijden van de gewezen deelnemers:

M. Eerenberg
C. Snaterse

In 2016 ontvingen wij bericht van het overlijden van de gepensioneerden:

H.J. Crietee	S.G.P. de Kroon	A.C. van Schooneveld
G.M.J. Fleurot	B.H.A. Molleman	W.F. van Spengler
H.G. Geerdink	J.A.J. Morssink	W.H. Streep
R.A. de Heer	W.B.J. Mulders	J. Swint
P. Herrmann	A.B. Nieswaag	J.G. Vellekoop
P.G. Horst	H.O. Prins	R.S. Wigboldus
G.J. Korevaar	E.S. Reeders	P.W. Zwier

19. Begrippenlijst

Aanspraakgerechtigde	Maakt aanspraak op een nog niet ingegaan pensioen. Naast de <i>(gewezen) deelnemer</i> is dit ook de begunstigde voor een <i>partner- of wezenpensioen</i> .
ABTN	Actuariële en Bedrijfstechnische Nota. Deze, door de wet verplicht gestelde, nota beschrijft de financieringsopzet van de reglementaire pensioenen.
Actuariële grondslagen	Veronderstellingen voor de vaststelling van de <i>Technische Voorziening</i> en de pensioenpremie. Deze hebben onder meer betrekking op de gehanteerde rekenrente, de levensverwachting van de deelnemers en opslagen die in de premie worden meegenomen, zoals voor de uitvoeringskosten.
Actuaris	Berekent met wiskundige modellen de premies en de <i>Technische Voorziening</i> .
ALM- of Asset Liability Management-studie	Analyse in diverse scenario's van de te verwachten ontwikkelingen in de financiële positie van het fonds en van de waarschijnlijkheid ervan, en het risico dat de desbetreffende verwachtingen niet worden gerealiseerd.
Belegd vermogen	Totale waarde van alle beleggingen van het fonds.
Beleidsdekkingsgraad	Dit is de dekkingsgraad waarop de pensioenfonds hun beleidsbeslissingen moeten baseren en wordt berekend als het gemiddelde van de dekkingsgraden(gebaseerd op marktinformatie) van de laatste twaalf maanden.
CBS consumenten-prijsindex (CPI), alle huishoudens, afgeleid	Niveau van consumentenprijspeil in een bepaald basisjaar. De afgeleide CPI is exclusief het effect van veranderingen in de tarieven van productgebonden belastingen (bijv. btw en accijns op alcohol en tabak) en subsidies.
CAK	Centraal Administratie Kantoor.
Collateral	Onderpand. Een bezitting aanvaard als waarborg voor een lening of een andere verplichting.
Continuïteitsanalyse	Toont de ontwikkeling van de financiële situatie op langere termijn (15 jaar). Hiermee wordt beoordeeld of de financiële risico's van het pensioenfonds op lange termijn zich binnen aanvaardbare grenzen bevinden. Deze analyse moet volgens het <i>nFTK</i> eens in de drie jaar worden gemaakt.
Crisisplan	Wanneer het pensioenfonds op korte termijn niet meer aan de doelstellingen kan voldoen, bevindt het pensioenfonds zich in een financiële crisis. Het financieel crisisplan is een richtlijn voor hoe te handelen in geval van een crisis.
Deelnemer	Werknemer die pensioen opbouwt via de pensioenregeling. Ook de werknemer met een WIA-uitkering is deelnemer.
Dekkingsgraad	Maat voor de financiële positie van pensioenfonds en de zekerstelling van de (toekomstige) pensioenen. Er zijn de volgende varianten: - (Nominale) dekkingsgraad: pensioenvermogen gedeeld door de Technische Voorziening (TV) *100%. - Vereiste dekkingsgraad: vereist eigen vermogen gedeeld door TV * 100%.
Dekkingsgraadsjabloon	Bij het <i>herstelplan</i> behorend voorgeschreven model met de kwantitatieve uitwerking van het voorgenomen herstelbeleid.
Dekkingstekort	Er is een dekkingstekort als de <i>beleidsdekkingsgraad</i> onder het minimaal vereiste eigen vermogen ligt.
Directe beleggingsopbrengsten	Rente en dividendopbrengsten van beleggingen.
Diversificatie-effect	Effect van spreiding van de beleggingsportefeuille op het vereiste vermogen.
DNB	De Nederlandsche Bank. Toezichthouder van pensioenfonds, verzekeraars en kredietinstellingen in Nederland.

Duration	Gewogen gemiddelde looptijd van alle contant gemaakte kasstromen van een obligatie. Dit is de koersgevoeligheid van obligaties voor veranderingen in de rente. Bij een duration van 5 jaar daalt (stijgt) de koers van de obligatie 0,5% als de rente 0,1% stijgt (daalt).
Ervaringssterfte	Het verschil tussen de verwachte sterfte van de pensioenfondspopulatie en de verwachte sterfte van de gehele Nederlandse bevolking.
FIRM	Door DNB ontwikkelde methode voor de analyse van risico's.
FOCUS!	Vernieuwde toezichtaanpak van DNB met ingang van 2012.
Franchise	Deel van het salaris waarover geen pensioenopbouw plaatsvindt. Aangenomen wordt dat de pensioenopbouw over dit deel van het salaris wordt gedekt door de later te ontvangen AOW-uitkering.
FTK of Financieel Toetsingskader	Toezichtregime voor de financiële positie en het financiële beleid van pensioenfonds. Het is opgenomen in de Pensioenwet die op 1 januari 2007 in werking is getreden.
Gewezen deelnemer	<i>Deelnemer</i> van wie het deelnemerschap is geëindigd, die pensioen bij het fonds heeft opgebouwd waarvoor geen premie meer hoeft te worden betaald.
Haalbaarheidstoets	Op grond van artikel 143 van de Pensioenwet voert een pensioenfonds elk jaar een haalbaarheidstoets uit. De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden.
Herstelplan	Plan van aanpak gericht op het herstel van het <i>dekkingstekort</i> of het <i>reservetekort</i> bij een pensioenfonds.
Inhaaltoeslagen	<i>Toeslagen</i> die kunnen worden verleend, voor zover deze in het verleden niet voor 100% zijn toegekend.
Kostendekkende pensioenpremie	Premie nodig volgens het <i>FTK</i> om de onvoorwaardelijke onderdelen van de pensioenovereenkomst in dat jaar en voor de langere termijn na te komen.
Middelloonregeling	Pensioenregeling waarin de hoogte van het pensioen afhankelijk is van het gemiddelde van de <i>pensioengrondslagen</i> tijdens de deelneming.
Minimaal vereist eigen vermogen	Minimale solvabiliteitsbuffer die het fonds moet aanhouden.
Minimaal vereist vermogen	Som van de <i>Technische Voorziening</i> en het <i>minimaal vereist eigen vermogen</i> .
Partnerpensioen	Levenslange of tijdelijke uitkering aan de partner vanaf het moment van overlijden van de deelnemer. De partner kan zijn de huwelijkspartner, de geregistreerde partner of degene met wie wordt samengewoond.
Pensioengerechtigde	Ontvangt een ingegaan ouderdomspensioen, prepensioen, arbeidsongeschiktheidspensioen, <i>partnerpensioen</i> of <i>wezenpensioen</i> .
Pensioengrondslag	Deel van <i>pensioengevend salaris</i> na aftrek van de <i>franchise</i> . Dit is de basis voor de berekening van het pensioen en de pensioenpremie.
Pensioenvermogen	Reserve van het fonds vermeerderd met de <i>Technische Voorziening</i> .
Pensioengevend salaris	12,96 maal het bruto maandsalaris.
Pension Fund Governance	Wijze waarop pensioenfonds verantwoording aflegt aan belanghebbenden en waarop het interne toezicht is georganiseerd (goed pensioenfondsbestuur).
Prognosetafels	Tonen de sterftekansen afhankelijk van de bereikte leeftijd. Aan de hand van de prognosetafels worden de gemiddelde verwachte levensduren berekend.
Rekenrente	Rente waarmee toekomstige pensioenbetalingen contant worden gemaakt.
Rentetermijnstructuur (RTS)	De rentetermijnstructuur is een door DNB voorgeschreven tabel die voor verschillende looptijden aangeeft met welke rekenrente de toekomstige pensioenuitkeringen contant moeten worden gemaakt.
Reservetekort	Er is een reservetekort als de beleidsdekkingsgraad boven het minimaal vereist eigen vermogen, maar onder het vereist eigen vermogen ligt.
Risicohouding	De mate waarin een fonds bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstellingen van het fonds te realiseren en de mate waarin het fonds beleggingsrisico's kan lopen gegeven de kenmerken van het fonds.

Swap	Ruilcontract. Dit is een financieel product waarbij een partij een bepaalde kasstroom of risico ruilt met dat van een andere partij (een voorbeeld is het uitruilen van renterisico).
Technische Voorziening (TV)	Voorziening voor toekomstig uit te keren pensioenen die over de verstreken jaren zijn opgebouwd.
Toekomstbestendig indexeren	De Pensioenwet bepaalt dat een pensioenfonds de pensioenen alleen mag indexeren (verhogen) als het deze indexatie naar verwachting ook in de verre toekomst kan toekennen. Dit noemen we toekomstbestendig indexeren.
Toeslagen, toeslagverlening	Verhoging van de opgebouwde en ingegane pensioenen. Ook wel indexatie genoemd.
Total Expense Ratio (TER)	De kostenratio of TER van een beleggingsfonds is de optelsom van de jaarlijkse beheervergoeding en operationele kosten.
Ultimate Forward Rate (UFR)	Risicovrije rekenrente (Forward Rate) die vanaf 20 jaar convergeert naar een voortschrijdend gemiddelde van marktrenten over de voorgaande 120 maandeindes bij 60 jaar. Een Forward Rate is een toekomstige eenjaarsrente.
UPO	Uniform Pensioen Overzicht
Vereist eigen vermogen	Solvabiliteitsbuffer die het fonds moet aanhouden voor de vereiste zekerheid dat de onvoorwaardelijke pensioenen worden uitgekeerd. De kans dat er binnen een jaar een dekkingstekort ontstaat, moet kleiner zijn dan 2,5%.
Vereist vermogen	Som van de <i>Technische Voorziening</i> en het <i>vereist eigen vermogen</i> .
Visitatie	Vorm van intern toezicht in het kader van <i>Pension Fund Governance</i> , waarbij het bestuur aan een visitatiecommissie van onafhankelijke deskundigen opdracht geeft om het functioneren van het bestuur te bezien.
Waardeoverdracht	Overdragen van de contante waarde van opgebouwd pensioen wanneer een werknemer van pensioenregeling wisselt.
Wezenpensioen	Nabestaandenpensioen dat na overlijden van een deelnemer wordt uitgekeerd aan de kinderen van de overleden <i>deelnemer</i> .
Zakelijke waarden	Verzamelnaam voor beleggingen in aandelen, vastgoed en grondstoffen.